

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КАМИШАНСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ ІГОРОВИЧ

УДК 346.7

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Галузь знань 08 Право
Спеціальність 081 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Владислав КАМИШАНСЬКИЙ**

Науковий керівник –
Гудіма Тетяна Степанівна,
доктор юридичних наук,
старший дослідник

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Камішанський В.І. Правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», Київ, 2024.

Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці науковим дослідженням правового забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики, на основі якого розроблено нові наукові положення та пропозиції.

Досліджено напрями зовнішньоекономічної політики та принципи її реалізації в умовах цифровізації. Обґрунтовано необхідність включення цих принципів до стратегії відповідної політики, оскільки вони визначають загальний напрямок дій країни в міжнародному економічному середовищі. Доведено, що формування інституціональної моделі зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації має базуватися на ідеологічній парадигмі, яка змінює сутність та формат цієї політики через цифровізацію; цифровізацію торговельних та інвестиційних процедур; створення цифрової інфраструктури, а також перехід до нового типу взаємодії органів державної влади із суб'єктами господарювання та міжнародними інституціями, зокрема створення систем для реалізації політики в умовах цифровізації.

Запропоновано модернізацію конституційно-правового та господарсько-правового забезпечення державної, зокрема зовнішньоекономічної політики України, шляхом закріплення правових механізмів прийняття стратегічних документів. Для забезпечення чіткого розуміння та регуляції різних аспектів цифровізації в сфері зовнішньоекономічних відносин, розмежовано поняття «цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики» та «інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики». Охарактеризовано економіко-правовий вплив угод про цифрову економіку та визначено роль законодавства

України (на прикладі законодавства щодо обігу електронних торговельних документів) у цифровізації зовнішньоекономічної політики.

Обґрунтовано положення про розробку та прийняття законодавства з питань цифровізації зовнішньоекономічної політики з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності. Визначено доцільність правового регулювання таких цифрових інструментів зовнішньоекономічної політики, як штучний інтелект, технології розподіленого реєстру, цифрова валюта центрального банку. Розглянуто вплив міжнародних інституцій (Світової організації торгівлі, Організації економічного співробітництва та розвитку, Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва) на трансформацію національної зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації через інструментальну складову «м'якого» права.

Проаналізовано імплементацію норм Загального регламенту захисту даних Європейського союзу у зовнішньоекономічній політиці України та запропоновано шляхи вдосконалення правового забезпечення захисту персональних даних при їх транскордонній передачі.

Ключові слова: технологія розподіленого реєстру (блокчейн), віртуальні активи, державне регулювання, національна економічна безпека, зовнішньоекономічна політика, зовнішньоекономічна діяльність, повоєнне відновлення, права людини, санкції, смарт-контракти, сталий розвиток, транскордонна передача даних, цифрова валюта центрального банку, цифрова економіка, штучний інтелект.

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Камишанський В.І., Гудіма Т.С., Малолітнева В.К. Стратегічне планування зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації: досвід Фінляндії та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 252 -255. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/60> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел, дослідження особливостей стратегічного планування зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації (зарубіжний досвід та досвід України) та формування висновків; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел, рецензування та редагування; Малолітнева В.К. - участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел).

2. Kamyshanskyi V., Hudima T., Malolitneva V. Institutionalization of strategic planning of foreign economic policy: the Swiss experience and prospects for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 6(47). P. 316–327. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3851> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел, дослідження особливостей інституціоналізації стратегічного планування економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної, в Україні та Швейцарії та формування висновків; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, методологія, рецензування та редагування, переклад; Малолітнева В.К. - участь у розробці концепції дослідження; частковий аналіз літературних джерел, переклад). **WoS&Scopus (Q3)**

3. Камишанський В.І., Гудіма Т.С. Особливості правового регулювання обігу електронних торговельних документів. *Аналітичне порівняльне право*. 2022. № 5. С. 137 – 143. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.25> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження; частковий аналіз

літературних джерел; дослідження особливостей правового регулювання обігу електронних торговельних документів в Україні та на міжнародному рівні (зокрема, у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії) та формування висновків; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, методологія, частковий аналіз літературних джерел; рецензування та редагування).

4. Камишанський В.І. Правові аспекти цифровізації міжнародної торгівлі шляхом впровадження технології блокчейн. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 31-42. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.031>

5. Камишанський В., Гудіма Т. Штучний інтелект як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики: особливості правового регулювання. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 3(50). С. 398-409 <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4039> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження; частковий аналіз літературних джерел; дослідження особливостей правового регулювання систем штучного інтелекту в Україні та на міжнародному рівні, формування висновків; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел; рецензування та редагування). **WoS&Scopus (Q3)**

6. Kamyshanskyi V., Hudima T., Trehub O. International digital trade& digital economy agreements: challenges and prospects for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 5(52). P. 449–460. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4139> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження; частковий аналіз літературних джерел; дослідження перспективи цифровізації зовнішньоекономічної політики України в контексті міжнародних угод у сфері цифрової торгівлі / економіки, зокрема Угоди про цифрову торгівлю між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії й Україною, формування висновків; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, методологія, рецензування та редагування, переклад; Трегуб О.А. - участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел, виявлення певних розбіжностей між

положеннями Угоди між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та Україною та національним законодавством, якими може бути ускладнена реалізація такої угоди, а саме національних обмежень щодо резидентства юридичних та фізичних осіб, переклад). **WoS&Scopus (Q3)**

7. Камишанський В.І. Транскордонна передача даних у контексті цифрової трансформації зовнішньоекономічної політики. Вісник НАПрН України. 2023. № 4. С. 304 - 324. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-4-304> **Категорія А**

8. Камишанський В.І. Принципи зовнішньоекономічної політики України в умовах цифрової трансформації: господарсько-правові аспекти. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. № 14. 2023. С. 34 - 42. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-06>

Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави

9. Kamyshanskyi V., Hudima T., Dmytrenko T., & Shmyhov M. Optimal CBDC design for Ukraine through the lens of privacy and security. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12(69). P. 40-50. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.6> (особистий внесок: Камишанський В.І. - участь у розробці концепції дослідження, частковий аналіз літературних джерел, дослідження особливостей впровадження CBDC в Україні та Швеції, а також формування висновків щодо оптимальної моделі CBDC для України; Гудіма Т.С. – участь у розробці концепції дослідження, методологія, рецензування та редагування, переклад; Дмитренко Т. - частковий аналіз літературних джерел, дослідження особливостей здійснення фінансового моніторингу та КУС процедур при впровадженні CBDC; Шмигов М. - частковий аналіз літературних джерел, досвіду зарубіжних країн (КНР, Норвегії), зокрема пілотних проєктів впровадження CBDC). **WoS (Q3)**

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Kamyshanskyi V., Hudima T. Key areas of reforming the legislation of Ukraine on the circulation of electronic trade documents. *2nd International Conference on Relationship between public administration and business entities management*,

November

12,

2022.

Tallinn,

Estonia. <https://conf.scnchub.com/index.php/RPABM/RPABM-2022/paper/view/464>

(особистий внесок: Камишанський В.І. – аналіз практики дематеріалізації торговельних документів та формування висновків; Гудіма Т.С. – актуальність дематеріалізації торговельних документів).

11. Камишанський В.І. Блокчейн як інструмент зовнішньоекономічної політики: можливості та виклики. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 22 - 23 вересня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 570-571

12. Kamyshanskyi V. I. Prospects of using artificial intelligence in the implementation of foreign economic policy. *Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції*, 5-6 жовтня 2023 р. – Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 103-104.

13. Камишанський В., Гудіма Т. Цифрова валюта центрального банку, як інструмент оптимізації транскордонних розрахунків. *Четверті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.)*. Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Одеса: ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2023. С. 22-25. (особистий внесок: Камишанський В.І. – аналіз практики впровадження цифрової валюти центрального банку в Україні та обґрунтування доцільності її використання в якості інструменту для оптимізації транскордонних розрахунків; Гудіма Т.С. - аналіз практики впровадження цифрової валюти центрального банку на міжнародному рівні).

14. Kamyshanskyi V., Hudima T. Blockchain as a Tool for Optimizing KYC and AML. *3rd International Conference on Relationship between public administration and business entities management*. November 24, 2023. Tallinn, Estonia. 197 - 199. <https://doi.org/10.36690/RPABM-2023> (особистий внесок: Камишанський В.І. – дослідження особливостей впровадження технології блокчейн для оптимізації

процесів ідентифікації споживачів фінансових послуг та фінансового моніторингу, формування висновків; Гудіма Т.С. - аналіз прикладів впровадження технології блокчейн для оптимізації процесів ідентифікації споживачів фінансових послуг та фінансового моніторингу).

15. Kamyshanskyi V., Hudima T., Shmyhov M. Digitalization of payment systems - security and resilience: convergence of Swiss-EU-Ukrainian approaches. 3rd International Conference on economics, accounting and finance. December 15, 2023. Tallinn, Estonia. 14 - 16. <https://doi.org/10.36690/ICEAF-2023> (особистий внесок: Камушанський В.І. – дослідження досвіду Швейцарії та України щодо цифровізації платіжних систем, формування висновків; Гудіма Т.С. - дослідження досвіду Європейського союзу щодо цифровізації платіжних систем; Шмигов М.О. – обґрунтування доцільності конвергенції підходів щодо цифровізації платіжних систем Швейцарії, Європейського союзу та України).

ANNOTATION

Kamyshanskyi V. I. Legal support of the state's foreign economic policy implementation in the context of digitalization. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a degree of the Doctor of Philosophy in law by specialty 12.00.04 – economic law, economic procedural law. – State organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2024.

The dissertation is the first in domestic legal science scientific research on the legal support for the implementation of foreign economic policy, based on which new scientific provisions and proposals have been developed.

The directions of foreign economic policy and the principles of its implementation in the context of digitalization have been studied.. The necessity of incorporating these principles into the corresponding policy strategy is substantiated, as they define the overall direction of a country's actions in the international economic environment. It has been proven that the formation of the institutional model of foreign economic policy under digitalization should be based on a ideological paradigm that changes the essence and format of this policy through digital transformation; the digitalization of trade and investment procedures; the creation of digital infrastructure, as well as the transition to a new type of interaction between government authorities, business entities, and international institutions, including the creation of systems for policy implementation in the context of digitalization.

A modernization of the constitutional and economic-legal framework of the state, particularly Ukraine's foreign economic policy, is proposed through the establishment of legal mechanisms for the adoption of strategic documents. To ensure a clear understanding and regulation of various aspects of digital transformation in the field of foreign economic relations, the concepts of «digital instrument of foreign economic policy» and «instrument of digitalization of foreign economic policy» are delineated. The economic and legal impact of digital economy agreements has been characterized, and the role of Ukrainian legislation (using the example of legislation on the circulation of

electronic trade documents) in the digitalization of foreign economic policy has been defined.

Provisions for the development and adoption of legislation on the digitalization of economic policy, considering the principles of functional equivalence and technological neutrality, have been substantiated. The necessity of legal regulation of such digital instruments of foreign economic policy as artificial intelligence, blockchain technologies, and central bank digital currency has been determined. The influence of international institutions (the World Trade Organization, the Organization for Economic Cooperation and Development, and the Asia-Pacific Economic Cooperation) on the transformation of national foreign economic policy under digitalization through the instrumental component of «soft» law has been examined.

The implementation of the European Union's General Data Protection Regulation norms in Ukraine's foreign economic policy has been analyzed, and ways to improve the legal support for the protection of personal data during cross-border transfers have been proposed.

Key Words: digital ledger technology (blockchain), virtual assets, state regulation, national economic security, foreign economic policy, foreign economic activity, post-war recovery, human rights, sanctions, smart contracts, sustainable development, cross-border data transfer, central bank digital currency, digital economy, artificial intelligence.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THESIS

Articles in scientific professional publications of Ukraine

1. Kamyshanskyi V., Hudima T., Malolitneva V. (2022). Stratehichne planuvannia zovnishnoekonomichnoi polityky v umovakh tsyfrovizatsii: dosvid Finliandii ta perspektyvy dlia Ukrainy [Strategic planning of foreign economic policy in condition of digitalization: the experience of Finland and prospects for Ukraine]. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal [Legal scientific electronic journal], 10, 252 - 255. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/60> (in Ukrainian).
2. Kamyshanskyi V., Hudima T., Malolitneva V. (2022). Institutionalization of strategic planning of foreign economic policy: the Swiss experience and prospects for Ukraine. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 6(47), 316–327. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3851> WoS&Scopus (Q3)
3. Kamyshanskyi, V., Hudima, T. (2022). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання obihu elektronnykh torhovelnykh dokumentiv [Peculiarities of legal regulation of electronic trade documents circulation]. Analitichne porivnialne pravo [Analytical comparative law], 5, 137 – 143. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.25> (in Ukrainian).
4. Kamyshanskyi, V. (2022). Pravovi aspekty tsyfrovizatsii mizhnarodnoi torhivli shliakhom vprovadzhennia tekhnolohii blokchein (dosvid dlia Ukrainy) [Legal aspects of digitalisation of international trade through the introduction of blockchain technology (experience for Ukraine)]. Ekonomika ta pravo [Economics and Law], 3, 31-42. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.031> (in Ukrainian).
5. Kamyshanskyi, V., Hudima, T. (2023). Shtuchnyi intelekt yak instrument tsyfrovizatsii zovnishnoekonomichnoi polityky: osoblyvosti pravovoho rehuliuвання [Artificial Intelligence as a Tool for Digitalisation of Foreign Economic Policy: Peculiarities of Legal Regulation]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 3(50), 398-409. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4039> WoS&Scopus (Q3)

6. Hudima, T., Trehub, O., & Kamyshanskyi, V. (2023). International digital trade& digital economy agreements: challenges and prospects for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(52), 449–460. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4139> WoS&Scopus (Q3)

7. Kamyshanskyi, V. (2023). Transkordonna peredacha danykh u konteksti tsyfrovoyi transformatsii zovnishnoekonomichnoi polityky [Cross-border data transfer in the context of digital transformation of foreign economic policy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine], 4, 304 - 324. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-4-304> (in Ukrainian).

8. Kamyshanskyi, V. (2023). Pryntsypy zovnishnoekonomichnoi polityky Ukrainy v umovakh tsyfrovoyi transformatsii: hospodarsko-pravovi aspekty [Principles of Ukraine's foreign economic policy in the context of digital transformation: economic and legal aspects]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky*. [Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Legal sciences], 14, 34 - 42. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-06> (in Ukrainian).

Articles in scientific periodicals of other countries

9. Hudima, T., Kamyshanskyi, V., Dmytrenko, T., & Shmyhov, M. (2023). Optimal CBDC design for Ukraine through the lens of privacy and security. *Amazonia Investiga*, 12(69), 40-50. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.6> WoS&Scopus (Q3)

Articles certifying the approbation of the dissertation materials

10. Kamyshanskyi, V., Hudima, T. (2022). Key areas of reforming the legislation of Ukraine on the circulation of electronic trade documents. *2nd International Conference on Relationship between public administration and business entities management*, November 12, 2022. Tallinn, Estonia. <https://conf.scnchub.com/index.php/RPABM/RPABM-2022/paper/view/464>

11. Kamyshanskyi, V. (2023). Blokchein yak instrument zovnishnoekonomichnoi polityky: mozhlyvosti ta vyklyky [Blockchain as an instrument of foreign economic

policy: opportunities and challenges]: Ekonomiko-pravovi aspekty hospodariuvannia: suchasnyi stan, efektyvnist ta perspektyvy: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Economic and Legal Aspects of Management: Current Status, Efficiency and Prospects: Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference] (Odesa, 22 - 23 September 2023). Odesa. pp. 570-571 (in Ukrainian).

12. Kamyshanskyi, V. I. (2023). Prospects of using artificial intelligence in the implementation of foreign economic policy: Innovatsiini tekhnolohii u rozvytku suchasnoho suspilstva: tezy dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Innovative Technologies in the Development of Modern Society: Abstracts of the V International Scientific and Practical Conference] 5-6 October 2023. Navchalno-naukovyi Instytut prostorovoho planuvannia ta perspektyvnykh tekhnolohii Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky». Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, pp. 103-104.

13. Kamyshanskyi, V., Hudima, T. (2023). Tsyfrova valiuta tsentralnoho banku, yak instrument optymizatsii transkordonnykh rozrakhunkiv [Central bank digital currency as a tool for optimising cross-border payments]: Chetverti naukovi chytannia pam'iaty akademika V.K. Mamutova [Fourth Scientific Readings in Memory of Academician V.K. Mamutov] (Kyiv-Odesa, 30 June 2023). Nauk. red. V.A. Ustymenko. Kyiv-Odesa: DU «IEPD imeni V.K. Mamutova NAN Ukrainy». pp. 22-25. (in Ukrainian).

14. Kamyshanskyi, V., Hudima, T. (2023). Blockchain as a Tool for Optimizing KYC and AML. 3rd International Conference on Relationship between public administration and business entities management. November 24, 2023. Tallinn, Estonia. 197 - 199. <https://doi.org/10.36690/RPABM-2023>

15. Hudima, T., Kamyshanskyi, V., Shmyhov, M. (2023). Digitalization of payment systems - security and resilience: convergence of Swiss-EU-Ukrainian approaches. 3rd International Conference on economics, accounting and finance. December 15, 2023. Tallinn, Estonia. pp. 14 - 16. <https://doi.org/10.36690/ICEAF-2023>

Зміст:

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	27
1.1 Поняття зовнішньоекономічної політики, її структура та принципи	27
1.2 Інституціоналізація стратегічного планування зовнішньоекономічної політики	40
1.3. Роль законодавства України щодо обігу електронних торговельних документів у цифровізації зовнішньоекономічної політики.....	64
1.4 Міжнародні угоди про цифрову економіку/торгівлю як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики	75
Висновки до розділу 1	90
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ ВИМІР ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	98
2.1 Штучний інтелект як цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики	98
2.2 Роль технології розподіленого реєстру у цифровізації зовнішньоекономічної політики .	117
2.3 Цифрова валюта центрального банку, як інструмент оптимізації транскордонних розрахунків	134
Висновки до розділу 2	144
РОЗДІЛ 3 ТРАНСКОРДОННА ПЕРЕДАЧА ДАНИХ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	149
3.1 Вплив міжнародних організацій на формування законодавства країн щодо транскордонної передачі даних	149
3.2. Зарубіжний досвід правового регулювання захисту персональних даних в умовах цифровізації зовнішньоекономічної політики.....	157
Висновки до розділу 3	165
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
ДОДАТКИ	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТЕС - Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво

ВВП - Валовий внутрішній продукт

ГКУ - Господарський Кодекс України

ЄС - Європейський Союз

ІКТ - Інформаційно-комунікаційні технології

КНР - Китайська Народна Республіка

СОТ - Світова організація торгівлі

ОЕСР - Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН - Організація Об'єднаних Націй

РНБО - Рада національної безпеки і оборони України

Сполучене Королівство - Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

США - Сполучені Штати Америки

Швейцарія - Швейцарська Конфедерація

ІІІ - Штучний Інтелект

CBDC - Цифрова Валюта Цетрального Банку (Central Bank Digital Currency)

DEA - Угода про цифрову економіку (Digital Economy Agreement)

DLT – Технологія Розподіленого Реєстру (Digital Ledger Technology)

DTA - Угода про цифрову торгівлю (Digital Trade Agreement)

FATF - Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering)

GDPR - Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation)

KYC – Знай свого клієнта (Know Your Customer)

MLETR - Типовий закон UNCITRAL «Про електронні передавані записи» (Model Law on Electronic Transferable Records)

UNCITRAL - Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (United Nations Commission on International Trade Law)

ВСТУП

Цифровізація зовнішньоекономічної політики відіграє ключову роль у сучасному глобалізованому світі. Вона сприяє формуванню нових підходів та стратегій у міжнародній торгівлі та інвестиціях, впливаючи на різні аспекти економічного розвитку. Відповідний прорив відчувається у всіх формах. Цифрові версії продуктів або послуг конкурують з фізично втіленими версіями, а цифрові бізнес-моделі конкурують з традиційними. Доступ до цифрового ринку, локалізація даних, а також свобода їх транскордонної передачі, конфіденційність, умови конкуренції - ось лише деякі з питань, що виникають у міру того, як цифровізація змінює парадигму зовнішньоекономічної діяльності, і як наслідок зовнішньоекономічної політики. Зазначена тенденція надає унікальні можливості для України, особливо в контексті сталого розвитку та повоєнного відновлення економіки. Використання сучасних цифрових інструментів (DLT, CDBC, ШІ тощо) дозволяє оптимізувати процеси торгівлі та інвестування, знижуючи витрати і підвищуючи ефективність, сприяють створенню прозорих умов, як для реалізації зовнішньоекономічної політики, так і для ведення бізнесу. Це позитивно впливає на формування соціально відповідального середовища в країні, і як наслідок, збільшує довіру міжнародних партнерів, інвесторів та інших.

Хоча переговори щодо цифровізації загальноприйнятого багатостороннього режиму в рамках СОТ відбуваються повільними темпами, регіональні торговельні угоди та національне законодавство багатьох країн вже просунулися вперед і розробили прототипи стратегічного бачення та правового забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації. Україна дещо відстає в цьому напрямі. Наразі відсутнє стратегічне бачення формування зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації як на законодавчому рівні, так і в площині наукових досліджень. Правова невизначеність відповідних процесів на національному рівні може стримувати інвестиції та інновації, створюючи перешкоди для ефективного використання цифрових технологій в країні, як в сучасних умовах – умовах війни, так і на етапі повоєнного відновлення.

Саме тому виникає необхідність у проведенні комплексного дослідження з відповідної тематики. Важливим у цьому контексті є вивчення зарубіжного досвіду інституціоналізації зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації, що відіграє важливу роль для України, яка зацікавлена в тому, щоб різні стандарти не створювали перешкод та не призводили до дискримінації, зокрема у торгівлі, інвестиційній діяльності тощо. Україна має потенціал для утримання своєї позиції у світовій економіці в умовах цифровізації. Водночас економічна взаємозалежність країн створює для неї особливі перешкоди. Міжнародні тенденції дерегуляції транскордонного потоку даних і капіталу можуть вразити Україну сильніше, ніж країни з розвинутою економікою. Це робить надзвичайно важливим винайдення балансу між забезпеченням публічних та приватних інтересів, зокрема між задекларованими на законодавчому рівні соціальними й економічними правами та економічною безпекою країни.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації правового забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави до умов цифрової економіки, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, її економічній безпеці, сталому розвитку, зокрема в умовах війни та повоєнного відновлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України (з 22.05.2020 року – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» НАН України) у межах тем: «Правова модель сталого розвитку України» (ДР № 0119U101590), «Цифрова трансформація як нова парадигма зовнішньоекономічної політики України» (ДР № 0122U002352), «Утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки» (ДР № 0122U001715).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування нових теоретичних положень та розробка конкретних пропозицій

щодо правового забезпечення зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації.

Для досягнення вказаної мети були поставлені такі *завдання*:

конкретизувати напрями зовнішньоекономічної політики та визначити принципи її реалізації в умовах цифровізації;

проаналізувати особливості інституціоналізації стратегічного планування зовнішньоекономічної політики, зокрема в умовах цифровізації;

охарактеризувати роль законодавства України у цифровізації зовнішньоекономічної політики на прикладі законодавства щодо обігу електронних торговельних документів;

розглянути міжнародні угоди про цифрову економіку/торгівлю як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики;

дослідити особливості правового регулювання ІІІ як цифрового інструменту зовнішньоекономічної політики;

визначити роль DLT у цифровізації зовнішньоекономічної, зокрема зовнішньоторговельної, політики та обґрунтувати необхідність відповідного правового забезпечення;

визначити роль CBDC у цифровізації зовнішньоторговельної політики як одного з напрямів зовнішньоекономічної політики;

виявити особливості впливу міжнародних інституцій на формування законодавства щодо зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації на прикладі правового регулювання транскордонної передачі даних;

дослідити особливості законодавства ЄС про захист персональних даних та визначити напрями удосконалення відповідного національного законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі формування та реалізації зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації.

Предмет дослідження – правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались такі загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: формально-логічний, аналітико-синтетичний, герменевтичний, порівняльно-правовий та метод узагальнення. Застосування формально-логічного методу сприяло виявленню суперечностей у теоретичних та законодавчих підходах до визначення поняття «зовнішньоекономічна політика» та встановлення особливостей його застосування у правотворчій діяльності, а також дало змогу провести логічний, етимологічний і морфологічний аналіз національного та зарубіжного законодавства з метою обґрунтування пропозицій щодо конкретизації принципів зовнішньоекономічної політики та з'ясування важливості їхнього закріплення на рівні стратегічних документів. Аналітико-синтетичний метод дозволив з'ясувати ефективність використання цифрових інструментів, як-то систем ШІ, DLT (зокрема, блокчейн), цифрових валют в зовнішньоекономічній, зокрема зовнішньоторговельній політиці, систематизувати інформацію про різні підходи до регулювання транскордонної передачі даних, а також сформулювати висновки та рекомендації щодо вибору оптимальних стратегій у відповідному напрямі. За допомогою використання герменевтичного, порівняльно-правового методів проаналізовано та порівняно зміст міжнародних угод, актів і норм, які відображають специфіку правового регулювання відповідних відносин, а також стратегічного планування зовнішньоекономічної політики України та Швейцарії. Метод узагальнення був використаний при формуванні висновків, рекомендацій та пропозицій, зокрема по вдосконаленню національного законодавства.

Теоретичною основою дослідження, слугували наукові праці вітчизняних вчених-правників, зокрема: Ю. Бурила, К. Вакериної, К. Возняковської, С. Грицяя, Т. Гудіми, Р. Джабраїлова, Т. Каткової, О. Костенко, О. Крупчана, В. Малолітневої, В. Мамутова, В. Мілаш, В. Олюхи, В. Поєдинок, Я. Петруненка, О. Подцерковного, В. Устименка, С. Цяпи, О. Шарова та інших.

Окремо також були проаналізовані праці наступних зарубіжних вчених: S. Aaronson, D. Acemoglu, F. Allen, L. Brännström, S. Behdad, F. Borgesius, M. Brunnermeier, M. Burri, J. Chaisse, S. Chandra, Q. Chang, D. Ciuriak, M. Eberz, M.

Elsig, B. Esmaeilian, H. Gabriel, E. Ganne, J. Gatley, J. Giegling, X. Gu, S. Honey, H. James, J. Jagtiani, T. Keister, S. Klotz, M. Kop, J. Landau, K. Lewis, J. Lim, T. Madiega, M. Monti, V. Paliwal, N. Pocher, J. Prause, V. Rakesh, S. Rasmussen, J. Robinson, H. Ruschemeier, D. Sanches, J. Sarkis, S. Sharma, L. Sheng, N. Tobias, M. Toh, M. Veale, A. Veneris, A. Vlassis, T. Xie, N. Zhong та інших.

Емпіричну основу дослідження склали: кодифіковані нормативно-правові акти, а саме ГКУ, закони України, законопроекти, підзаконні та локальні нормативно-правові акти, судові рішення, статистичні дані, законодавство іноземних країн, джерела міжнародного права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формулюванні нових теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо модернізації національного законодавства в частині правового забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації.

Уперше:

сформульовано засади інституціональної моделі зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації, а саме: 1) модернізація зовнішньоекономічної політики на основі цифрової ідеологічної парадигми; 2) цифровізація торговельних та інвестиційних процедур, створення цифрової інфраструктури; 3) перехід до цифрового типу взаємодії органів державної влади, зокрема відповідальних за реалізацію такої політики, із суб'єктами господарювання, міжнародними інституціями тощо, а також вітчизняних суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання – утворення систем різних типів для реалізації політики в умовах цифровізації;

запропоновано класифікацію принципів зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації, серед яких, до загальних (основних) принципів слід віднести принципи: захисту національних інтересів; активного формування мультилатералізму; підтримки відкритої та регульованої торгівлі; надання пріоритету ключовим партнерам; стратегічної диверсифікації; сприяння екологічній та соціальній стійкості; підвищення рівня прозорості, гнучкості та адаптивності; узгодженості з внутрішньою політикою, а до спеціального

(ключового): принцип інтеграції цифрової економіки, з обґрунтуванням закріплення таких принципів саме у документах публічної політики (зокрема, у Стратегії зовнішньоекономічної політики);

запропоновано виокремлення цифрового компоненту зовнішньоекономічної політики, формування та реалізація якого має здійснюватися із використанням системи принципів, адаптованих до сучасних вимог цифрової економіки, із виділенням принципу інтеграції цифрової економіки як такого, що сприяє уніфікації методів та засобів правового регулювання сфери зовнішньоекономічних відносин;

аргументовано доцільність застосування каскадної моделі у процесі стратегічного планування реалізації державної зовнішньої політики, а також модернізації конституційно-правового та господарсько-правового забезпечення реалізації державної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики України шляхом закріплення правових механізмів прийняття стратегічних документів (зокрема, в умовах цифровізації);

розмежовано поняття «цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики» та «інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики», де під цифровим інструментом зовнішньоекономічної політики розуміються конкретні технологічні чи програмні засоби (ШІ, DLT, цифрова валюта центрального банку тощо), які використовуються в сфері зовнішньоекономічних відносин для вирішення різних завдань, таких як аналіз ринків, оптимізація транскордонних розрахунків, транскордонний обмін документами/інструментами, управління ризиками тощо, а під інструментом цифровізації зовнішньоекономічної політики – правові засоби або механізми (наприклад, міжнародні угоди про цифрову економіку), спрямовані на впровадження цифрових інструментів з метою поліпшення та оптимізації процесів, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, дипломатією, міжнародними відносинами та іншими аспектами взаємодії країни на міжнародному рівні;

обґрунтовано положення про те, що розробка та прийняття законодавства з питань цифровізації економічної політики, загалом, та зовнішньоекономічної

політики, зокрема, має здійснюватися з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності;

доводиться, що вплив таких міжнародних інституцій, як СОТ, ОЕСР, АТЕС та інших, на трансформацію національної зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації можна розглядати крізь призму інструментальної складової «м'якого» права (зокрема, встановлення стандартів, сприяння співпраці та наданню фінансової підтримки для розвитку цифрових ініціатив, впровадження цифрових технологій та інновацій в сфері зовнішньоекономічних відносин).

Удосконалено положення щодо:

конкретизації напрямків зовнішньоекономічної політики, зокрема: зовнішньоторговельна політика, політика іноземного інвестування та кооперація з міжнародними економічними організаціями;

правового забезпечення зовнішньоторговельної політики, як одного з напрямів зовнішньоекономічної політики держави, шляхом визначення напрямів модернізації законодавства з питань обігу електронних торговельних документів із акцентом на доцільності прийняття окремого закону «Про електронні торговельні документи»;

економіко-правового впливу угод про цифрову економіку/торгівлю на цифровізацію зовнішньоекономічної політики країн – сторін такої угоди із визначенням особливостей, якими може бути ускладнена їх (угод) реалізація та формуванням пропозицій щодо удосконалення їхнього змісту, зокрема на прикладі Угоди про цифрову торгівлю між Україною та Сполученим Королівством;

правового регулювання відносин із використання ІІІ із обґрунтуванням доцільності визначення ключового терміну «ІІІ»; критеріїв надійності системи ІІІ залежно від відповідності принципам ОЕСР: (безпечний і надійний за задумом, прозорий і зрозумілий, справедливий та оскаржуваний) (досвід Сполученого Королівства), та від того, чи діє ІІІ негайно, без перевірки людиною, або чи є його дія доповненням до людського рішення (позиція Чеської Республіки); єдиного національного регулятора в цій сфері та конкретизації його правового статусу, а

також важливості правового регулювання систем III, які розроблені або використовуються виключно з метою забезпечення національної безпеки;

позитивного впливу DLT на реалізацію зовнішньоекономічної, зокрема зовнішньоторговельної політики, за умови наявності відповідного правового забезпечення, зокрема визначення правового режиму DLT (в тому числі, термінології – «блокчейн», «смарт-контракти») та додатків на їх основі;

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

особливостей запровадження такої моделі інтероперабельності CBDC, як ХС МВФ, шляхом розробки відповідного правового регулювання, яке повинно включати наступні елементи: 1) правовий режим сертифікатів умовного депозиту (законодавче визначення та визнання таких віртуальних активів, як сертифікат умовного депозиту, легітимними фінансовими інструментами, а також чітке визначення правового режиму майнових прав на віртуальні активи та механізмів їх передачі); 2) регулювання платіжних систем (нормативні вимоги до ліцензування для учасників платформи, включаючи комерційні банки, платіжні системи та постачальників послуг з обробки даних; механізми нагляду та контролю за діяльністю учасників платформи з боку відповідних регуляторних органів); 3) стандарти безпеки і захисту даних (впровадження стандартів криптографії для захисту даних та забезпечення безпеки транзакцій, нормативні вимоги щодо захисту персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації, що передається через платформу); 4) антифродові та KYC вимоги (встановлення чітких вимог щодо ідентифікації та верифікації клієнтів; розробка і впровадження процедур для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (зокрема, імплементація рекомендацій FATF)); 5) інтероперабельність і технічні стандарти (впровадження стандартів для забезпечення сумісності різних систем і платформ, включаючи формати повідомлень, протоколи передачі даних та інтерфейси, регулювання використання смарт-контрактів для автоматизації транзакцій і забезпечення їх юридичної сили); 6) юридична відповідальність та вирішення спорів (визначення прав та обов'язків учасників платформи, а також заходів відповідальності за порушення правил, створення механізмів для

вирішення спорів між учасниками платформи, включаючи арбітраж та медіацію); 7) міжнародна координація та співпраця (співпраця з міжнародними організаціями для гармонізації нормативних вимог та забезпечення ефективної інтероперабельності з іншими юрисдикціями; укладення міжнародних угод для забезпечення взаємної правової допомоги в разі транскордонних спорів та правопорушень тощо);

імплементції норм законодавства ЄС про захист персональних даних в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики (GDPR), а саме аргументовано положення про те, що імплементція GDPR і забезпечення відповідності його вимогам (зокрема, отримання статусу «адекватності»), можуть бути витратними та тривалими як для компаній, так і для країн, в тому числі України, і справляти негативний вплив на зовнішньоекономічні відносини, а також інноваційний розвиток не тільки ЄС, але й країн партнерів;

удосконалення правового забезпечення захисту персональних даних із обґрунтуванням положення про доцільність створення компендіуму кращих практик впровадження директив ОЕСР на рівні національного законодавства як країнами-членами, так і країнами, які здійснюють співробітництво з ОЕСР на засадах спеціальних угод (зокрема, Україна), створення передумов для доступу кожної з держав до спільних даних, а також співпраці різних стейкхолдерів у напрямі збалансування захисту даних та підтримки інновацій, зокрема: 1) розробки та запровадження класифікації даних, яка б враховувала різні рівні їх чутливості (зокрема визначення, які дані потребують особливого захисту, а які можуть бути оброблені з меншими обмеженнями); 2) розгляду можливості використання технічних засобів анонімізації даних, які дозволяють використовувати дані для цілей досліджень і розвитку продуктів, не розкриваючи особисту ідентифікацію; 3) забезпечення постійного моніторингу і оновлення (зокрема, розробки механізму моніторингу та оновлення) GDPR, з метою адаптації до нових технологічних реалій і викликів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у законотворчій діяльності – при внесенні змін та

доповнень до законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів; у правозастосовній діяльності та судовій практиці – при вирішенні спорів, сторонами яких є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності; у науково-дослідницькій роботі; при викладанні навчальних дисциплін, а також підготовці навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій для студентів вищих навчальних закладів.

Результат дисертаційного дослідження використовується у діяльності Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітету з питань цифрової трансформації, Громадської ради при Міністерстві юстиції України, Громадської організації «Агенція впровадження реформ» (Додаток).

Особистий внесок здобувача. Дана науково-кваліфікаційна робота є самостійною завершеною працею, наукові результати якої одержано автором особисто на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових, нормативно-правових джерел та судової практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи оприлюднено на: Міжнародній конференції «Relations between public administration and business entities management» (12 листопада 2022, Таллінн, Естонія), IX Міжнародній науково-практичній конференції (22 - 23 вересня 2023 р, Одеса), V Міжнародній науково-практичній конференції (5-6 жовтня 2023 р., Львів), Четвертих наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (30 червня 2023 року, Київ - Одеса, Україна), Міжнародній конференції «Relations between public administration and business entities management» (22 листопада 2023, Таллінн, Естонія), Міжнародній конференції «Economics, accounting and finance» (15 грудня 2023, Таллінн, Естонія).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 15 наукових працях, з яких 5 статей опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 4 наукові публікації - у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, віднесеним до третього квартилю (Q3), п'ять публікацій – за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій

(з них 3 публікації – за матеріалами закордонних міжнародних науково-практичних конференцій), 1 публікація – за матеріалами круглого столу.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 221 сторінку, з них основного тексту – 164 сторінки. Список використаних джерел налічує 325 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

1.1 Поняття зовнішньоекономічної політики, її структура та принципи

В умовах глобальної економічної взаємодії зовнішньоекономічна політика стає визначальним фактором розвитку кожної країни, визначаючи її місце та роль у світовому співтоваристві. В цьому контексті, зазвичай ключовими напрямками зовнішньоекономічної політики виділяються зовнішня торгівля, політика захисту інвестицій та співпраця з міжнародними економічними організаціями [1]. Цифровізація, яка відбувається швидкими темпами, несе потенціал зміни парадигми зовнішньоекономічних відносин. Вплив цих процесів на зовнішньоекономічну політику сучасних країн дедалі стає все більш відчутним та визначальним. Це актуалізує доцільність більш ґрунтовного аналізу впливу таких процесів на принципи її формування та реалізації. Особливого значення в цьому напрямку набуває конкретизація поняття зовнішньополітичної політики.

Загалом, в науковій літературі та зарубіжній практиці [1; 2] зустрічаються підходи, за яких відповідна політика становить цілеспрямовану діяльність щодо ефективного співробітництва в системі світового господарства [3], а її складовими елементами є: зовнішньоторговельна політика [1; 2; 4; 5; 6], валютна політика [4; 5], міграційна політика [4; 5] політика іноземного інвестування [1; 2; 4; 5] та кооперація з міжнародними економічними організаціями у відповідних напрямках [1; 2]. Деякі вчені залишають відкритим перелік елементів такої політики. Наприклад, за позицією Р. Во́жук «зовнішньоекономічна політика поділяється на низку галузевих політик залежно від форми зовнішньоекономічних відносин, на торговельну, капітальну, імміграційну, технологічну, сферу послуг тощо» [7, с. 11].

Частково погоджуючись із зазначеними вище підходами, слід зауважити, що на національному рівні дискусійною виглядає позиція щодо віднесення валютної та міграційної політик в якості напрямів зовнішньоекономічної політики. Справа в тому, що реалізація валютної політики віднесена до компетенції особливого центрального органу державного управління – Національного банку України

(стаття 1, абзац третій пункту 3 статті 2 Закону України «Про валюту та валютні операції»), а реалізація міграційної політики – до компетенції центрального органу виконавчої влади Державної міграційної служби України, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ (пункт 1 Положення про Державну міграційну службу України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360). Натомість, відповідальним за реалізацію зовнішньоекономічної політики є Міністерство економіки України (абзац 5 пункту 1 Положення про Міністерство економіки України, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459). При цьому згідно з підпунктом 8 пункту 3 Положення про Міністерство закордонних справ України одним з основних завдань Міністерства закордонних справ України є участь у забезпеченні в межах повноважень, передбачених законом, реалізації державної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції національної економіки до світової економічної системи. Крім цього, кожна з названих політик характеризується відмінністю в їхніх цілях та інструментах впливу. Так, «валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання» (стаття 10 ГКУ). Відповідно, метою міграційної політики є «консолідація української нації ... уповільнення темпів депопуляції, стабілізація кількісного та якісного складу населення, задоволення потреб економіки в робочій силі...» (Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р)). Натомість, зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника (стаття 10 ГКУ). А отже, об'єднання валютної, міграційної політики в рамках зовнішньоекономічної політики, може викликати конфлікти та негативно вплинути на ефективність їх реалізації. Розмежування відповідальності сприятиме кращій координації та досягненню поставлених завдань відповідно до специфіки кожної з названих

політик. Водночас органи відповідальні за їх реалізацію мають взаємодіяти та формувати комплексний підхід до вирішення стратегічних завдань держави на міжнародному рівні.

Тому для цілей даного дослідження за основу буде взято підхід, відповідно до якого зовнішньоекономічна політика охоплює собою три напрямки: зовнішньоторговельна політика, політика іноземного інвестування та кооперація з міжнародними економічними організаціями. А отже вдосконалення правового забезпечення такої політики Україні в умовах цифровізації має відбуватися шляхом інтеграції «цифрових інструментів» та «інструментів цифровізації» в процеси та механізми її реалізації у всіх зазначених вище напрямках. Під «цифровим інструментом» зовнішньоекономічної політики слід розуміти конкретні технологічні чи програмні засоби (ШІ, DLT, DBDC тощо), які використовуються в сфері зовнішньоекономічних відносин для вирішення різних завдань, таких як спрощення процедур торгівлі, визначення нових ринкових можливостей, аналіз ринків, оптимізація транскордонних розрахунків, транскордонний обмін документами/інструментами, захист інтелектуальної власності, управління ризиками тощо. Натомість, інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики - це правовий засіб або механізм (наприклад, міжнародні DTA), спрямований на впровадження цифрових інструментів з метою поліпшення та оптимізації процесів, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, дипломатією, міжнародними відносинами та іншими аспектами взаємодії країни на міжнародному рівні. Аналізу окремих прикладів «цифрових інструментів» та «інструментів цифровізації» буде приділено в наступних підрозділах даного наукового дослідження.

Продовжуючи, слід зробити проміжний висновок про формування нової моделі зовнішньоекономічної політики. В контексті вищезазначеного, відповідну модель було б доцільно здійснювати на наступних засадах: 1) формування нової ідеологічної парадигми, яка змінює сутність та формат такої політики в умовах цифровізації; 2) цифровізації торговельних та інвестиційних процедур, створення цифрової інфраструктури; 3) переходу до цифрового типу взаємодії органів

державної влади, зокрема відповідальних за реалізацію такої політики, із суб'єктами господарювання, міжнародними інституціями тощо, а також суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання – утворення систем різних типів для реалізації політики в умовах цифровізації. Щодо «систем різних типів», у досліджуваному випадку, йдеться про різні технологічні та організаційні рішення (зокрема, програмне забезпечення, апаратне забезпечення, бази даних, інтерфейси користувача), які забезпечують функціонування певних процесів.

Слід зазначити, що засади встановлюють загальний фундамент, на якому ґрунтуються принципи зовнішньоекономічної політики. Саме вони дозволяють конкретизувати та адаптувати засади для застосування в конкретних обставинах. Зважаючи на це надалі важливо зупинитися на дослідженні принципів зовнішньоекономічної політики. У динамічному ландшафті, обумовленому цифровізацією, необхідність їх реформування набуває особливого значення. Вони повинні відповідати можливостям і викликам, які створює епоха цифрових технологій.

В Україні до сьогодні не приділяється достатня увага відповідному питанню. Більше того, на рівні законодавства, зокрема стратегічних та концептуальних документів, відсутнє чітке визначення принципів зовнішньоекономічної політики. Безперечно, їх можна віднайти та виокремити в різних нормативно-правових актах, присвячених деяким аспектам такої політики, або відповідної діяльності. Зокрема, стаття 11 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» визначає засади, в тому числі зовнішньоекономічної політики, серед яких: забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування,

модернізації та інноваційного розвитку. Статтею 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» закріплено принципи зовнішньоекономічної діяльності. Втім такі принципи не в повній мірі враховують особливості цифровізації зовнішніх економічних відносин. Водночас чітке їх розуміння, особливо в умовах цифровізації та їх визначення на законодавчому рівні є важливим для: (1) інтеграції України у світовий простір, адже цифровізація перетворює глобальну економіку; (2) забезпечення конкурентоспроможності; (3) захисту національних інтересів; (4) зміцнення міжнародного співробітництва; (5) прозорості і стабільності тощо. Іншими словами, чітко визначені принципи є важливою основою для розробки стратегії будь-якої політики. Вони мають відповідати викликам та вимогам часу та бути спрямованими на допомогу країні адаптуватися до нових реалій світової економіки, зокрема в умовах цифровізації.

В науковій літературі, як на міжнародному так і на національному рівні можна зустріти низку праць, в яких приділяється увага принципам цифровізації економіки країни [8; 9; 10; 11]. або визначаються принципи цифровізації зовнішньої торгівлі [12; 13].

Серед іншого, вчені досліджують принципи зовнішньоекономічної діяльності. Цікавою у відповідному напрямі є робота Завгороднього А. В. «Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національні та регіональні виміри». Автор визначає 3 групи принципів такої діяльності: загальні (до яких віднесено науковість, системність і взаємовигідність), специфічні (які закріплені у відповідних міжнародних актах, зокрема Білій книзі ЄС, і є обов'язковими для виконання усіма державами, які їх підписали) та національні (закріплені у відповідних нормативних документах України). Крім цього, в роботі запропоновано групування принципів зовнішньоекономічної діяльності національного рівня: юридичної рівності та недискримінації, верховенства закону, свободи зовнішньоекономічного підприємництва, суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів, захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [14].

Водночас комплексному дослідженню принципів зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації не приділено достатньої уваги на науковому рівні.

Національний досвід з визначення принципів цифровізації зовнішньоекономічної політики може варіюватися від країни до країни. Деякі країни приділяють увагу цим аспектам в рамках міжнародних угод (Австралія, Сінгапур, Нова Зеландія, Чилі та інші), інші - у своїх стратегічних документах (Швейцарія). Однак, слід звернути увагу, що включення принципів зовнішньоекономічної політики до DEA/DTA вдається недоцільним, оскільки кожна країна має свої унікальні особливості та інтереси, які вона намагається захищати. Це може призвести до ситуації, коли принципи, які визначаються в угодах, будуть варіюватися від країни до країни, порушуючи єдність та ефективність зовнішньоекономічної політики України.

В даному контексті цікавим вдається досвід Швейцарії (одна з небагатьох країн світу, яка визначає саме зовнішньоекономічну політику, як один з напрямів економічної політики, а не наприклад зовнішньоторгівельну). Слід зазначити, що країна є однією з найбільш конкурентоспроможних та стійких економік світу (зокрема, за рейтингом глобальної конкурентоспроможності країн світу [15] з 2020 по 2023 роки Швейцарія входила в топ 3 серед країн світу; за ВВП на душу населення у 2022 році входила до 10 найкращих економік світу) [16]. Крім того, Швейцарія, за даними економічного дослідження «Чому одні країни багаті, а інші бідні» – є країною з інклюзивними економічними інститутами [17].

У своїй Стратегії зовнішньоекономічної політики країна визначає дев'ять принципів такої політики, серед них: (1) орієнтація на інтереси країни; (2) активне формування мультилатералізму; (3) відкрита та регульована торгівля; (4) пріоритетність ключових партнерів; (5) підвищення стійкості через диверсифікацію (створення оптимальних рамок умов для диверсифікації ланцюгів постачання та вивчення потенціалу регіональних і багатосторонніх торговельних угод; пошук можливостей для міжнародного співробітництва у постачанні критично важливих товарів); (6) сприяння екологічній та соціальній стійкості (просування сталої торгівлі та глобальних стандартів захисту

навколишнього середовища, прав людини та прав працівників, а також корпоративної соціальної відповідальності); (7) інтеграція цифрової економіки (сприяння вільному переміщенню даних, не забуваючи при цьому про їхній захист та прагнення досягти згоди щодо регуляторних стандартів у цій сфері зі своїми основними торговельними партнерами); (8) підвищення прозорості (реалізація прозорої зовнішньоекономічної політики, доступної для зацікавлених сторін; систематичне надання інформації про нові правила та угоди, а також звітності про свій регулярний обмін думками із зацікавленими сторонами); (9) узгодженість з внутрішньою політикою (вигоди для економіки країни завжди мають пріоритетне значення).

Аналіз вищезазначених принципів дозволяє дійти висновку про їх універсальний характер і застосовність в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації. Хоча не всі з них прямо відображають її (цифровізації) особливості. Між іншим слід зазначити, що досвід Швейцарії безумовно є цінним і актуальним для запровадження в Україні, адже країна залишається взірцем економічного розвитку навіть в умовах викликів, що обумовлені цифровізацією економічних відносин. Було б доцільним, щоб імплементація таких принципів на національному рівні відбувалась з урахуванням вимог сучасності.

Загалом принципи реалізації тієї чи іншої політики, в тому числі і зовнішньоекономічної, формуються відповідно до її цілей та завдань. Зазвичай їх поділяють на загальні (базові) та спеціальні. Де до загальних відносяться принципи, які зберігають свій універсальний характер [18, с. 38]. Тобто вони залишаються своєрідною методологічною базою формування і реалізації зовнішньоекономічної політики незалежно від тих чи інших зовнішніх викликів. Натомість, спеціальні принципи зумовлюються режимом реалізації такої політики в конкретних умовах.

Приміряючи таку класифікацію до принципів зовнішньоекономічної політики Швейцарії, слід зазначити наступне. Зважаючи на, як вже було зазначено вище, їхній універсальний характер можна запропонувати віднести такі принципи

до загальних, за виключенням принципу «інтеграції цифрової економіки». Так, наприклад, за будь-яких зовнішніх викликів країна реалізує таку політику базуючись на власних економічних інтересах (принцип орієнтації на інтереси країни); на пошуку багатосторонніх рішень глобальних викликів і активній участі у просуванні та забезпеченні дотримання міжнародних правил і стандартів (принцип мультилатералізму); на просуванні відкритої, безбар'єрної та регульованої торгівлі (принцип відкритої та регульованої торгівлі); пріоритетності ключових партнерів; сприянні сталому розвитку (принцип сприяння екологічній та соціальній стійкості) тощо. Водночас принцип «інтеграції цифрової економіки» вдається доцільним виділити, як ключовий спеціальний принцип зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації, оскільки цифровізація впливає на всі її аспекти. Задля ефективного реагування на її (цифровізації) виклики виникає потреба в комплексному та узгодженому із ключовим принципом підході. Іншими словами принцип інтеграції цифрової економіки, як ключовий, впливає на парадигму загальних принципів реалізації зовнішньоекономічної політики, зокрема наповнює їх новим цифровим змістом.

Наочно цю тезу можна обґрунтувати на прикладі принципу сприяння екологічній та соціальній стійкості. Де стійкість розуміється як здатність не тільки протистояти викликам і справлятися з ними, але й проходити зміни стабільним, справедливим і демократичним способом [19]. Загалом відповідний принцип є наскрізним для цілей та заходів, передбачених у документі (Стратегії зовнішньоекономічної політики Швейцарії) [20]. А в контексті цифровізації він набуває особливого значення.

Як відомо, процеси цифровізації, що полягають у інтеграції цифрових технологій у повсякденне життя, можуть не тільки сприяти у досягненні екологічної та соціальної стійкості [21], але й мати негативний вплив на неї в безпосередній спосіб. І це не лише потенційна загроза, а реальні наслідки, які країнам потрібно враховувати і намагатися попередити завчасно.

Щодо впливу цифровізації на екологічну стійкість, слід зазначити наступне. Цифрова інфраструктура потребує великої кількості енергії, що призводить до

викидів парникових газів та виснаження природних ресурсів, таких як вугілля та рідкісні метали, які використовуються для виробництва електроніки. За даними звіту Allianz [22] частка ІКТ у глобальних викидах парникових газів становила від 1,8 до 2,8% у 2020 році. За звичайного сценарію, якщо припустити, що інтенсивність викидів від використання електроенергії залишиться незмінною, сектор ІКТ буде відповідальним за 830 млн тонн викидів CO₂ до 2030 року. І це ще не враховуючи бум криптовалют, таких як Bitcoin та Ethereum, які споживають до 240 терават-годин електроенергії на рік, що більше, ніж річне споживання електроенергії в Австралії. Зважаючи на це, Європейська Комісія прагне зробити цифрову інфраструктуру та технології більш енерго- та ресурсоефективними, вводячи амбітні екостандарты та інновації, спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище [23]. А в основу моделі економічного росту Європи покладено саме цифрову та «зелену» економіку [24; 25]. Багато країн світу, такі як Фінляндська Республіка (далі – Фінляндія) [26] та Південна Корея [27; 28], активно впроваджують стратегії екологізації сектору ІКТ та цифровізації, враховуючи сталість розвитку та мінімізацію негативного впливу на довкілля. Такі приклади можуть слугувати для України як джерело натхнення та досвіду впровадження подібних стратегій.

Вдаючись до аналізу соціальної стійкості в контексті цифровізації зовнішньоекономічної політики, слід зазначити, що даний принцип передбачає прагнення створити умови, за яких економічні та торговельні відносини сприяють сталому розвитку та соціальному благополуччю в країнах-партнерах. Це може включати заходи для покращення стандартів захисту навколишнього середовища, прав людини, трудових стандартів та інших аспектів соціальної відповідальності, зокрема бізнесу [29]. Крім цього, однією із передумов соціальної стійкості є кібербезпека, адже розвиток цифрових технологій супроводжується збільшеним ризиком кіберзагроз [30] та порушень приватності, що може вплинути на безпеку соціуму, бізнесу і функціонування критичних інфраструктур. У контексті військової агресії Російської Федерації (РФ) проти України такі ризики набувають особливого значення. Так, протягом періоду, що передував вторгненню РФ в

Україну (4 квартал 2021 року), рівень витоку даних в Україні збільшився майже в три рази (кількість зламаних українських акаунтів зростає з 345 тисяч до 923 тисяч). Це стало початком кібервійни між двома країнами [31]. Щодо ризиків порушення приватності, за відсутності відповідної статистики в Україні, слід навести досвід США. Згідно з дослідженням IBM, 83% американських компаній (з кількості обраних для аналізу) в 2022 році неодноразово стикалися з витоком даних, що коштувало їм у середньому 9,44 мільйона доларів США за один витік даних [32].

Крім цього, цифровізація може призвести до соціальної нерівності, оскільки не всі групи населення мають рівний доступ до цифрових технологій та цифрових можливостей для розвитку власного бізнесу, торгівлі тощо. Це є особливо актуальним для країн, які розвиваються, зокрема України, де значна частина населення не підключена до Інтернету¹, та ін.

Слід звернути увагу, що в Україні практично не приділяється уваги принципу сприяння екологічній та соціальній стійкості при реалізації зовнішньоекономічної політики в контексті цифровізації, як на рівні законодавства, так і на рівні стратегічних та концептуальних документів. Хоча у Концепції розвитку цифрової економіки суспільства України на 2018-2020 р. та проекті закону «Про цифровий Порядок денний України» була здійснена спроба звернути увагу на дану проблему. Зокрема, у документі зауважувалось на необхідності реалізації ефективної політики з метою мінімізації негативних наслідків використання цифрових технологій для сталого розвитку країни [34]. Однак статус даного документа залишився на рівні проекту. Водночас в нормативно-правових актах, в яких наголошується на прискоренні процесів цифровізації економіки країни [35], відповідне питання залишилось поза увагою. Зазначені вище аспекти, а також зарубіжний досвід посилюють аргументацію щодо важливості сприяння екологічній та соціальній стійкості при реалізації зовнішньоекономічної політики,

¹ Згідно з даними спеціалізованого агентства ООН з інформаційно-комунікаційних технологій приблизно 37% населення Землі або 2,9 млрд людей до сих пір знаходяться офлайн і ніколи не користувались інтернетом. Приблизно 96% з них проживають у країнах, що розвиваються [33]

зокрема шляхом розробки та закріплення на законодавчому рівні стандартів та правил з відповідних питань.

Такі аспекти мають відображатися і в положеннях ДТА, які набувають свого поширення у світі, зокрема в Україні. Наприклад, «Угода про цифрову торгівлю між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії» (*Digital Trade Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Ukraine (UK/Ukraine:DTA)*) [36], а також «Угода між Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії та Сінгапуром» закріплює положення про забезпечення інклюзивності цифрової економіки, що передбачає серед іншого усунення бар'єрів у доступі до можливостей цифрової торгівлі та сприяння захисту трудових прав працівників, які задіяні у такій торгівлі [37]. Між тим угода обходить питання екологічної стійкості та впливу цифрової торгівлі на довкілля. У цьому контексті є доцільним підтримати підхід та звернутись до положень Партнерської угоди з цифрової економіки, яка була укладена між Республікою Чилі, Новою Зеландією та Сінгапуром. Дана Угода є першою угодою, яка охоплює лише цифрові аспекти і є відкритою для всіх членів СОТ [38; 39]. В її преамбулі наголошується на важливості сприяння корпоративній соціальній відповідальності, культурній ідентичності та різноманітності, захисту та збереженню навколишнього середовища, гендерної рівності, правам корінних народів, трудовим правам, інклюзивній торгівлі, сталому розвитку. А отже для України важливим є не просто приєднуватись до сформованих положень DEA/DTA, а й ініціювати удосконалення їх змісту з урахуванням національних пріоритетів. Зокрема, є важливим проводити попередній аналіз їх регуляторного впливу, в тому числі за результатами реалізації [40, с. 13].

В контексті аналізу принципу сприяння соціальній стійкості хотілось би привернути увагу на передумови, які її забезпечують, зокрема захист прав людини. Існують випадки, коли такі передумови конфліктують між собою. Наприклад, в деяких випадках захист прав людини може вимагати обмежень у сфері торгівлі чи економічних відносин (що є чинниками суспільного доброту), щоб запобігти співпраці з країнами, які порушують права людини. У таких ситуаціях важливо

мати збалансований підхід. Саме тому, чітке визначення передумов, які є запорукою соціальної стійкості в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики, та забезпечення балансу між ними є важливим завданням для успішної реалізації відповідного принципу в Україні.

Продовжуючи аналіз основних принципів зовнішньоекономічної політики, слід звернути увагу, що в цифрову еру економічні умови можуть швидко змінюватися. І в таких умовах адаптивність та гнучкість набувають особливого значення. Принагідно зазначимо, що такий принцип є ключовим для реалізації зовнішньої політики деяких країн світу (Філіппін [41], В'єтнаму [42] та інших). Іншими словами уряд в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики має бути здатним взаємодіяти з різними партнерами, суб'єктами та процесами в умовах цифровізації, реагуючи на зміни та виклики в глобальній торгівлі та економіці. Цей принцип передбачає готовність адаптувати зовнішньоекономічні стратегії та політику до нових умов, використовуючи цифрові технології, щоб підтримувати національні інтереси та досягати спільних цілей. У такому контексті адаптивність та гнучкість означають ефективне використання цифрових інструментів для забезпечення максимальної відповідності національних стратегій поточним реаліям і збереження відкритості для співпраці та діалогу з ключовими партнерами, дотримання екологічних та соціальних стандартів, підвищення рівня прозорості та участі в міжнародних процесах, а також гнучке реагування на технологічні зміни. Отже такий принцип є важливим для використання потенційних переваг цифрової трансформації.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку про важливість визначення принципів зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації. Підкреслено, що такі мають бути закладені в стратегії відповідної політики, оскільки цим нормативно-правовим актом визначається загальний напрямок дій країни в міжнародному економічному середовищі. Обґрунтовано, що визначення таких принципів в ДТА вдається неефективним підходом, оскільки кожна країна має власні особливості та інтереси, які намагатиметься лобіювати в кожному конкретному випадку. За таких обставин існують ризики, що у відносинах України

з країнами-партнерами принципи можуть бути відрізнятися від країни до країни. Це порушуватиме єдність та ефективність зовнішньоекономічної політики України.

Враховуючи досвід зарубіжних країн (Швейцарії, Філіппін, В'єтнаму та інших) запропоновано принципи зовнішньоекономічної політики та їх класифікацію: загальні (основні) - принцип захисту національних інтересів, активного формування мультилатералізму, підтримки відкритої та регульованої торгівлі, надання пріоритету ключовим партнерам, стратегічної диверсифікація, сприянню екологічній та соціальній стійкості, підвищення рівня прозорості, гнучкості та адаптивності, а також узгодженості з внутрішньою політикою. Аргументована доцільність чіткого визначення передумов, які є запорукою забезпечення соціальної стійкості в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики, та забезпечення балансу між ними є важливим завданням для успішної реалізації відповідного принципу в Україні.

Крім цього, запропоновано виокремити принцип інтеграції цифрової економіки як спеціальний (ключовий) принцип зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації. Цей принцип враховує важливість технологій та їхній вплив на міжнародну торгівлю, іноземне інвестування, економічний розвиток і глобальну конкурентоспроможність. Задля ефективного реагування на виклики цифровізації виникає потреба в комплексному та узгодженому із ключовим принципом підході. Йдеться про його вплив на парадигму загальних принципів реалізації зовнішньоекономічної політики, зокрема наповнення їх новим цифровим змістом, як це показано у дослідженні.

1.2 Інституціоналізація стратегічного планування зовнішньоекономічної політики

Як відомо, ефективність реалізації державної політики неможливо забезпечити без розвиненої та дієвої системи стратегічного планування. Досвід розвинених країн, показує, що основою їх економічного прориву був перехід до довгострокового стратегічного планування розвитку національної економіки та її напрямів. Йдеться про довгостроковий стратегічний характер державної економічної, зокрема зовнішньоекономічної, політики. Саме відсутність стратегічного документа (плану розвитку) тієї чи іншої політики і наявність різноманітних розрізнених відомчих і галузевих стратегій та програм (що часто вступають між собою у протиріччя) є однією з найважливіших причин неефективності системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Між тим, відповідно до вітчизняного законодавства прогнози носять лише сценарний характер, обґрунтовуючи можливі варіанти розвитку економіки залежно від зміни зовнішніх умов та реалізованої в країні макроекономічної політики. У статті 1 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку зазначено, що державне прогнозування економічного та соціального розвитку являє собою «... науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки ...». А отже роль прогнозів має бути змінена (точніше, знижена) і зведена лише до того, що це один із низки інших документів, що приймаються до уваги при розробці стратегії тієї чи іншої політики країни. Отже, предметом досягнення (метою) як державної економічної політики в цілому, так і зовнішньоекономічної політики зокрема, мають бути не показники прогнозів, а показники, закладені у генеральному (стратегічному) плані її реалізації. Це актуалізує доцільність законодавчої інституціоналізації державного стратегічного планування і надання стратегії в ієрархії документів реалізації зовнішньоекономічної політики вищого статусу.

Загалом, основні поняття, інструменти, принципи та інші елементи стратегічного планування вже тривалий час перебувають у полі зору значної кількості провідних науковців як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях.

Зокрема, аналізу відповідних аспектів присвячені праці таких українських вчених, як В. Горбулін, Р. Джабраїлов, Я. Жаліло, Д. Задихайло, В. Мамутов, В. Устименко, М. Свистович та інших. У своїх працях автори здебільшого наголошують на необхідності посилення стратегічного планування економічної політики. Серед зарубіжних досліджень з відповідної тематики слід виділити праці John Lewis Gaddis, Charles Hill, Michael Howard, Paul M. Kennedy, William Martel та інших.

Незважаючи на те, що тема стратегічного планування не є новою, активно обговорюється та досліджується, єдиного рішення щодо інституціоналізації стратегічного планування на національному рівні так і не було знайдено. Водночас названий тематичний напрям виявився недостатньо науково розробленим з точки зору економіко-правової науки, в економіко-правовій проекції.

Існує багато тематичних досліджень, присвячених ролі стратегічного планування. Особливу увагу привернула робота Louis Albrechts, Alessandro Balducci, Jean Hillier «Situating Practices of Strategic Planning» [43]. У зазначеному дослідженні автори обговорюють переваги та підводні камені стратегічного планування. Дуже глибокою є також стаття Daniel W. Drezner «Avoiding Trivia: The Role of Strategic Planning in American Foreign Policy» [44]. У згаданій статті автор критично оцінює минулу та майбутню роль і вплив довгострокового стратегічного планування у зовнішній політиці США та обговорює, чи дійсно стратегічне планування є життєздатною концепцією у зовнішній політиці 21-го століття. Незважаючи на наявність певної кількості статей, особливості інституціоналізації стратегічного планування зовнішньоекономічної політики на національному рівні залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, наразі відсутній правовий механізм прийняття таких документів на державному рівні. Таким чином, окремі пропозиції дослідників можуть бути застосовані при аргументації доцільності стратегічного планування зовнішньоекономічної політики України.

Метою даного підрозділу є аналіз особливостей інституціоналізації стратегічного планування економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної, в Україні та Швейцарії, виявлення проблем у цьому напрямі і формування пропозицій щодо їх вирішення. Вибір Швейцарії як прикладу для порівняльного дослідження, як вже зазначалося в попередньому підрозділі, обумовлений її вагомим місцем на світовому фінансовому ринку.

В Україні реалізація зовнішньоекономічної політики базується на положеннях внутрішнього та зарубіжного законодавства і зобов'язаннях, які країна прийняла на себе відповідно до угод із європейськими та світовими партнерами. Серед національних нормативно-правових актів слід виділити, Конституцію України, ГКУ, Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про основи національної безпеки України» тощо.

Формами реалізації такої політики (як одного з напрямів економічної політики) на законодавчому рівні визначено економічну стратегію та економічну тактику (стаття 9 ГКУ), де економічна стратегія являє собою обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення глобальних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання; економічна тактика - сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку економіки (ч. 2, 3 ст. 9). Відповідно, економічна тактика визначається, як форма реалізації економічної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм ознак, визначених завданнями його економічної

стратегії [45]. Крім того наразі діє Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Відповідно до абзацу 2 статті 1 «прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів».

Слід звернути увагу, що ані кодифікований акт, ані Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» не містять чітко визначеного легального поняття «документ стратегічного планування» або «стратегія», відмінних ознак документа стратегічного планування від інших нормативно-правових актів, прийнятих органами державної влади тощо. Зокрема, в коментарі до статті 9 ГКУ зазначено, що формалізація політичних цілей і завдань, засобів і способів їх реалізації, надання їх змісту нормативного характеру здійснюються шляхом прийняття правових актів, передбачених Конституцією України. Насамперед, це засади внутрішньої і зовнішньої політики, які визначає Верховна Рада України (п. 5 ст. 85 Конституції), загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, які вона затверджує (п. 6 ст. 85 Конституції), програми діяльності Кабінету Міністрів України, що їх схвалює парламент (п. 11 ст. 85 Конституції) [46]. Водночас, як слушно зазначає Д.В. Задихайло «формування державної політики, процес узгодження її положень з основними суб'єктами суспільних відносин відповідних сфер управління, врахування різноманітних наслідків реалізації такої політики не може бути зведено тільки до державного прогнозування та розроблення відповідних державних програм». Вчений доходить висновку, «що положення пункту 4 статті 9 ГКУ має набути більш конкретизованого вигляду, зокрема містити закритий перелік видів нормативно-правових актів спеціального призначення – фіксації положень державної економічної політики в тій чи іншій сфері господарювання». В протилежному випадку вдається незрозумілим до якої категорії можна віднести стратегічні та концептуальні документи, які приймаються

сьогодні в Україні та які не є в прямому сенсі прогнозами або програмами, але в той же час містять в собі вказані властивості залишаючись відповідно Стратегією або Концепцією [45].

Принагідно зазначимо, що окремі нормативно-правові акти містять поняття тематичних стратегій. Зокрема у Закон України «Про національну безпеку України» дається визначення стратегіям національної безпеки, воєнної безпеки, кібербезпеки, громадської безпеки та цивільного захисту, розвитку оборонно-промислового комплексу України. Водночас вітчизняній практиці відомі випадки схвалення Кабінетом Міністрів України документів під назвою «стратегія», у яких визначення такого документу не надається ані на рівні Закону, який регулює таку діяльність, ані на рівні самого документу стратегії. В даному випадку привертає увагу Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. У тексті самого нормативно-правового акту зазначається, що він являє собою «концептуальний документ у сфері міграції» та розроблений «відповідно до Конституції і законів України, міжнародних зобов'язань держави, перспективних програм соціально-економічного розвитку держави». Як бачимо, розробники Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року ототожнюють стратегічний і концептуальний документи, які є різними за структурою, змістом та ієрархією. Крім того, ані Конституція України, ані законодавство, на яке посилаються в тексті стратегічного документу, не містить терміну стратегія, механізму її розробки та прийняття.

Відповідні законодавчі підходи створили своєрідний вакуум при реалізації окремих напрямів економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної. Так, за результатами аналізу розвитку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема у 2010-2011 роках, було визначено ряд негативних чинників, які за позиціями експертів викликали необхідність розроблення засад (стратегії) зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди. На цій підставі було розроблено Концепцію проекту Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2012 р. № 413-

р). Метою Концепції стало «визначення шляхів законодавчого врегулювання формування цілісної державної зовнішньоекономічної політики на середньостроковий та довгостроковий періоди», зокрема розроблення і прийняття базового Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди», у якому необхідно передбачити: визначення поняття «державна зовнішньоекономічна політика»; принципи впровадження державної зовнішньоекономічної політики; напрями зовнішньоекономічної політики в інтеграційних процесах та відносинах України з країнами ЄС, Співдружності Незалежних Держав, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Латинської Америки, Африки, Близького та Середнього Сходу, а також в рамках міждержавних угод; основні напрями розвитку внутрішнього виробництва, сфери послуг, а також нарощення експортного потенціалу; етапи та завдання реалізації державної зовнішньоекономічної політики; механізм реалізації зовнішньоекономічної політики України на державному і регіональному рівні; систему взаємодії між державними і місцевими органами влади під час формування та реалізації зовнішньоекономічної політики держави [47]. Однак до сьогодні положення зазначеного вище нормативно-правового акту залишилися виключно на «папері».

Згодом у Верховній Раді України було зареєстровано проєкт Закону України «Про державне стратегічне планування»....[48], який визначав «правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи державного стратегічного планування розвитку країни, встановлював загальний порядок розроблення, схвалення, виконання, моніторингу, оцінки, контролю документів державного стратегічного планування, а також повноваження учасників такого планування» та мав би покласти початок розробці та реалізації стратегії, в тому числі, зовнішньоекономічної політики. Втім, відповідний документ так і не набув статусу закону, зокрема, через відсутність терміну «стратегія» в Конституції України (пункт 6 статті 85 Конституції України передбачає розробку загальнодержавних програм) [49].

Наступна спроба правової інституціалізації державного стратегічного планування відбулася в 2017 році. Так, Департаментом економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки України був розроблений та оприлюднений на офіційному сайті для обговорення Проект Закону України «Про державне стратегічне планування» від 05.12.2017 [50]. Проте, інформація щодо результатів такого обговорення, як і подальшої долі цього документу до сьогодні відсутня.

На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що питання правового регулювання формування цілісної системи державного стратегічного планування розвитку України, зокрема реалізації зовнішньоекономічної політики, ініціювалося декілька разів, проте так і не отримало форми реалізації у вигляді закону. Як наслідок, слід констатувати, й відсутність єдиного підходу до прийняття відповідних документів. Втім необхідність його (підходу) законодавчого оформлення не викликає сумніву, в тому числі з метою попередження випадків невідповідності законодавству дій державних органів, Президента України при розробці та введенні у дію стратегічних документів.

Наочно це можна показати на прикладі стратегічних документів, які опосередковують реалізацію зовнішньоекономічної політики України.

Так, деякі аспекти реалізації відповідної політики, зокрема міжнародного співробітництва, відображені в Напрямі 5 «Міжнародна економічна політика і торгівля» Національної економічної стратегії на період до 2030 року, яка була затверджена розпорядженням КМУ 03 березня 2021 р. № 179. Що цікаво попередній стратегічний документ з відповідних питань під назвою Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки було ухвалено Указом Президента України 28 квітня 2004 року № 493/2004.

Крім того, окремі аспекти зовнішньоекономічної політики відображені в Стратегії зовнішньополітичної діяльності від 26 серпня 2021 року (зокрема, одним з напрямів зовнішньополітичної діяльності Стратегією визначено економічну дипломатію, мета якої полягає у «представленні українських товарів (робіт, послуг)

на ключових світових ринках, забезпеченні захисту українських економічних інтересів», окремими пунктами передбачено поглиблення співпраці в торгівельно-економічних сферах з Румунією (пункт 122); КНР (пункт 125); Японією (пункт 126); Бразилією (п. 127), Республікою Індією (п. 128); Білорусією (пункт 136); у Балто-Чорноморському регіоні (п. 131), у Балканському регіоні тощо). Таким чином, структуру та зв'язок стратегічних документів, які опосередковують зовнішньоекономічну політику України можна представити наступним чином (Рисунок 1).

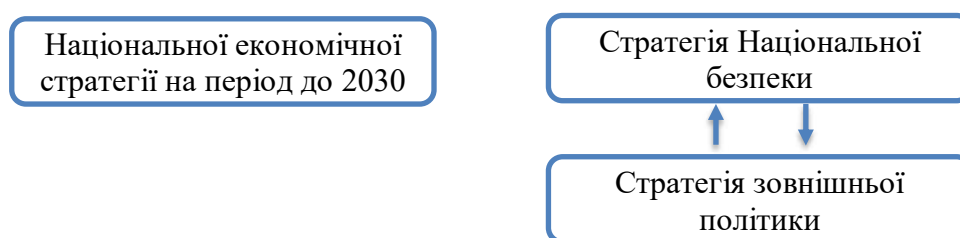

Рисунок 1. Структура та зв'язок стратегічних документів, які опосередковують зовнішньоекономічну стратегію України

Слід звернути увагу, що Стратегія зовнішньополітичної діяльності була розроблена РНБО та введена у дію указом Президента України № 448/2021 від 26 серпня 2021 року.

Водночас відповідно до пункту 1 Положення про Міністерство закордонних справ України затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року № 281 Міністерство закордонних справ України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх відносин, зокрема шляхом розробки та подання в установленому порядку Президентові України, Верховній Раді України та Кабінетові Міністрів України пропозицій та рекомендацій щодо стратегії і тактики відносин та співробітництва України з іноземними державами і міжнародними організаціями (пункт 3 пп. 33). При цьому, Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, має забезпечувати реалізацію засад такої політики (визначених Верховною Радою

України), а також розробку та затвердження з метою реалізації цих засад проектів нормативно-правових актів (стаття 12 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»).

Натомість, відповідно до статті 12 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» Президент України здійснює повноваження щодо визначення та реалізації засад зовнішньої політики шляхом звернення із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, в яких пропонується визначення, коригування засад внутрішньої і зовнішньої політики з урахуванням внутрішнього і зовнішнього становища України ...», а РНБО – «шляхом розгляду на своїх засіданнях стратегічних питань забезпечення національної безпеки і оборони, здійснення координації та контролю за діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони». Як бачимо, при розробці та введенні у дію рішення РНБО України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» Президент України та РНБО перевищили повноваження щодо визначення та реалізації засад зовнішньої політики.

Привертає увагу і той факт, що Стратегія національної безпеки України затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 (документ, що має нижчу юридичну силу ніж закон), серед іншого відносить, Стратегію зовнішньополітичної діяльності до документів «планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації» (пункт 66) і мають розроблятися Національним інститутом стратегічних досліджень (пункт 68). Такий підхід можна ідентифікувати, як спробу легалізації можливості порушення приписів ЗУ «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» в частині повноважень щодо визначення та реалізації засад зовнішньої політики. При цьому слід звернути увагу, що, наприклад, Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, яка в тому числі містить питання щодо національної безпеки держави (зокрема, заходи щодо прикордонного контролю спрямовані на запобігання та протидію широкому спектру загроз

прикордонній безпеці держави; виявлення осіб, які можуть становити загрозу національній безпеці держави тощо), розроблена профільним міністерством та ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р).

Вищенаведені приклади наочно показують наявність неузгодженості між повноваженнями державних органів, Президента України при прийнятті стратегічних документів. До того ж, відсутність законодавчо визначеного механізму (порядку, обов'язковості, строків тощо) їх прийняття призводить до хаотичності цього процесу (зокрема, стратегічні документи не розробляються загалом або розробляються на нерегулярній основі) (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Порядок прийняття стратегічних документів в Україні

Назва документа	Затверджено	Періодичність прийняття
Національної економічної стратегії на період до 2030 року	Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179	Не визначено
Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки	Указом Президент України від 28 квітня 2004 року № 493/2004	Не визначено
Стратегія зовнішньополітичної діяльності України (розроблена вперше) [51]	Указом Президент України від 30 липня 2021 року №448/2021	Не визначено

Так, у статті 253 «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (далі – Стратегія) вказано, що цей документ є «документом середньострокового планування», проте, період дії такої стратегії чітко не визначений, що не дає можливості імплемувати її вектори у реальному часовому вимірі. При цьому пунктом 3 вищезгаданого документу передбачено завдання Кабінету Міністрів України у двомісячний строк затвердити план дій із реалізації Стратегії на

середньостроковий період. Як результат, 18 квітня 2023 р. (майже через 2 роки після затвердження Стратегії) розпорядженням Кабінету Міністрів України № 327-р було затверджено «План дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (далі – план дій). Цікавим фактом є те, що більшість дій перелічених у плані дій мають строк виконання 2023-2024 рр., що не зовсім відповідає середньостроковому періоду, який цей план дій мав охопити згідно указу Президента України. Як наслідок можна із впевненістю говорити про формальний характер Стратегії (зокрема, документом не передбачено конкретних строків його реалізації, план дій підготовлений з порушенням строків такої підготовки, що унеможливорює оцінку результатів виконання стратегічного документу, визначення відповідальних суб'єктів та притягнення їх до відповідальності у разі невиконання тощо (як мінімум за той період поки план дій не був прийнятий), більшість діяльності, яка перелічена в плані дій не охоплює середньостроковий період, на який він мав бути розрахований.

В рамках аналізу вітчизняного досвіду стратегічного планування реалізації зовнішньоекономічної політики, вдається доцільним провести компаративне співставлення відповідного процесу в Швейцарії, де за допомогою каскадного методу стратегічного планування Федеральна рада країни забезпечує більшої узгодженості у зовнішній та внутрішній політиці.

Загалом каскадна методологія була вперше представлена в 1970 році американським ученим-комп'ютерником *Winston W. Royce* - хоча він насправді не використав цей термін для її опису - у своїй статті під назвою «Управління розробкою великих програмних систем» (*Managing the development of large software systems*) [52]. Перша згадка про «Каскад» часто приписується статті, написаної *T. E. Bell* та *T. A. Thayer* у 1976 році [53].

Каскадний метод - це традиційна методологія управління проектами, яка доводить чітко ідею проекту до завершення за допомогою послідовної серії лінійних кроків, завдань і передач. Цей простий та дещо жорсткий метод використовує раннє планування та оцінку для визначення та документування вимог проекту до виконання роботи. Методологія каскаду заснована на візуальній часовій

шкалі – або діаграмі Ганта (*Gantt Diagram*) – відповідного проекту. Це дозволяє легко побачити, скільки часу має займати кожне завдання, хто має над нею працювати та в якому порядку має виконуватись робота [54].

З тих пір Каскадна модель (*Waterfall model*) широко використовується у різних галузях і зарекомендував себе як ефективний метод, в тому числі стратегічного планування державної політики, зокрема у Швейцарії.

Розпочинаючи аналіз швейцарського досвіду стратегічного планування реалізації зовнішньоекономічної політики, слід зазначити, що на відміну від вітчизняного досвіду, стратегічне бачення відповідної політики передбачено в окремому тематичному документі – Стратегія зовнішньоекономічної політики. Загальні аспекти її реалізації відображені в довгостроковій Стратегії сталого розвитку до 2030 року та Стратегії зовнішньої політики. Загалом Стратегія сталого розвитку до 2030 року є базовим стратегічним документом для всіх тематичних стратегій (зокрема, зовнішньої політики та зовнішньоекономічної політики). Як наскрізна стратегія, вона формулює основні напрями федеральної політики та встановлює цілі на відповідний період, а також стратегічні напрями внутрішньої та зовнішньої політики з відповідними політичними пріоритетами [55]. Таким чином, структуру та зв'язок стратегічних документів, які опосередковують зовнішньоекономічну політику Швейцарії можна представити наступним чином (Рисунок 2):

Рисунок 2. Структура та зв'язок стратегічних документів, які опосередковують зовнішньоекономічну політику Швейцарії

З 1997 року Федеральна рада застосовує Стратегію сталого розвитку як основу для реалізації своєї конституційної задачі сталого розвитку у Швейцарії. Поряд з основними напрямками федеральної політики, поточна стратегія також включає план дій із конкретними цілями на період дії поточного законодавчого періоду [56]. Кожні чотири роки Федеральна рада готує звіт, в якому описуються події, прогрес і невдачі в реалізації Порядку денного на період до 2030 року [57].

Досвід розробки документів стратегічного планування зовнішньої політики Швейцарії розпочинається 18 березня 2010 року, коли членом Національної Ради (палати Федеральних зборів (парламенту)) *Walter Müller* до Федеральних зборів Швейцарії була подана пропозиція (motion) під номером 10.3212 «Щодо розробки чіткої стратегії зовнішньої політики» [58]. Справа в тому, що зовнішня політика країни, яка на той час характеризувалася розрізненістю заходів, не могла надалі протистояти викликам глобалізованого світу. А тому постала необхідність розробки узгодженої стратегії її реалізації [58]. В пропозиції наголошувалося, що стратегія зовнішньої політики Федеральної ради Швейцарії (як органу відповідального за її реалізацію) має базуватися на статті 54 Федеральної Конституції. Зокрема, сприяти збереженню незалежності та сталому розвитку країни [59]. Зважаючи на прийняття пропозиції (motion) під номером 10.3212 «Щодо розробки чіткої стратегії зовнішньої політики», 11 травня 2011 року Федеральна рада Швейцарії доручила Федеральному департаменту закордонних справ (*Federal Department of Foreign Affairs*) розробку стратегії зовнішньої політики (*Foreign policy strategy*) на початку кожного законодавчого періоду (прим. авт. – законодавчий період в Швейцарії становить чотири роки) [60; 61].

Починаючи з 2012 року, Федеральний департамент закордонних справ Швейцарії складає та публікує документ під назвою «Зовнішньополітична стратегія Швейцарії» (*Swiss Foreign Policy Strategy*) [62].

Важливо відмітити, що стратегічне планування зовнішньої політики Швейцарії починаючи з 2020 року зазнало істотних змін у питаннях структури документів, які висвітлюють такі питання. Стратегія зовнішньої політики Швейцарії на період 2024-2027 років представлена системою документів, які

складаються за трирівневим каскадним принципом, де кожний нижчий рівень стратегії конкретизує зовнішньополітичну стратегію Швейцарії до конкретного плану дій (Таблиця 2) [61]. Метою вибору такого принципу побудови стратегічних документів щодо зовнішньополітичної стратегії країни є підвищення рівня її прозорості, послідовності та узгодженості [61].

Таблиця 2.

Стратегія зовнішньої політики Швейцарії реалізується на трьох стратегічних рівнях [61]

Рівень 1. (стратегічний рівень, приймається Федеральною Радою) Зовнішньополітична стратегія	
Рівень 2. (стратегічний рівень, приймається Федеральною Радою) Географічні та тематичні стратегії	
Географічні стратегії (ФР) Стратегія для регіону MENA Стратегія для КНР Стратегія для Південної Африки Стратегія для Америки Стратегія для регіону Південно-Східної Азії	Тематичні стратегії (ФР) Стратегія міжнародного співробітництва Цифрова стратегія зовнішньої політики Стратегія комунікації за кордоном Стратегія контролю над озброєннями та роззброєнням
Рівень 3. (оперативний рівень, департаменти) План дій ОБСЄ Настанови з прав людини SDC (Швейцарське агентство розвитку та співробітництва) та приватний сектор Рекомендації щодо води План дій щодо розмінування	

Певні напрями Зовнішньополітичної стратегії Швейцарії висвітлені у низці географічних та тематичних стратегій подальших дій (*follow up strategies*). Ці стратегії становлять другий рівень у структурі зовнішньополітичної стратегії Швейцарії. На третьому етапі процесу департаменти остаточно розробляють підходи до реалізації стратегій Федеральної ради на оперативному рівні [61].

Різні департаменти федерального уряду мають право приймати власні документи, з метою забезпечення належного впровадження стратегій Федеральної ради на рівні департаментів. Наприклад, вони можуть мати форму керівних принципів, загальних вказівок або планів дій. Такі документи становлять третій рівень каскадного процесу [63].

Окрім деталізованого змісту зовнішньополітичної стратегії, слід відмітити, законодавчо врегульований порядок звітності її виконання. Як було відзначено вище, Федеральна Рада Швейцарії звітує перед Федеральними Зборами (Національною Радою) щодо виконання зовнішньополітичної стратегії Швейцарії. Такий звіт публікується на підставі пункту 3 статті 148 Закону «Про Федеральні збори» (*Federal Act on the Federal Assembly*) [64] та складається за структурою стратегії «Зовнішньополітичної діяльності Швейцарії».

Питання щодо реалізації саме зовнішньоекономічної політики Швейцарії розглядаються у окремому звіті. Такий звіт має назву «Звіт про зовнішньоекономічну політику» (*The Foreign Economic Policy Report 2023*) [65] та входить до складу щорічного звіту Федеральної Ради Швейцарії. Він розробляється на підставі статті 10 Федерального Закону про «Заходи зовнішньої торгівлі» (*Bundesgesetzes über aussenwirtschaftliche Massnahmen*) [65]. Наприклад, у звіті за 2023 рік висвітлюються питання щодо впливу геополітичної напруженості на зовнішньоекономічну політику, розгляду ініціатив промислової політики в ЄС та США, позиціонування Швейцарії в сучасному геополітичному середовищі, реакції Швейцарії на глобальне поширення ініціатив у сфері промислової політики, заходів з просування Швейцарії як місця для ведення бізнесу.

Слід звернути увагу, що стратегія зовнішньоекономічної політики Швейцарії (*Swiss foreign economic policy strategy*), хоч і являє собою частину стратегії зовнішньої політики, але не входить до складу її каскадної моделі.

Цей документ визначає цілі та окреслює різні пріоритетні напрями реалізації зовнішньоекономічної політики Швейцарії [66]. Стратегія зовнішньоекономічної політики оновлюється та публікується Федеральним Департаментом економіки, освіти та досліджень (*The Federal Department of Economic Affairs, Education and Research*) періодично, виходячи з економічних, геостратегічних, технологічних та соціально-політичних змін, які відбуваються на міжнародній арені, та які вимагають перегляду та перебудови стратегії. Попередня стратегія зовнішньоекономічної політики Швейцарії датується 2004 роком. У 2009 та 2014

роках вона була оновлена, щоб включити міркування щодо стійкості та глобальних ланцюгів вартості. Останнє оновлення відбулося 24 листопада 2021 року.

Стратегія зовнішньоекономічної політики Швейцарії складається зі стратегічного контексту та стратегічних сфер дій. Стратегічний контекст окреслює мету стратегії зовнішньоекономічної політики та виклики для країни в контексті зовнішньоекономічної політики. Стратегічні напрямки дій розкриваються у: (1) принципах зовнішньоекономічної політики, (2) окреслених тематичних напрямках, (3) обраних географічних пріоритетах та (4) зовнішній економічній політиці, заснованій на широкій участі.

Як вже було зазначено вище, стратегія зовнішньої політики Швейцарії тісно узгоджена зі стратегією зовнішньоекономічної політики. Зовнішня політика Швейцарії в рамках обраного тематичного пріоритету «Процвітання» стратегії зовнішньої політики Швейцарії «базується на зовнішньоекономічній стратегії та політиці фінансового ринку, керується принципами економічної свободи та конкурентної нейтральності» [57].

Відтак, на прикладі стратегічного планування реалізації зовнішньоекономічної політики в Швейцарії, бачимо досить збалансований механізм розробки та прийняття стратегічних документів, які її (політику) опосередковують. При цьому, завдяки каскадній моделі стратегії зовнішньої політики забезпечується гармонізація процесів стратегічного планування на макро- та мікро- рівні, не допускаючи їх різноспрямованості, протистояння та конфліктності, щоб у кінцевому випадку ці процеси були спрямовані на єдиний вектор сталого економічного розвитку. А отже швейцарський досвід доводить, що до інституціоналізації стратегічного планування слід підходити перш за все з позиції системного підходу. Тільки за таких умов воно (стратегічне планування) виступатиме як функція державного управління, як важливий інструмент регулювання соціально-економічних процесів, а також як методологія, як спосіб, як форма реалізації державної політики та відповідних суб'єктів управління. Саме тому, головним підходом до формування конструкції системи стратегічного планування має стати така побудова відповідної взаємодії взаємопов'язаних між

собою прямими та зворотніми зв'язками множинності елементів та підсистем, які в своїй сукупності будуть спроможними забезпечити цілісність та життєздатність економічної системи в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів [67].

Водночас, зовнішньоекономічна політика є невід'ємною частиною зовнішньої політики, що зокрема, прослідковується зі змісту Стратегії зовнішньої політики Швейцарії. Зважаючи на це та з метою забезпечення системності та узгодженості в реалізації зовнішньої політики Швейцарії вдається доцільним включити Стратегію зовнішньоекономічної політики до блоку тематичних стратегій в рамках її (зовнішньополітичної стратегії) каскадної моделі.

Проведений вище аналіз дозволяє дійти **висновку**, що відсутність інституалізації стратегічного планування в Україні призводить до порушення системності та узгодженості в здійсненні державними органами як економічної політики в цілому, так і окремих її напрямів, зокрема зовнішньоекономічної політики. Зокрема, стратегічні документи приймаються на практиці, але із порушенням ієрархії, порядку, строків їх прийняття тощо. Це унеможливорює забезпечення цілісності та життєздатності вітчизняної економіки в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Крім того, відсутність чіткості в категоріальному та понятійному апараті стратегічного планування на законодавчому рівні в цілому ускладнює взаємоузгодженість та взаємодоповнюваність державних органів у напрямі реалізації державної політики і знижує результативність всієї системи державного управління.

На підставі досвіду Швейцарії аргументовано доцільність застосування каскадної моделі у процесі стратегічного планування реалізації державної зовнішньої політики, а також модернізації конституційно-правового та господарсько-правового забезпечення реалізації державної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики України шляхом закріплення правових механізмів прийняття стратегічних документів.

Зокрема, запропоновано: (1) передбачити на законодавчому рівні, що «правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики», в тому числі у стратегіях Кабінету Міністрів України; (2) закріпити на законодавчому рівні наступну модель стратегічних документів, які опосередковують модель зовнішньоекономічної політики: Національна стратегія економічного та соціального розвитку – Стратегія зовнішньої політики (побудована за каскадним принципом) – Стратегія зовнішньоекономічної політики (як підвид тематичних стратегій Стратегії зовнішньої політики), а також визначити строки прийняття відповідних документів (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – 10 років; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної політики – кожний законодавчий період) та звітування щодо їх виконання (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – раз в 4 роки; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної політики – раз на рік); (3) віднести до повноважень КМУ зобов'язання щодо розробки та реалізації загальнодержавних стратегій (зокрема, зобов'язання щодо розробки Стратегії зовнішньої політики віднести до компетенції Міністерства закордонних справ, а розробку Стратегії зовнішньоекономічної політики - Міністерства економіки України) та передбачити щорічну звітність щодо їхнього виконання.

Саме такий підхід здатен врівноважити взаємодію державних органів на шляху до сприяння економічного розвитку країни при реалізації зовнішньополітичної, зокрема зовнішньоекономічної діяльності, особливо в умовах цифровізації економічних відносин.

Слід звернути увагу, що підходи до визначення стратегічних напрямів цифровізації зовнішньоекономічної політики є різними від країни до країни. Деякі зарубіжні країни розробили окремі стратегії саме зовнішньоекономічної політики (Швейцарія) [66], де цифровізація виступає одним із напрямів розвитку зовнішньоекономічних відносин. Інші країни розробили стратегії для торгівлі, інвестицій та глобальної конкурентоспроможності (Королівство Швеція) [68]. В них також акцентується увага на важливості процесів цифровізації. Низка країн

приділяють увагу зовнішньоекономічній політиці саме у контексті зовнішньої політики, де зазначається про цифрову трансформацію (Королівство Данія [69], Естонська Республіка [70]). Певні аспекти зовнішньоекономічної політики висвітлено в комплексних стратегіях цифрової зовнішньої політики (Французька Республіка (Франція) [71], Королівство Данія [72]). Слід також вказати про окремі стратегії саме цифровізації, але зовнішньоторговельної діяльності (Королівство Нідерланди [73]). Втім більшість з вказаних країн мають загальну стратегію та бачення цифровізації економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної. Такі документи формують національну візію та цілі для цифровізації економіки і слугують орієнтиром у формуванні та реалізації всіх інших напрямів державної економічної політики. Наприклад, у Естонській Республіці прийнято Цифровий порядок денний 2030 [74], який передбачає візію та план дій щодо розвитку естонської економіки, держави та суспільства за допомогою цифрових технологій. У Королівстві Нідерланди діяла Стратегія цифровізації 2021 [75]. У Королівстві Данія також прийнято Стратегію цифрового зростання [76].

При цьому найбільшу увагу привертає комплексний підхід до підготовки стратегії цифровізації економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної, Фінляндії. Слід вказати, що цифровізація зовнішньоекономічної політики у цій країні відбувається на базі ініціатив та стратегічних документів ЄС. Одним з основних стратегічних документів Європейської комісії, яким на сьогодні визначено бачення та шляхи цифровізації економічної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики Європи до 2030 року, є «Цифровий компас 2030» [77] від 09 березня 2021 р. Стратегія містить 4 пріоритетних напрями розвитку: навички та вміння (до 2030 року принаймні 80% всіх дорослих мають володіти базовими цифровими навичками; в ЄС повинні бути фахівці в галузі ІКТ: 20 мільйонів + гендерна конвергенція); безпечна та стала цифрова інфраструктура (до 2030 року гігабітний зв'язок для всіх домогосподарств ЄС; 5G для всіх населених пунктів; 20% світового виробництва передових та стійких напівпровідників; 10 000 кліматично нейтральних високозахищених крайових вузлів; мати перший комп'ютер із квантовим прискоренням); цифровізація бізнесу (75% компаній ЄС

повинні користуватися послугами хмарних обчислень, великими даними та ШІ; більше 90% малих і середніх підприємств повинні досягти принаймні базового рівня цифрової інтенсивності); цифровізація державних послуг (основні публічні послуги – 100% онлайн; 100% доступ громадян до медичних карток; 80% громадян повинні використовувати електронне посвідчення особи (eID)).

Згодом, у вересні 2021 року Європейською комісією було представлено конкретний план по досягненню цифрової трансформації суспільства та економіки до 2030 року – «Шлях до цифрового десятиліття» [78]. Документ спрямований на встановлення конкретного механізму співробітництва країн-членів ЄС та моніторингу їх прогресу у відповідному напрямі. Зокрема, щорічний індекс цифрової економіки та суспільства (*The Digital Economy and Society Index* (далі - *DESI*)) покликаний вимірювати прогрес держав-членів ЄС у напрямку цифрової економіки та суспільства на основі даних Євростату і спеціалізованих досліджень та методів збору даних. Саме тому індикатори DESI тепер структуровані навколо чотирьох сторін світу в «Цифровому компасі 2030».

Лідуючі позиції у рейтингу DESI у 2022 році займає Фінляндія. Для підтримання таких позицій країна постійно займається розробкою стратегічних документів у напрямі цифровізації економічної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики та приведення їх (документів) у відповідність до вимог ЄС. Зокрема, наприкінці 2021 року Фінляндія ініціювала розробку та обговорення «Цифрового компасу» [79], який є базовим документом, як для економічної політики країни на національному рівні загалом, так і для зовнішньоекономічної політики Фінляндії зокрема. «Цифровий компас» значною мірою зосереджено на формулюванні загального національного бачення та цілей для досягнення суттєвої цифрової трансформації в економіці даних до 2030 року. Як зазначають у самій Фінляндії, не зважаючи на те, що країна займає високе місце у рейтингу цифрового розвитку, вона відстає у певних сферах, наприклад, таких як електронна торгівля. Наразі у країні реалізується декілька масштабних проєктів у сферах цифровізації, тому загальне бачення та координація необхідні для отримання переваг від таких проєктів [80].

«Цифровий компас» Фінляндії базується на «цифровому компасі» ЄС, представленому в 2021 році, і відповідній програмній пропозиції, яка визначає вимоги до національних дорожніх карт. Особлива увага в документі приділяється сталому (зеленому) переходу до цифрових технологій, справедливому та відповідальному використанню даних, а також охопленню цифровими технологіями всіх сфер економіки. Ці питання є наскрізними у всіх напрямках компасу.

Відповідна практика є слушною для України. На необхідності розробки Державної програми цифровізації в реальному секторі економіки, як стратегії розвитку цифрової економіки, наголошувалось і в науковій літературі [81, с. 33-39]. Крім того, проєкт Плану відновлення України за напрямом «діджиталізація» також звертає увагу на проблему «відсутності ключових стратегічних документів сфери цифровізації, які повинні визначати напрями розвитку сфери, ключові завдання та терміни їх виконання» і серед завдань визначає стратегічне планування розвитку цифрової сфери України до 2025 року [82]. Такий документ виступатиме в якості базового стратегічного документу у сфері цифрового економічного розвитку України і забезпечуватиме взаємоузгодження між завданнями і цілями у сфері цифровізації, які містяться у інших документах. Наприклад, Національна економічна стратегія на період до 2030 року висвітлює певні аспекти цифровізації економіки, зокрема зовнішньоекономічної діяльності України. Деякі питання, зокрема, щодо розвитку інфраструктури електронної комерції з метою полегшення експорту товарів роздрібної торгівлі через Інтернет було висвітлено в Експортній стратегії України на 2017-2021 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р.

Отже, доцільною вважається розробка та прийняття загального довгострокового «документу-орієнтиру» (стратегії). Він слугуватиме основою для формування положень щодо цифровізації у всіх документах стратегічного характеру. Йдеться, зокрема і про стратегію зовнішньоекономічної політики України, де цифровізація виступатиме одним із напрямів розвитку такої політики. Це сприятиме узгодженості положень про цифровізацію у всіх інших програмних

та прогнозних документах, а також уніфікації та кращому розумінню і формуванню стратегічного бачення розвитку зовнішньоекономічної політики як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, у Цифровому порядку денному для зовнішньої торгівлі Королівства Нідерланди чітко визначено, що він розроблений відповідно до загальної Стратегії цифровізації [73]. Такий документ має визначати основні напрями та національні пріоритети під час ведення переговорів з укладання ДТА, які є новим типом торговельних угод і набувають поширення. Наприклад, нещодавно Україна та Сполучене Королівство підписали UK/Ukraine:DTA[83]. Також стратегія має допомагати у визначенні пріоритетів для проєктів, які відіграватимуть важливу роль у цифровому розвитку України [84].

Для забезпечення саме комплексного підходу до формування стратегічного бачення розвитку економічної політики, зокрема зовнішньоекономічної, у контексті цифрових трансформацій важливу роль має відігравати сам процес підготовки стратегії цифровізації економічної політики України. Відповідно до проєкту Плану відновлення України за напрямом «діджиталізація» для завдання «Стратегічне планування розвитку цифрової сфери України до 2025 року», а саме розробки Цифрового порядку денного України на 2022-2025 роки, відповідальними за виконання визначено Міністерство цифрової трансформації України та інші центральні органи виконавчої влади. Враховуючи, що цифровізація охоплює всі напрями державної економічної політики, до процесу розробки стратегії має бути залучено всі міністерства у межах сфер їх відповідальності. У цьому контексті є доцільним звернутись знову до досвіду Фінляндії.

Так, для розробки «Цифрового компасу 2030» Фінляндії у вересні 2021 року Уряд країни створив міністерську робочу групу з питань цифровізації, економіки даних та державного управління. Завданнями відповідної групи, серед іншого, є керівництво розвитком цифровізації, інформаційної та технологічної політики та економіки даних, а також координація відповідних заходів та ситуаційної обізнаності. Група координує проєкти розвитку і складає необхідні керівні принципи політики для ключового розвитку своєї сфери діяльності [85]. Склад

групи забезпечує охоплення всіх напрямів державної економічної політики. Так, наприклад, обов'язки голови групи з питань державного управління виконує Міністр місцевого самоврядування, з інших питань – протягом певного часу Міністр транспорту та зв'язку, потім – Міністр економіки. Водночас членами групи є Міністр фінансів, Міністр юстиції, Міністр внутрішніх справ, Міністр соціальних справ та охорони здоров'я. Секретаріат групи також включає представників різних міністерств [85].

У березні 2022 року до завдань міністерської робочої групи також додали кібербезпеку. Для підтримки роботи такої групи восени 2021 року було створено постійний цифровий офіс (координаційна група з цифровізації), який координує співпрацю всіх міністерств. Цифровий офіс також є відповідальним за створення «Цифрового компаса» Фінляндії, міжміністерську співпрацю та забезпечує постійний діалог із зацікавленими групами і міжнародними партнерами. Також він є єдиним центром для контактів, пов'язаних із сектором даних, цифрової та інформаційної політики [86]. Мета такої координації полягає в тому, щоб заходи з цифрової трансформації та розвитку економіки даних, вжиті Міністерством транспорту та зв'язку, Міністерством фінансів та Міністерством економіки та зайнятості, разом утворювали єдине ціле та створювали спільну загальну картину ситуації. Це допомагає визначити пріоритетність проєктів і, серед іншого, збільшити вплив Фінляндії на рівні ЄС [86].

Комплексний підхід до розробки стратегії цифрової економіки слід також відмітити і у Естонській Республіці, де усі міністерства були залучені до підготовки плану розвитку в межах сфер їх відповідальності [87]. Новий план розвитку цифрового суспільства був підготовлений під керівництвом Міністерства економіки та комунікацій [88]. У пояснювальному листі проєкту рішення «Затвердження плану розвитку цифрового суспільства Естонії до 2030 року» чітко зазначено, що при підготовці було враховано узгодженість з цілями, визначеними в інших стратегіях і планах розвитку, включаючи стратегічні базові документи ЄС [89].

Отже, Стратегія цифрового розвитку України становитиме основу для розробки стратегії зовнішньоекономічної політики. Такий документ дозволить сформулювати бачення цифровізації, а також забезпечить координацію та реалізацію усіх державних проєктів у сфері цифровізації відповідно до цілей та завдань такої стратегії. Враховуючи взяті Україною міжнародні зобов'язання та прагнення стати частиною Єдиного цифрового ринку ЄС, відповідний документ має узгоджуватись із стратегічними цілями цифрового розвитку ЄС до 2030 року (але з урахуванням національних інтересів), визначати пріоритетні національні завдання та заходи для їх досягнення.

Грунтуючись на зарубіжному досвіді, зокрема Фінляндії, доведено доцільність запровадження комплексного підходу до розробки стратегії цифрового розвитку, що потребує залучення всіх міністерств в межах їх повноважень, шляхом створення постійно діючого Цифрового офісу, відповідального за міжміністерську співпрацю та забезпечення постійного діалогу із зацікавленими групами та міжнародними партнерами.

Водночас, розробка стратегії зовнішньоекономічної політики України має включати питання цифровізації такої політики, ґрунтуватись на загальній стратегії цифрового розвитку України та відповідати її кінцевим цілям.

1.3. Роль законодавства України щодо обігу електронних торговельних документів у цифровізації зовнішньоекономічної політики

Як відомо, законодавство, в контексті цифровізації, виступає не лише сукупністю юридичних норм, але й ключовим інструментом, що детермінує напрямок цифрової еволюції зовнішньоекономічної політики. Відповідно до викликів сучасності, законодавство несе в собі потенціал адаптації до вимог цифрового світу, зокрема в галузях кібербезпеки, електронного документообігу, розрахунків тощо. Правовий каркас стає визначальним фактором для впровадження цифрових інновацій, забезпечуючи стабільність, високу прозорість і сприяючи інноваційному розвитку. Це надає стратегічний важіль, спрямований на підвищення конкурентоспроможності та оптимізацію зовнішньоекономічних відносин у глобальному контексті. Таким чином, відповідне законодавство стає не просто юридичним фундаментом, але і визначальним фактором для досягнення успіху у сучасному цифровому середовищі.

Більш детально ми пропонуємо розглянути цю динаміку на прикладі цифровізації міжнародної торгівлі, зокрема обігу торговельних документів.

Так, цифровізація міжнародної торгівлі сприяла модернізації країнами національних законодавств, зокрема з урахуванням типових законів *UNCITRAL* про електронну торгівлю та електронні підписи [90; 91]. В Україні було прийнято низку законів, серед них: Закон України «Про електронну комерцію», «Про електронні довірчі послуги», «Про електронний цифровий підпис» тощо. Втім, цього виявилось недостатньо для повного задоволення сучасних потреб суб'єктів господарювання у цій сфері. На сьогодні існують проблеми дематеріалізації окремих документів, які використовуються в міжнародній торгівлі (коносаментів, векселів, складських свідоцтв тощо). Відсутність правової бази для електронної передачі торговельних записів, створених на папері призводять до невизначеності у їхньому використанні. Водночас дематеріалізація відповідних документів може сприяти електронній торгівлі, наприклад, завдяки підвищенню прозорості, швидкості та безпеки передачі даних та автоматизації певних транзакцій за

допомогою «смарт контрактів». Електронні передавані записи можуть бути особливо актуальними не тільки для певних сфер підприємницької діяльності (таких як транспорт і логістика, фінанси) розвинених країн, а й країн, що розвиваються, зокрема України. Зазначене актуалізує проведення досліджень у відповідному напрямі.

Дослідженню різних аспектів дематеріалізації торговельних документів приділяється значна увага з боку представників зарубіжної [92; 93; 94; 95; 96; 97; 98; 99] науки. Здобутки зарубіжних вчених можуть бути корисними для вирішення відповідних питань в Україні.

На вітчизняному рівні питання дематеріалізації торговельних документів залишаються недостатньо дослідженими. У наукових роботах вчених [100; 101; 102 та ін.] переважно зауважується на проблемах обігу паперових торговельних документів (коносаментів) та необхідності їх переведення в електронну форму для активізації міжнародної торгівлі.

Метою підрозділу є аналіз особливостей правового регулювання обігу електронних торговельних документів на вітчизняному і міжнародному рівні, виявлення недоліків та обґрунтування пропозицій щодо їх усунення.

Міжнародна торгівля все ще значною мірою покладається на особливу категорію документів, які надають право власнику вимагати виконання зобов'язання, зафіксованого в документі (поставити товар, сплатити за нього), та передавати право вимагати виконання цього зобов'язання шляхом передачі (фізичного) володіння документом. До таких документів зазвичай належать коносаменти, переказні векселі, прості векселі та складські розписки [103]. Наприклад, простої передачі коносамента може бути достатньо для надання новому власнику права на товари, описані в ньому (стаття 134 Кодексу торговельного мореплавства України).

Чинне законодавство окремих країн, в тому числі України, не визнає механізм обігу таких документів в електронній формі. Наприклад, відповідно до статті 5 Закону України «Про обіг векселів в Україні» «векселі (переказні і прості) складаються в документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту ...

і не можуть бути переведені в бездокументарну форму (знерухомлені)». Натомість, відповідно до Правил перевезення вантажів, пасажирів і багажу внутрішнім водним транспортом, затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України від 15 квітня 2022 року № 220 електронна форма передбачена для внутрішнього коносаменту (абз. 7 п. 2 Правил).

Таким чином, галузі, що використовують ці документи, не мають можливості перейти на повністю безпаперовий документообіг. Як наслідок, міжнародна торгівля ускладнюється необхідністю обробки значного обсягу паперових документів. Так, наприклад, найбільші у світі контейнеровози можуть перевозити 24 000 двадцятифутових контейнерів за один раз в одному і тому ж рейсі. Для кожного з цих вантажів має бути створена паперова транспортна документація, яка повинна бути оброблена вручну, щоб пройти шлях від вантажовідправника товару до кінцевого покупця в пункті призначення, іноді через численних посередників. За оцінками Асоціації цифрового контейнерного судноплавства (*Digital Container Shipping Association* (далі - *DCSA*), у 2020 році морськими перевізниками було видано 16 мільйонів оригінальних коносаментів, і більше 99% з них були в паперовій формі. Зважаючи на останні тенденції активізації міжнародної торгівлі шляхом цифровізації, зазначені вище підходи виявляються застарілими та неефективними [104; 105].

Вдається, що законодавче закріплення можливості використання електронних версій певних торговельних документів позитивно вплине на активізацію роботи у відповідному напрямі, зокрема оптимізує торговельні процедури, покращить управління інформацією та посилить інформаційну безпеку.

Водночас, цифровізація транспортних документів не є простим питанням, яке може бути вирішене шляхом визнання, наприклад, юридичної сили електронних документів нарівні із паперовими. Для забезпечення використання таких документів в міжнародній торгівлі необхідним є уніфіковане правове регулювання.

Результатом міжнародних зусиль, в цьому напрямі було прийняття уніфікованого та нейтрального документу - MLETR [103] у 2017 році. MLETR був покликаний заповнити прогалину, залишену попередніми законами UNCITRAL

про електронну торгівлю, такими як Типовий закон про електронну торгівлю [90], Типовий закон про електронні підписи [91] і Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах [106].

Положення цього документу (MLETR) спрямовані на забезпечення законного використання електронних передаваних записів (electronic transferable records), що функціонально еквівалентні переданим документам або інструментам, як усередині країни, так і за її межами.

Так, згідно статті 2 MLETR «Електронний запис» означає інформацію, створену, передану, отриману або збережену за допомогою електронних засобів, включаючи, де це доречно, всю інформацію, логічно пов'язану або іншим чином пов'язану між собою, щоб стати частиною запису, незалежно від того, створена вона одночасно чи ні. Натомість, «Електронний запис, що передається» визначається, як електронний запис, який відповідає наступним вимогам. Зокрема, коли закон вимагає передаваного документа або інструмента, ця вимога задовольняється електронним записом, якщо (а) електронний запис містить інформацію, яка повинна міститися в передаваному документі або акті; та (b) використовується надійний метод:

(i) для ідентифікації цього електронного запису як електронного запису, що передається як електронний передаваний запис;

(ii) створення цього електронного запису таким, що може бути об'єктом контролю з моменту його створення і до моменту припинення його існування;

(ii) створення цього електронного запису таким, що підлягає контролю з моменту його створення до моменту втрати ним будь-якої сили або юридичної чинності; та

(iii) збереження цілісності цього електронного запису (стаття 10 MLETR).

Електронний передаваний запис може замінити передаваний документ або інструмент, якщо використовується надійний метод зміни носія (Стаття 17 MLETR).

Усвідомлюючи важливість міжнародної сумісності законодавчих підходів щодо забезпечення обігу електронних торговельних документів між різними

юрисдикціями і визнання їх в якості юридично еквівалентних паперовим версіям, все більше країн, зокрема Сполучене Королівство, розпочали імплементацію MLETR.

Так, 30 квітня 2021 року Комісія з питань права опублікувала звіт із законопроектом, який спрямований на юридичне визнання торговельних документів, таких як коносаменти та переказні векселі в електронній формі [107]. Законопроект визначив критерії, яким повинен відповідати електронний документ, щоб вважатися «електронним торговельним документом». Відповідні критерії, за винятком окремих уточнень, узгоджуються з вимогами MLETR.

По-перше, для того, щоб вважатися електронним торговельним документом, документ в електронній формі повинен містити таку ж інформацію, яка вимагається законодавством для паперового еквівалента.

По-друге, система електронних торговельних документів має бути надійною, зокрема відповідати певним галузевим стандартам у способі її функціонування. Перелік таких стандартів запропоновано залишити відкритим.

По-третє електронний документ повинен бути захищений від несанкціонованого втручання або зміни.

Четвертий критерій стосується питань виключного контролю. Зокрема, політика щодо контролю відповідно до законопроекту полягає в наступному: 1. Документ в електронній формі повинен мати можливість фактично бути об'єктом виняткового контролю. 2. Кілька осіб можуть мати контроль над документом в електронній формі (тому що, наприклад, всі вони мають облікові дані або приватний ключ, необхідні для здійснення транзакції). 3. Навіть якщо декілька осіб можуть мати контроль над документом в електронній формі, тільки одна особа (або особи, що діють спільно) повинні мати можливість здійснювати цей контроль в будь-який момент часу. А отже, щоб кваліфікуватися як електронний торговельний документ, торговельний документ в електронній формі повинен піддаватися виключному контролю (тобто тільки одна особа (або особи, що діють спільно) повинна мати можливість здійснювати контроль над документом в електронній формі).

По-п'яте, для того, щоб кваліфікуватися як електронний торговельний документ, торговельний документ в електронній формі також повинен бути «відчужуваним». Іншими словами передача електронного торговельного документа повинна обов'язково тягнути за собою передачу як самого документа, так і можливості контролювати документ. Після передачі документа будь-яка особа, яка до передачі могла здійснювати контроль над документом, втрачає таку можливість (за винятком випадків, коли особа може здійснювати контроль в силу того, що вона є одержувачем). Ця особливість запобігає проблемі подвійних витрат (зокрема, передачі електронного торговельного документа більше одного разу однією і тією ж стороною або іншою стороною, яка одночасно має контроль над документом, що передається).

Шостий критерій стосується особливостей ідентифікації документа. Тобто законодавство має містити вимогу щодо окремих ознак, які дозволяють ідентифікувати документ, в тому числі відмежовувати його від будь-яких копій. Це особливо важливо для забезпечення того, щоб копії електронних торговельних документів не давали можливості «подвійних витрат» або використання копії в якості оригіналу.

Сьомий критерій присвячений ідентифікації осіб, які можуть здійснювати контроль над документом в електронній формі. Зокрема, для того, щоб кваліфікуватися як електронний торговельний документ, торговельний документ в електронній формі повинен бути здатний бути однозначно пов'язаний з особою або особами, які можуть здійснювати контроль над ним. Наприклад, якщо три особи мають доступ до закритого ключа документа, система повинна дозволяти кожній з цих трьох осіб ідентифікувати себе як особу, яка здатна здійснювати контроль, показавши або використавши свій закритий ключ [107]. В 2023 році відповідний документ набув статусу закону «Про електронні торговельні документи» (*Electronic Trade Documents Act*) [108].

Слід звернути увагу, що у відповідному законі Сполученого Королівства норми MLETR імплементовано не повністю (з урахуванням вже існуючого законодавства та усталеної практики). Наприклад, на відміну від MLETR, його

норми не містять чіткого положення, що дозволяє електронним документам відповідати вимогам «письмової форми». Це пов'язано з тим, що законодавство Сполученого Королівства визначає «письмову форму» в широкому розумінні (ототожнює з електронною). Крім того, положення зазначеного законопроекту не змінюють особливостей підписів електронних документів вже визначених національним законодавством та на відміну від MLETR передбачають можливість індосаменту на електронному торговому документі (адже він є невід'ємною частиною багатьох торговельних документів) [107; 108].

Слід звернути увагу, що незадовго до прийняття спеціального закону , 17 грудня 2021 року на офіційному сайті уряду Сполученого Королівства була опублікована Аналітична записка Головування Сполученого Королівства у G7: Дорожня карта реформ для електронних передаваних записів (Roadmap to reform for electronic transferable records). Відповідно до цього документу країни G7+, які ще не реформували своє законодавство у відповідному напрямі мають провести роботу з виявлення прогалин, які обмежують використання електронних передаваних записів (включаючи коносаменти, векселі, прості векселі, чеки, складські розписки та страхові сертифікати) [109]. Крім того, документом передбачено обов'язок країни G7+ підтримувати країни, що розвиваються, з метою сприяння використанню та визнанню електронних передаваних записів, в тому числі шляхом підписання DTA.

В березні 2023 року Сполучене Королівство та Україна підписали DTA (набула чинності 1 липня 2024 року). Відповідна угода має на меті оптимізацію торгівлі між країнами за допомогою таких технологій, як електронні транзакції, електронні підписи, електронні контракти, електронні передавані записи тощо. Принагідно зазначимо, що Україна стала другою країною із якою Сполучене Королівство встановлює договірні відносини у напрямі цифровізації економічних відносин. У 2022 році DEA було укладено із Сінгапуром [110]. Згідно пункту 3 статті 8.60 цієї угоди «Сторони визнають важливість сприяння використанню електронних передаваних записів. З цією метою кожна Сторона докладатиме зусиль для створення правової бази, що регулює електронні передавані записи відповідно

до MLETR. Зважаючи на таку практику та обов'язок країн G7+ зазначений вище (сприяти використанню та визнанню електронних передаваних записів...) відповідне положення увійшло до змісту UK/Ukraine:DTA. Принагідно зазначимо, що законодавство, засноване на MLETR, було прийнято в 10 штатах і загалом у 10 юрисдикціях, серед яких одна європейська країна – Франція [111]. За словами експертів такий крок Франції є важливим з декількох аспектів. По-перше від доводить, що MLETR дійсно сумісний з усіма правовими системами та традиціями, і це перший приклад координації між MLETR та законодавством ЄС, таким як правила eIDAS (electronic IDentification, Authentication and Trust Services) та (Electronic freight transport information). По-друге, відповідний досвід є своєрідним «натхненням» для інших країн ЄС до прийняття рішучих дій у відповідному напрямку. Очікується, що цифрові торговельні документи скоротять витрати на обробку транзакцій до 50%, а прогнозована економія для Франції досягне 823 мільйонів євро протягом першого десятиліття впровадження [112].

Враховуючи зазначене вище, Україна вже має розпочинати роботу у напрямі поступової цифровізації зовнішньоекономічних відносин, зокрема імплементації міжнародних підходів щодо правового регулювання електронних передаваних записів в міжнародній торгівлі. Адже Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про довірчі послуги», «Про електронну комерцію», які є результатом імплементації міжнародних документів, зокрема UNCITRAL, не вистачає для переходу на електронний документообіг торговельних документів. При цьому окремі їх положення не враховують особливостей електронних торговельних документів. Наприклад, відповідно до абзацу 2 статті 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» «у разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа». Така норма надає можливість подвійного використання оригіналу документа, що є неприпустимим для торговельних документів, в тому числі коносаментів. А отже доцільним було б врахувати досвід Сполученого Королівства, зокрема розробити та прийняти

окремих закон «Про електронні торговельні документи» з зазначенням в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» за аналогією з абзацом 3 статті 14 згаданого нормативно-правового акта, «Електронний обіг торговельних документів здійснюється з урахуванням Закону України «Про електронні торговельні документи». Крім того відповідний нормативно-правовий акт має бути розроблений з урахуванням норм вже існуючого національного законодавства і національних інтересів, містити чітке поняття торговельних документів та їх класифікацію.

Окрім зазначеного вище, виникає також і потреба у встановленні єдиних стандартів до передачі електронних торговельних документів (зокрема впровадження нових систем і інтеграцію їх із внутрішніми системами усіма перевізниками, митними органами та ін.) та технологій завдяки яким забезпечуватиметься така передача. На сьогодні є відсутніми уніфіковані підходи з цих питань. Деякі країни намагаються узгодити їх в рамках ДТА або спільних проєктів [113]. Зокрема, в лютому 2022 р. DCSA, нейтральна некомерційна група, створена для подальшої цифровізації стандартів технології контейнерних перевезень, разом із дев'ятьма перевізниками-учасниками, оголосила про створення Альянсу Майбутнє міжнародної торгівлі (*Future International Trade* (далі – *FIT*)) Alliance із підписанням меморандуму про взаєморозуміння між DCSA, Балтійською та Міжнародною морською радою (*Baltic and International Maritime Council*), Міжнародною федерацією асоціацій експедиторів (*International Federation of Freight Forwarders Associations*), Міжнародною торговою палатою (*International Chamber of Commerce*) і SWIFT, у якому організації зобов'язуються співпрацювати для стандартизації оцифрування міжнародної торгівлі [113].

Завдяки цій ініціативі FIT Alliance працюватиме разом, щоб привернути увагу до важливості загальних і сумісних стандартів даних і загальних законодавчих умов у міжнародних юрисдикціях і платформах. Мета полягає в тому, щоб полегшити прийняття та впровадження електронних коносаментів регуляторними органами, банками та страховими компаніями та уніфікувати спілкування між цими організаціями та клієнтами, фізичними та договірними

перевізниками та всіма іншими зацікавленими сторонами, залученими до міжнародної торгівлі [114].

Втім, як слушно зазначено в Дорожній карті реформ для електронних передаваних записів Сполученого Королівства країни «повинні долучитися до роботи в рамках Спільної ініціативи COT з питань електронної комерції, щоб прийти до узгодженості підходів, які сприятимуть більшому визнанню електронних передаваних записів в рамках внутрішніх правових та регуляторних засад» [115].

Щодо технологій, які можуть бути застосовні для забезпечення обігу торговельних електронних документів, слід зазначити наступне. За позицією вчених і практиків значний потенціал для вирішення подібних питань має технологія блокчейн. Вона не тільки замінює паперові документи електронними записами в міжнародних транзакціях, але також дозволяє впроваджувати смарт-контракти, завдяки яким договірні зобов'язання, підтверджені наприклад коносаментом, автоматично виконуються при виконанні певних умов. Наприклад, якщо відповідна технологія використовується для синхронізації записів про транзакції між сторонами міжнародного морського перевезення вантажів, то смарт-контракти можуть автоматично змінювати та фіксувати право власності на товар після здійснення покупцем платежів продавцю.

По-перше, технологія блокчейн, в якій транзакції здійснюються на відкритій платформі, може підвищити прозорість транзакцій електронних передаваних записів, які були вказані як обмеження моделі реєстру, шляхом забезпечення легкого доступу для учасників транзакцій. По-друге, в блокчейн стає складніше підробляти або фальсифікувати транзакції в міру зростання масштабу мережі, оскільки записи про транзакції є спільними і спільно управляються всіма учасниками. По-третє, позначка часу, яка фіксує дату і час, коли відбулася транзакція в блокчейн, щоб продемонструвати існування конкретної транзакції, запобігає подвійним платежам, що полегшує вирішення звичайних суперечок. Крім того, блокчейн також має такі елементи, як DLT та механізм консенсусу, які

можуть більш ефективно відповідати вимогам електронного торговельного документу або електронних передаваних записів відповідно до MLETR [116].

На підставі проведеного вище аналізу можна дійти наступних висновків.

Доведено, що норм вітчизняного законодавства, яке регулює обіг торговельних документів (коносаментів, векселів тощо) та базових законів, які визначають основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»), організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні (Закон України «Про електронну комерцію»), правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг («Закон України «Про довірчі послуги») тощо є недостатньо для переходу на електронний документообіг торговельних документів. Зважаючи на це та посилаючись на досвід Сполученого Королівства, Франції та інших країн обґрунтовано розробити та прийняти окремий закон «Про електронні торговельні документи» з одночасним зазначенням в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» за аналогією з абзацом 3 статті 14 згаданого нормативно-правового акта, «Електронний документообіг на торговельному ринку здійснюється з урахуванням Закону України «Про електронні торговельні документи». Відповідний нормативно-правовий акт має бути розроблений з урахуванням норм вже існуючого національного законодавства і національних інтересів, містити чітке поняття торговельних документів та їх класифікацію.

Аргументовано доцільність розробки та визнання на міжнародному рівні єдиних стандартів до передачі електронних торговельних документів, технологій завдяки яким забезпечуватиметься така передача, а також уніфікованих строків для їх запровадження. Доведено, що значний потенціал для забезпечення обігу торговельних електронних документів мають DLT, зокрема блокчейн.

1.4 Міжнародні угоди про цифрову економіку/торгівлю як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики

Як вже зазначалося в попередніх підрозділах, одним з інструментів цифровізації зовнішньоекономічної політики є DEA/DTA. Зокрема, метою їх укладення є оптимізація зовнішньоекономічних відносин, а також використання переваг глобальної цифрової економіки та сучасного світу.

Нещодавно Україна підписала UK/Ukraine:DTA [117]. Наразі вже відбувається процес її ратифікації [118]. Це є першою для нашої країни цифровою торговельною угодою. Її зміст становить низка зобов'язань, які спрямовані на підтримку розвитку сучасної цифрової економіки та формування правил у наступних сферах: відкриті та інклюзивні цифрові ринки; передача даних; захист прав споживачів та бізнесу; цифрові торгові системи; фінансові послуги; технологічне партнерство [119].

Після набуття чинності DEA між Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії та Сінгапуром (*UK-Singapore Digital Economy Agreement*), ця угода є ще одним кроком у забезпеченні сучасних торговельних угод. Втім чи дійсно укладення таких угод відповідає заявленій меті, зокрема зважаючи на події, які відбуваються у світі, відмінності у правових системах тощо. В сучасних мінливих умовах вкрай важливо оцінити економіко-правовий вплив DTA. Зазначене актуалізує проведення досліджень в даному напрямі.

Слід зауважити, що науковий інтерес до оцінки економіко-правового впливу міжнародних DEA/DTA на зовнішньоекономічні відносини між країнами, модернізацію законодавства тощо, останніми роками лише посилюється, що, звісно, пояснюється активною цифровізацією економічних відносин в світі. Дослідження вчених та практиків, а також досвід інших країн у цій сфері можуть забезпечити формування науково-практичних обґрунтованих пропозицій, реалізація яких на практиці сприятиме позитивним перетворенням у процесі цифровізації зовнішньоекономічної політики України та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні.

Аналіз низки праць, авторами яких є іноземні та вітчизняні дослідники, дозволяє дійти висновку, що на рівні міжнародного права конкретні міжнародні інвестиційні, тоговельні, економічні угоди, у поєднанні з регулюванням відповідних питань у законодавстві СОТ, не виправдовують очікувань щодо упорядкування складних питань транскордонної передачі даних, іноземного інвестування, торгівлі тощо. А тому деякі країни намагаються врегулювати відповідні питання на рівні національного законодавства [120].

На особливу увагу заслуговує наукова праця *Julien Chaisse* «The Black Pit: Power and Pitfalls of Digital FDI and Cross-Border Data Flows» [121], в якій представлено стислий аналіз взаємодії між національними та зарубіжними правовими нормами в умовах цифровізації зовнішньоекономічної політики (зокрема політики іноземного інвестування). Також наголошується на необхідності оновлення існуючих міжнародних угод і законів з метою врахування особливостей такої цифровізації. Водночас зростаюча кількість національних правил може призвести до невиправданих бар'єрів для цифрової торгівлі [122].

Зважаючи на це, уряди окремих країн вдалися до розробки та підписання нових DEA/DTA. DTA спрямовані на зміцнення довіри споживачів, забезпечення передбачуваності та правової визначеності для бізнесу, а також усунення та запобігання виникненню невиправданих бар'єрів для цифрової торгівлі. Вони також призначені для того, щоб допомогти сторонам угод розробити та впровадити політику, необхідну для вирішення нових викликів, пов'язаних із цифровою економікою [123]. DEA/DTA спрямовані на відкриття нових ринків; спрощення електронних транзакцій; сприяння створенню безпечного онлайн-середовища для споживачів; створення правової визначеності для бізнесу; покращення доступу до електронної комерції та сприяння цифровій торгівлі [123]. Модель DEA/DTA відрізняється від підходу, застосованого в попередніх Угодах, зокрема про преференційну торгівлю. По-перше, вона розширює сферу «електронної комерції» або «цифрової торгівлі» до «цифрової економіки». DEA/DTA забезпечують набагато ширший спектр умов, спрямованих на використання всього інноваційного потенціалу цифрової економіки. По-друге, такі угоди включають нові цікаві

підходи до управління даними, наприклад, надаючи платформу для розбудови довіри та налагодження щодо збалансування вільних потоків даних та цілей державної політики. Крім того, DEA/DTA поширюють співпрацю щодо розробки правил і стандартів для нових технологій, таких як ШІ, цифрова ідентичність, фінтех, «регтех» (регуляторні технології) та інновації в галузі даних. І останнє, але не менш важливе: модель DEA/DTA включає в себе інклюзивну цифрову економіку та сталий розвиток, наприклад, спеціальні режими та співпрацю для малих і середніх підприємств, а також розбудову регіонального потенціалу [124]. Іншими словами, відповідні угоди розглядаються як критично важливі інституційні механізми для підтримки поточного переходу національної та міжнародної торгівлі в цифрову сферу та для вирішення безлічі проблем, пов'язаних із цим переходом. Однією з ключових умов, який вимагає особливої уваги - це різниця в економічному та цифровому розвитку між сторонами подібних угод. Наявність таких різниць може призвести до того, що економічно сильніша держава зможе нав'язувати свої умови та регуляторні стандарти менш сильним партнерам, навіть при формальній рівності. Хоча, в будь-якому разі, для менш розвинених країн DEA/DTA є катализатором їхнього цифрового розвитку та стимулом до економічного зростання [125].

Зважаючи на те, що на сьогоднішній день реформи щодо цифровізації, здебільшого зосереджені на технічній адаптації цифрової торгівлі та додаванні нової п'ятої свободи – вільного потоку даних через кордони – до чотирьох вже існуючих свобод (вільного потоку товарів, послуг, технологій і (меншою мірою) людей) [126], сторони DEA/DTA повинні приділяти більше уваги проблемам користувачів, якщо вони дійсно хочуть досягти «вільного потоку даних з довірою» [127]. В цьому контексті *Stephanie Honey* оцінює взаємозв'язки положень угод про вільну торгівлю та інноваційних «цифрових» угод, які демонструють іншим учасникам, чого можна досягти за наявності доброї волі та креативності у формуванні цифрової політики. Авторка також зауважує на тому, що погляд бізнесу і уряду на бар'єри для цифрової торгівлі, може суттєво відрізнятись [128].

Існують і інші роботи вчених, які намагаються визначити перспективи укладення DEA/DTA [129].

Вплив таких угод на підходи великих гравців починає бути помітним: КНР подала заявку на приєднання до Угоди про цифрове економічне партнерство (DEPA) [130], ЄС веде переговори про DTA з Сінгапуром [131], і у переговорах щодо Індо-тихоокеанської економічної рамкової програми (*Indo-Pacific Economic Framework for Prosperity*) під керівництвом США є елементи, схожі на DTA [132]. Відповідні угоди почали змінювати торговий ландшафт і, можливо, проклали шлях для інших інноваційних підходів до регіональної співпраці в цифровій екосистемі [133]. Втім в науковій та практичній літературі існує думка, що поширення, переважно двосторонніх, DEA може ускладнити цифрову торгівлю, якщо правила цих угод не будуть гармонізовані з іншими подібними угодами [134].

Загалом, вважається, що більш повно питання цифровізації зовнішньоекономічної, зокрема торгівельної політики, розкриваються в багатосторонніх угодах, зокрема Угоді про цифрове економічне партнерство (DEPA) [129]. Водночас, Marta Soprana [135] в роботі «The digital economy partnership agreement (DEPA): Assessing the significance of the new trade agreement on the block» звертає увагу, що наукова робота у напрямі віднайдення найновішого регуляторного підходу до цифрової торгівлі членами СОТ - Угодою про партнерство з цифрової економіки (Digital Economy Partnership Agreement (DEPA)), все ще є досить обмеженою. Намагаючись заповнити цю прогалину авторка прагне оцінити значення цієї першої окремої монотематичної угоди шляхом порівняння з п'ятьма нещодавно укладеними угодами про преференційну торгівлю. Водночас існують дослідження вчених, які аналізують положення DEPA з метою оцінки доцільності приєднання до неї окремих країн, зокрема Канади, і приходять до позитивних висновків [136].

Між тим аналіз останніх публікацій засвідчив відсутність досліджень, присвячених аналізу перспективи цифровізації зовнішньоекономічної політики України у контексті міжнародних DEA/DTA, зокрема укладеного UK/Ukraine:DTA.

Відповідно, зазначене зумовило потребу у проведенні дослідження в цьому напрямку.

Встановлення та розширення ефективних зовнішньоекономічних відносин завжди було важливим завданням для України. Інтегруючись в цифрову еру, країна також зацікавлена у співпраці зі своїми зарубіжними партнерами для розвитку цифрової економіки. Підписання UK/Ukraine:DTA стало ще одним кроком у цьому напрямі. Цифрова торгівля відкриває безліч перспектив для обох країн. Зокрема, вона пропонує безпрецедентні можливості для революційної зміни способів доставки товарів і послуг майже в кожному секторі економіки. Крім цього, цифрова торгівля може сприяти зростанню та створенню робочих місць не лише у фінансовому секторі та секторі професійних бізнес-послуг, а й у роздрібній торгівлі, охороні здоров'я, освіті, машинобудуванні, сільському господарстві, виробництві, креативних індустріях та багатьох інших галузях. Іншими словами Угода виявляється ключовим інструментом для зміцнення економічної та політичної стабільності в Україні, особливо в умовах воєнного конфлікту та повоєнного відновлення. Втім майбутні переваги цифрової торгівлі в значній мірі залежатимуть від міжнародного діалогу щодо підходів, які забезпечують взаємодію різних регуляторних режимів та технологій [137].

Принагідно зазначимо, що у вересні 2023 року під час робочого візиту до Канади Президент України разом із Прем'єр-міністром Канади підписали оновлену Угоду про вільну торгівлю між Канадою і Україною. Один із розділів включає в себе DTA, яка окреслює усі основоположні свободи у цій сфері [138].

Відповідні дії України є одним з рушійних чинників у напрямі цифровізації зовнішньоекономічних відносин, адже країна достатньо відстає, зокрема від країн партнерів у відповідному напрямі. Підтвердженням цьому можуть свідчити, в тому числі дані щодо ступеня готовності країн (Україна, Сполучене Королівство та Канада), наприклад, для переходу на безпаперову транскордонну торгівлю (рисунок 3).

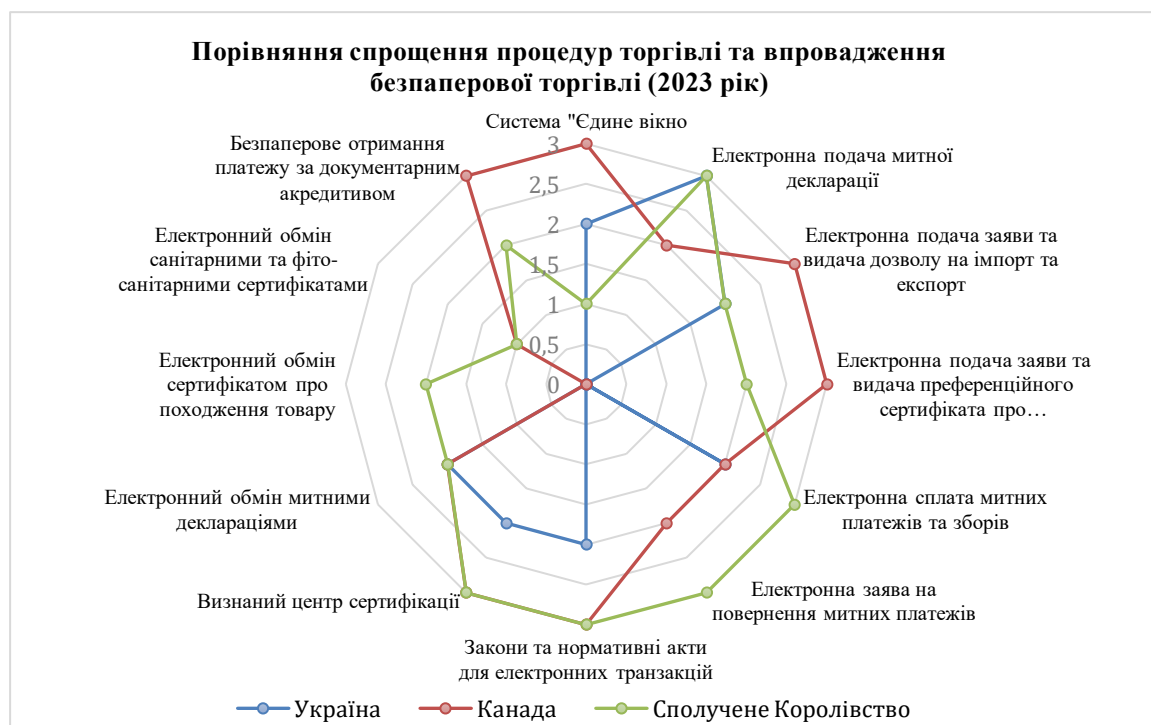

Рисунок 3. Порівняння спрощення процедур торгівлі та впровадження безпаперової торгівлі (2023 рік)²

Підтвердженням позитивних зрушень (законодавчих, економічних тощо) у напрямі цифровізації зовнішньоекономічних відносин після укладення країнами DEА/DTA можуть свідчити окремі дані попередньо укладених таких угод. Зокрема, DEРА між Сінгапуром, Новою Зеландією та Чилі набуло чинності 7 січня 2021 [139], DEА між Сінгапуром та Австралією (the Singapore-Australia Digital Economy Agreement (SADEA)), яке набуло чинності 8 грудня [140]) показали свою ефективність для сторін таких угод. Наприклад, як свідчать дані рисунків 4, 5 спостерігається позитивна динаміка по ступеню цифровізації та спрощенню процедур торгівлі між, наприклад, Австралією, Чилі, Новою Зеландією та Сінгапуром.

² Для побудови наведеної вище візуалізації були використані дані по наступним 3 країнам: Україна, Канада, Сполучене Королівство. Було застосовано наступну шкалу оцінювання: 0: не впроваджено; 1: на стадії планування; 2: частково впроваджено; 3: повністю впроваджено.

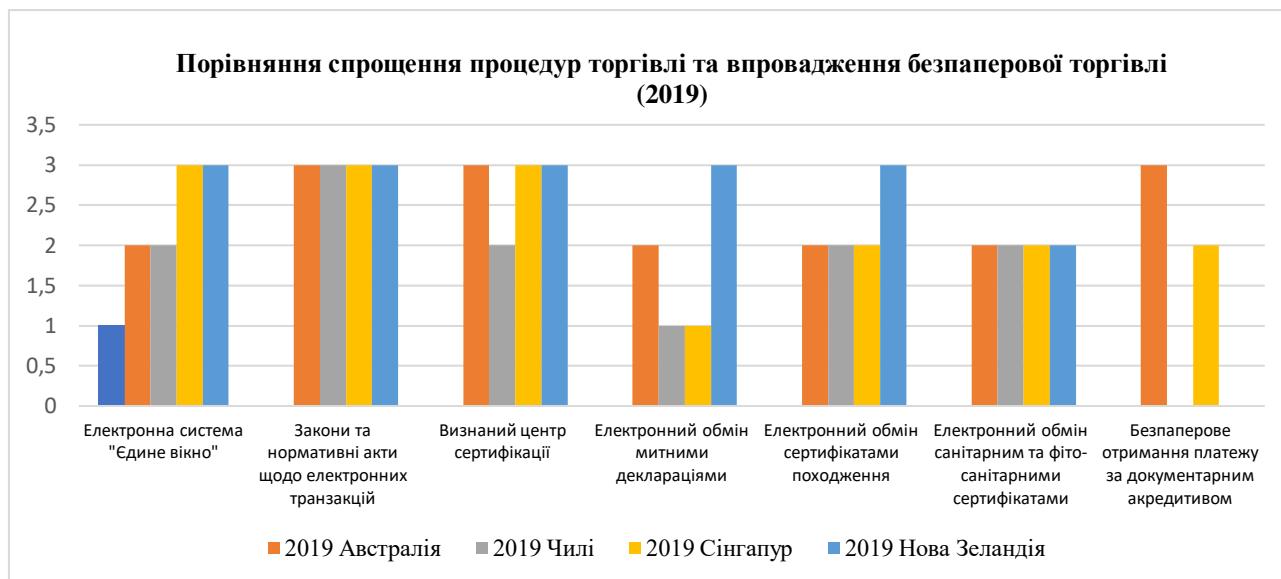

Рисунок 4. Порівняння спрощення процедур торгівлі та впровадження безпаперової торгівлі у 2019 році (Австралія, Чилі, Сінгапур, Нова Зеландія)³

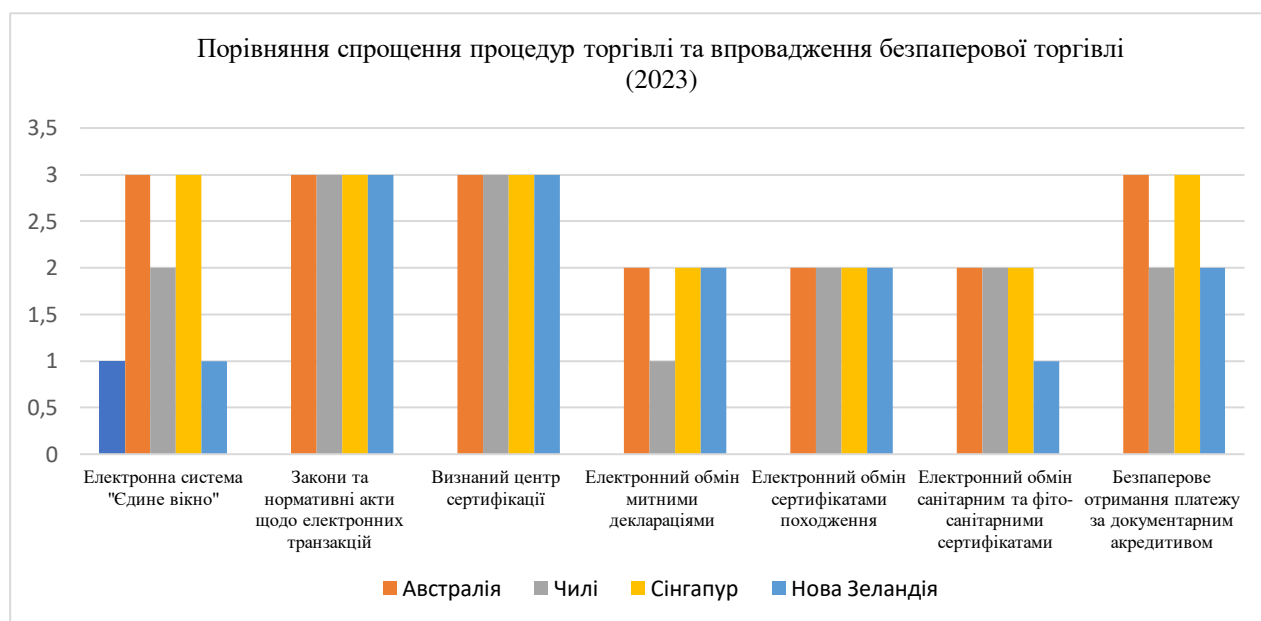

Рисунок 5. Порівняння спрощення процедур торгівлі та впровадження безпаперової торгівлі (2023) (Австралія, Чилі, Сінгапур, Нова Зеландія)⁴

³ Для створення наведеної вище візуалізації було застосовано наступну шкалу оцінювання: 0: не впроваджено; 1: на стадії планування; 2: частково впроваджено; 3: повністю впроваджено.

⁴ Для створення наведеної вище візуалізації було застосовано наступну шкалу оцінювання: 0: не впроваджено; 1: на стадії планування; 2: частково впроваджено; 3: повністю впроваджено.

Крім того, слід відмітити і позитивну динаміку експорту/імпорту між Сінгапуром, Австралією, Чилі та Новою Зеландією після набуття чинності DEPA та SADEA (зокрема, у 2021 – 2022 роках) (рисунки 6, 7, 8). Виключення становить показник динаміки експорту в Сінгапур з боку Нової Зеландії. Переважно це пояснюється наступним. Основними продуктами, які Нова Зеландія експортувала до Сінгапуру, були концентроване молоко (295 мільйонів доларів), бичачий, овечий та козячий жир (115 мільйонів доларів) та очищена нафта (92,1 мільйона доларів) [141]. Падіння експортних надходжень у цей період було спричинене падінням експортних цін на відповідну продукцію [142].

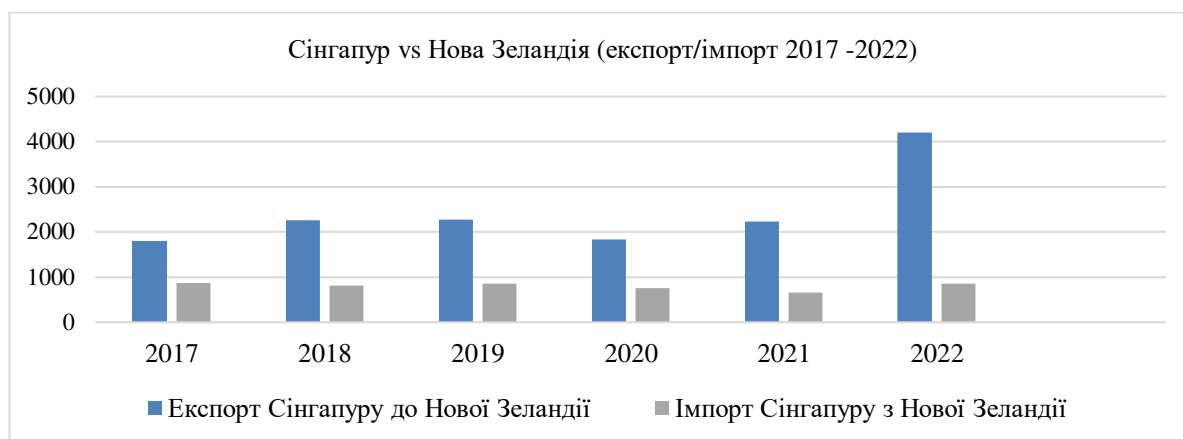

Рисунок 6. Сінгапур vs Нова Зеландія (експорт/імпорт 2017 -2022)

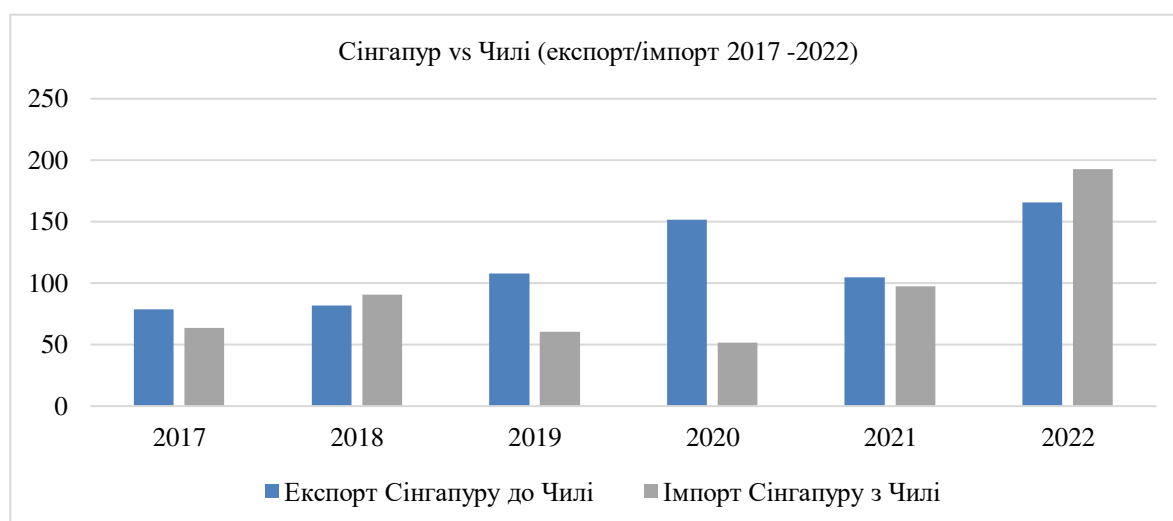

Рисунок 7. Сінгапур vs Чилі (експорт/імпорт 2017 -2022)

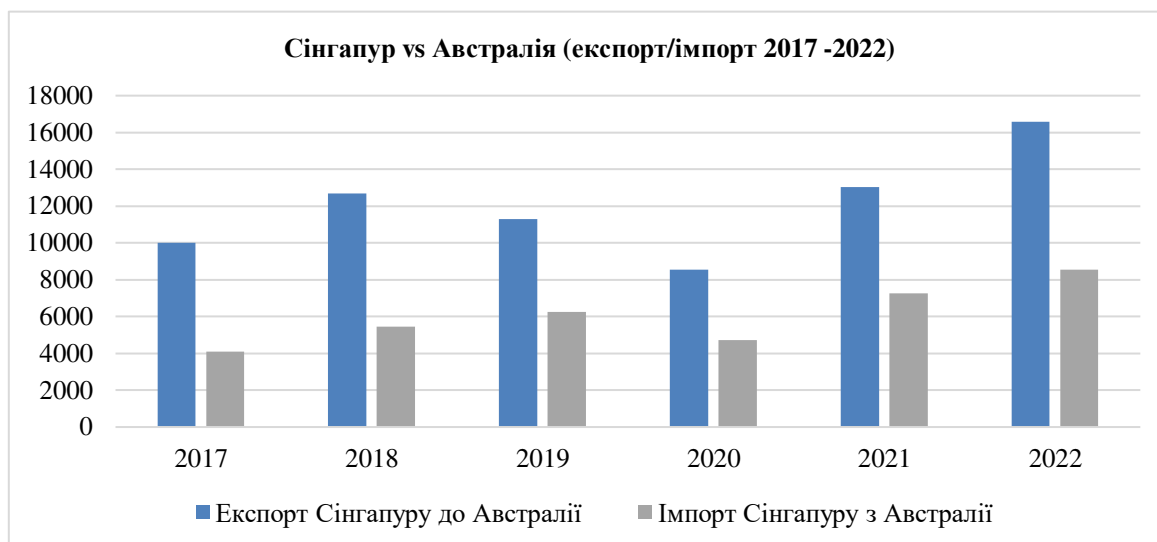

Рисунок 8. Сінгапур vs Австралія (експорт/імпорт 2017 -2022)

Структура та аналіз UK/Ukraine: DTA

Відповідно до Пояснювального меморандуму до UK/Ukraine:DTA, UK/Ukraine:DTA — це амбітна цифрова угода у формі договору про внесення змін до Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством.

Додаток А до UK/Ukraine:DTA містить положення про відкриті цифрові ринки; потоки даних; захист і довіру споживачів і бізнесу; цифрові торгові системи; та співпрацю з цифрових питань. Ці положення замінюють існуючі положення Глави 6 (Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля) Розділу IV Угоди між Україною та Сполученим Королівством.

Додаток В до UK/Ukraine:DTA містить положення, які вносять зміни до Розділу 1 (Загальні положення) та Підрозділу 6 (Фінансові послуги) Розділу 5 (Нормативна база) для того, щоб: а) забезпечити узгодженість та працездатність UK/Ukraine:DTA відповідно до нових зобов'язань, викладених в Додатку А до DTA; і б) встановити нові зобов'язання щодо цифрових елементів фінансових послуг, таких як фінансові технології та електронні платежі.

Окрім підтримки економічного відновлення України, Додаток А до UK/Ukraine:DTA також містить положення щодо сприяння співпраці у сфері

кібербезпеки. Це дозволить як Сполученому Королівству, так і Україні мати хороші позиції для протидії новим кіберзагрозам, зокрема пов'язаним з РФ [117].

Попередній аналіз положень UK/Ukraine:DTA дозволяє дійти висновку про те, що здебільшого вони не є інноваційними для національного законодавства (деякі з них частково врегульовані національним законодавством, переважна кількість знаходиться на стані імплементації). Втім окремі з них актуалізують доцільність розробки та прийняття нових нормативно-правових актів.

Так, положення угоди зосереджені на технічних аспектах транскордонної електронної комерції, включаючи забезпечення електронних версій торговельних адміністративних документів, підтримку національних правових режимів для електронних транзакцій відповідно до міжнародних вимог, електронне виставлення рахунків тощо. Ці питання потребують посиленої уваги з боку України, адже, норми вітчизняного законодавства, яке регулює обіг, наприклад, торговельних документів (коносаментів, векселів тощо) та базових законів, які визначають основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»), організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні (Закон України «Про електронну комерцію»), правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг («Закон України «Про довірчі послуги») тощо є недостатнім для практичного переходу на електронний документообіг у відповідній сфері. Нажаль вони не містять положень щодо особливостей обігу саме торговельних документів в електронній формі. І в даному випадку, для України в нагоді може стати досвід Сполученого Королівства, де відповідне питання врегульоване в рамках окремого закону «Про електронні торговельні документи». При цьому, слід звернути увагу, що автоматичного визнання електронних підписів, печаток, особливості використання яких є вже врегульованими на вітчизняному рівні, не відбудеться. Для цього знадобиться додаткова імплементація.

Щодо електронних платежів UK/Ukraine:DTA встановлює низку принципів, які слід застосовувати (сумісність, надійність, точність тощо). Основним питанням

для торговельних угод відповідно буде забезпечення того, щоб заходи регулювання електронних платежів, спрямовані на забезпечення цих принципів, були пропорційні ризикам. Однією з сфер, яка може мати велике значення для транскордонної торгівлі в майбутньому, але якої не торкається угода, є цифрові валюти, які лише зараз запроваджуються в рамках пілотних проєктів та підлягають ретельному контролю з боку центральних банків.

Як вже згадувалося вище, значна увага в документі приділена особливостям спрощення та збільшення обміну даними. При цьому, захист персональних даних розглядається, як окремий випадок, і до них можуть застосовувати додаткові обмеження (звичайно ж, обґрунтовані). Так, статтею 132-J UK/Ukraine:DTA передбачено загальні умови про необхідність існування законодавства про захист персональних даних, що базується на таких основних принципах, як: *обмеження збирання даних, якість даних, визначення мети, обмеження щодо використання, гарантії безпеки, прозорість, участь суб'єкта персональних даних та відповідальність*; запровадження недискримінаційних практик щодо захисту персональних даних; оприлюднення інформації стосовно захисту персональних даних по відношенню до фізичних осіб, залучених до цифрової торгівлі, а також співпрацю для забезпечення сумісності режимів захисту даних. Це узгоджується із європейським трендом – посилення захисту персональних даних (зокрема, Загальним регламентом захисту даних (*Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)*). Втім як відомо, Сполучене Королівство вже не є країною ЄС, і вона має власний General Data Protection Regulation. Переважно він не відрізняється від загальноєвропейського регламенту, водночас містить деякі відмінності [143], які можуть створити серйозні проблеми для суб'єктів господарювання, які працюють як у країнах ЄС, так і у Сполученому Королівстві, а також у країнах, що не входять до ЄС. Зважаючи на Підписану Угоду про асоціацію і нещодавно набутий статус країни-претендента на членство в ЄС нашій країні слід більш уважно підходити до модернізації

законодавства про захист персональних даних. При цьому Україна має як уникати розбіжностей із законодавчими вимогами ЄС з відповідних питань, так і водночас врахувати власні інтереси. Принагідно зазначимо, що це стосується і законодавства про новітні технології (стаття 132-V UK/Ukraine: DTA). Наприклад існують певні розбіжності між законодавчими підходами щодо регулювання ШІ між законодавством ЄС (Закон про ШІ (*Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, COM/2021/206 final*) та підходами Сполученого Королівства [144].

Повертаючись до питання модернізації законодавства про захист персональних даних, слід звернути увагу, що відповідний процес на національному рівні вже триває, втім має досить повільні темпи. Черговий проект закону «Про захист персональних даних» (реєстраційний номер 8153) поданий до Верховної Ради України у жовтні 2022 року до сьогодні (червень 2024 року) знаходиться на опрацюванні у профільному комітеті [145]. Водночас, відсутність оновленого у відповідності з міжнародними вимогами законодавства про захист персональних даних може якщо не блокувати, то принаймні гальмувати і ускладнювати зовнішньоекономічні зв'язки з Україною. Зокрема, експорту персональних даних зі Сполученого Королівства до України має передувати оцінка ризиків, а саме можливості органів державної влади отримувати доступ до великих масивів даних. В даному випадку слід згадати загальновідому справу *Data Protection Commissioner vs Facebook Ireland Limited and Maximillian Schrems* [146]. Іншими словами, DTA є ще одним поштовхом у реформі захисту персональних даних. Водночас лише від України залежатиме швидкість реалізації її положень.

Очікується, що UK/Ukraine:DTA допоможе позбутися необґрунтованих заборон щодо передачі даних. В даному випадку, слід звернути увагу і на положення Угоди, які містять вимоги до локації зберігання даних. Так п. 1, 2 статті 132-L UK/Ukraine:DTA передбачена як заборона встановлення власних нормативних вимог щодо використання обчислювальних засобів на території однієї сторони як умови для ведення бізнесу на цій території, так і можливість

запроваджувати виключення із цього правила, якщо вони обґрунтовані та відповідають меті. Втім, наприклад, відповідно до пункта 3 статті 23 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» наразі українське законодавство вимагає від організатора азартних ігор обробляти інформацію у власній онлайн-системі виключно на території України. Це актуалізує питання наскільки така заборона є обґрунтованою відповідно до угоди між Україною та Сполученим Королівством.

UK/Ukraine:DTA порушує, але не розвиває питання кібербезпеки, обмежуючись однією статтею про співпрацю (стаття 132-Q UK/Ukraine:DTA). На даний момент це, очевидно, лише дороговказ. Кібербезпека обіцяє стати основною сферою розробки майбутньої зовнішньоекономічної політики, оскільки, хоча це не є транскордонною проблемою, вона тісно пов'язана з національною безпекою, особливо в контексті Інтернету речей. Обмеження країн щодо міжнародних ланцюгів постачання в мобільних телекомунікаційних мережах п'ятого покоління (5G) через проблеми кібербезпеки - лише один приклад того, наскільки важливого значення уряди надають цьому питанню [147].

Одним з найважливіших питань (надзвичайно складних сфер) UK/Ukraine:DTA, яке також вдається не достатньо деталізованим в документі, є питання співпраці у напрямі розвитку нових технологій (Стаття 132-W UK/Ukraine:DTA). Можливо в подальшому воно буде більш деталізованим і включатиме особливості розвитку фінансових технологій, ШІ тощо. Досить загальний підхід до врегулювання цієї надзвичайно складної сфери у поточній версії UK/Ukraine:DTA може свідчити про недостатньо розроблену основу/підходи у відповідному напрямі як з боку сторін угоди, так і на міжнародному рівні. Як вже було зазначено вище, на сьогодні є відсутніми єдині підходи до врегулювання, наприклад ШІ. Водночас із загостренням міжнародної напруженості щодо технологій подальша торгівля ШІ, ймовірно, зіткнеться з більш серйозними перешкодами - як з боку обмеження експорту, так і з боку сприйняття на ринку [148].

Подібним чином, що стосується конкурентної політики, DEPA обмежується сприянням співпраці між органами з питань конкуренції, не торкаючись гострих питань, які виникають через виявлену схильність до антиконкурентної поведінки в цифровій економіці.

Загалом, UK/Ukraine:DTA виглядає більш декларативною у порівнянні з іншими подібними угодами, зокрема UK-Singapore DEA. Так, наприклад, стаття 132-F UK/Ukraine:DTA є майже тотожною статті 8.61 – A UK-Singapore DEA, за виключенням одного четвертого пункту в останній. Цим пунктом передбачено, що «сторони визнають переваги просування, заохочення, підтримки або полегшення впровадження електронного виставлення рахунків юридичними особами. З цією метою вони докладають зусиль для сприяння існуванню політики, інфраструктури або процесів, які підтримують електронне виставлення рахунків-фактур». Декларативний характер UK/Ukraine:DTA може мати кілька недоліків для України. По-перше, відсутність конкретних зобов'язань і деталей може призвести до менш ефективного впровадження електронних систем виставлення рахунків, що уповільнить прогрес у цій сфері. По-друге, без чітких правил і вимог бізнес вірогідно зіткнеться з невизначеністю, що зменшить конкурентоспроможність українських компаній на міжнародному ринку. По-третє, існують ризики, що недостатня конкретика в угоді зробить Україну менш привабливою для інвесторів, які шукають стабільність і прозорі умови для ведення бізнесу. Нарешті, загальні положення угоди не стимулюватимуть інновації та впровадження нових технологій так ефективно, як це роблять більш конкретні зобов'язання. Усе це разом може негативно вплинути на розвиток цифрової торгівлі та економіки України в цілому.

Результати дослідження доводять наявність позитивних зрушень (законодавчих, економічних тощо) у напрямі цифровізації та оптимізації зовнішньоекономічних відносин після укладення країнами DEPA (Сінгапур, Нова Зеландія та Чилі), та SADEA (Сінгапур, Австралія). Зокрема, про це свідчить динаміка ступеня цифровізації та спрощення процедур торгівлі (в тому числі на законодавчому рівні), збільшення обсягів імпорту/експорту між відповідними країнами – сторонами таких угод та долі імпорту/експорту в

загальному вимірі для кожної з них. А отже зусилля України щодо розширення свого партнерства в галузі цифрової торгівлі/економіки через DEA/DTA є перспективною відправною точкою, втім для цього необхідні попередні політичні та правові умови. За інших обставин реалізація таких угод буде ускладнюватися необхідністю приведення, зокрема законодавства, у відповідність до їх положень.

Так, реалізація положень UK/Ukraine:DTA може бути ускладнена:

- відсутністю національного законодавства щодо можливості електронного документообігу при здійсненні транскордонної торгівлі (на відміну від Сполученого Королівства, де існує спеціальний закон «Про електронні торговельні документи»);
- повільними темпами імплементації зарубіжного законодавства, зокрема про захист персональних даних (проект закону «Про захист персональних даних» зареєстрований в жовтні 2022 року до сьогодні (червень 2024 року) знаходиться на розгляді у ВРУ);
- наявністю відмінностей у законодавчих підходах ЄС та Сполученого Королівства щодо врегулювання окремих питань (захисту персональних даних, ШІ) та одночасною доцільністю уникнення Україною розбіжностей із законодавчими вимогами ЄС (зважаючи на Підписану Угоду про асоціацію і нещодавно набутий статус країни-претендента на членство в ЄС);
- існуванням певних розбіжностей між положеннями DEA/DTA та національним законодавством, серед яких національні вимоги до локації зберігання даних проти передбачених угодою положень щодо заборони встановлення власних нормативних вимог щодо використання обчислювальних засобів на території однієї сторони як умови для ведення бізнесу на цій території, та можливості запроваджувати виключення із цього правила у разі обґрунтованості та відповідності меті (п. 1, 2 статті 132-L UK/Ukraine:DTA);
- декларативному характері норм UK-Ukraine DTA порівняно з іншими подібними угодами, зокрема UK-Singapore DEA, що може призвести до уповільнення

економічного розвитку, зменшення інвестиційної привабливості, та втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку тощо.

Крім того, проведений аналіз UK/Ukraine:DTA дозволяє дійти висновку про (1) відсутність в її змісті деяких важливих питань які можуть мати велике значення для транскордонної торгівлі в майбутньому, зокрема співпраці у напрямі узгодження підходів щодо обігу цифрових валют центральних банків тощо, та (2) декларативний характер окремих її положень, серед яких положення що стосуються питань кібербезпеки, співпраці у напрямі розвитку нових технологій, зокрема ШІ тощо.

Зважаючи на зазначене вище Україні слід приймати більш активну участь у міжнародному співробітництві з метою модернізації зовнішньоекономічної та внутрішньої економічної політики з урахуванням вимог міжнародних документів та викликів часу. Важливого значення в цьому напрямі набуває постійний моніторинг, вивчення зарубіжного досвіду та аналіз наслідків врегулювання таких важливих питань, як трансгранична передача інформації за допомогою електронних засобів, локалізації даних та суб'єктів, які опосередковують їх передачу, недискримінація тощо⁵.

Висновки до розділу 1

1. З урахуванням досвіду зарубіжних країн (Швейцарії, Філіппін, В'єтнаму та інших) запропоновано принципи зовнішньоекономічної політики та їх класифікацію, зокрема, загальні принципи: захисту національних інтересів, активного формування мультилатералізму, підтримки відкритої та регульованої торгівлі, надання пріоритету ключовим партнерам, стратегічної диверсифікації, сприяння екологічній та соціальній стійкості, підвищення рівня прозорості, гнучкості та адаптивності, а також узгодженості з внутрішньою політикою.

Крім цього, обґрунтовано виокремлення принципу інтеграції цифрової економіки, в якості ключового принципу зовнішньоекономічної політики в умовах

⁵ Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [149-154]

цифровізації. Цей принцип враховує важливість технологій та їх вплив на міжнародну торгівлю, іноземне інвестування, економічний розвиток і глобальну конкурентоспроможність. Задля ефективного реагування на виклики цифровізації виникає потреба в комплексному та узгодженому із ключовим принципом підході. Йдеться про його вплив на парадигму загальних принципів реалізації зовнішньоекономічної політики, зокрема наповнення їх новим цифровим змістом.

Обґрунтовано закріплення таких принципів саме у документах публічної політики, зокрема стратегії зовнішньоекономічної політики, оскільки цим документом визначається загальний напрям дій країни в міжнародному економічному середовищі. Наголошено на неефективності підходу щодо визначення принципів зовнішньоекономічної політики в угодах про цифрову торгівлю, оскільки кожна країна має власні особливості та інтереси, які намагатиметься відстоювати в кожному конкретному випадку. Це порушуватиме єдність та ефективність зовнішньоекономічної політики України.

2. Доводиться, що важливого значення при формуванні нового бачення реалізації зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації відіграє розвинена та дієва система стратегічного планування. Відсутність його (стратегічного планування) інституціоналізації в Україні призводить до порушення системності та узгодженості в здійсненні державними органами як економічної політики в цілому, так і окремих її напрямів, в тому числі зовнішньоекономічної політики, а також знижує результативність всієї системи державного управління.

3. Аргументовано доцільність застосування каскадної моделі у процесі стратегічного планування реалізації державної зовнішньої політики (досвід Швейцарії), а також модернізації конституційно-правового та господарсько-правового забезпечення реалізації державної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики України шляхом закріплення правових механізмів прийняття стратегічних документів.

Зокрема, запропоновано: (1) передбачити на законодавчому рівні правове закріплення економічної політики шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, в тому числі у стратегіях Кабінету Міністрів України; (2)

закріпити на законодавчому рівні наступну модель стратегічних документів, які опосередковують модель зовнішньоекономічної політики: Національна стратегія економічного та соціального розвитку – Стратегія зовнішньої політики (побудована за каскадним принципом) – Стратегія зовнішньоекономічної політики як підвид тематичних стратегій Стратегії зовнішньоекономічної політики), а також визначити строки прийняття відповідних документів (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – 10 років; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної діяльності – кожний законодавчий період) та звітування щодо їх виконання (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – раз в 4 роки; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної діяльності – раз на рік); (3) віднести до повноважень КМУ зобов'язання щодо розробки та реалізації загальнодержавних стратегій (зокрема, зобов'язання щодо розробки зовнішньополітичної стратегії віднести до компетенції Міністерства закордонних справ, а розробку зовнішньоекономічної стратегії - Міністерства Економіки України) та передбачити щорічну звітність щодо їх виконання.

Саме такий підхід здатен врівноважити взаємодію державних органів на шляху до сприяння економічного розвитку країни при реалізації зовнішньополітичної, зокрема зовнішньоекономічної діяльності.

4. Обґрунтовано доцільність розробки Стратегії цифрового розвитку України, яка дозволить сформулювати бачення цифрової трансформації, а також забезпечить координацію та реалізацію усіх державних проєктів у сфері цифровізації відповідно до цілей та завдань такої Стратегії. Враховуючи взяті Україною міжнародні зобов'язання та прагнення стати частиною Єдиного цифрового ринку ЄС, відповідний документ має узгоджуватись із стратегічними цілями цифрового розвитку ЄС до 2030 року (але з урахуванням національних інтересів), визначати пріоритетні національні завдання та заходи для їх досягнення.

Ґрунтуючись на зарубіжному досвіді, зокрема Фінляндії, доводиться доцільність запровадження комплексного підходу до розробки Стратегії цифрового розвитку України, що потребує залучення всіх міністерств в межах їх повноважень,

шляхом створення постійно діючого Цифрового офісу, відповідального за міжвідомчу співпрацю та забезпечення постійного діалогу із зацікавленими групами і міжнародними партнерами. Своєю чергою, розробка Стратегії зовнішньоекономічної політики України має включати елементи цифрової трансформації такої політики, ґрунтуватись на Стратегії цифрового розвитку України та узгоджуватись з її кінцевою метою та завданнями.

5. Аргументовано, що вдосконалення правового забезпечення зовнішньоекономічної політики України в умовах цифровізації має відбуватися шляхом інтеграції цифрових інструментів та інструментів цифровізації в процеси та механізми її реалізації у трьох напрямках: зовнішньоторговельна політика, політика іноземного інвестування та кооперація з міжнародними економічними організаціями. Зазначено, що цифровізація виступає невід'ємною частиною всіх напрямів зовнішньоекономічної політики України.

У зв'язку з вищенаведеним, формування нової моделі зовнішньоекономічної політики має відбуватися на наступних засадах: 1) модернізація зовнішньоекономічної політики на основі ідеологічної парадигми, яка змінює сутність та формат такої політики в умовах цифровізації; 2) цифровізація торговельних та інвестиційних процедур, створення цифрової інфраструктури; 3) перехід до цифрового типу взаємодії органів державної влади, зокрема відповідальних за реалізацію такої політики, із суб'єктами господарювання, міжнародними інституціями тощо, а також суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання – утворення систем різних типів для реалізації політики в умовах цифровізації.

6. Запропоновано розмежування понять «цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики» та «інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики». Зокрема, цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики являє собою конкретні технологічні чи програмні засоби (ІІІ, DLT (блокчейн), CDBC тощо), які використовуються в сфері зовнішньоекономічних відносин для вирішення різних завдань, таких як аналіз ринків, оптимізація транскордонних розрахунків, транскордонний обмін

документами/інструментами, управління ризиками тощо. Натомість, інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики - це правовий засіб або механізм (наприклад, міжнародні угоди про цифрову економіку), спрямований на впровадження цифрових інструментів з метою поліпшення та оптимізації процесів, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, дипломатією, міжнародними відносинами та іншими аспектами взаємодії країни на міжнародному рівні.

7. Доводиться, що норм вітчизняного законодавства, які регулюють обіг торговельних документів (коносаментів, векселів тощо) та базових законів, які визначають основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»), організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні (Закон України «Про електронну комерцію»), правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг («Закон України «Про довірчі послуги») тощо є недостатньо для переходу на електронний документообіг торговельних документів. Зважаючи на це та посилаючись на досвід Сполученого Королівства, Франції обґрунтовано розробити та прийняти окремий закон «Про електронні торговельні документи» з одночасним зазначенням в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» за аналогією з абзацом 3 статті 14 згаданого нормативно-правового акта, «Електронний документообіг на торговельному ринку здійснюється з урахуванням Закону України «Про електронні торговельні документи». Відповідний нормативно-правовий акт має бути розроблений з урахуванням норм вже існуючого національного законодавства і національних інтересів, містити чітке поняття торговельних документів та їх класифікацію.

Аргументовано доцільність розробки та визнання на міжнародному рівні єдиних стандартів до передачі електронних торговельних документів (зокрема впровадження нових систем і інтеграцію їх із внутрішніми системами усіма перевізниками, митними органами та ін.), технологій завдяки яким забезпечуватиметься така передача, а також уніфікованих строків для їх

запровадження. Доведено, що значний потенціал для забезпечення обігу торговельних електронних документів мають DLT, зокрема блокчейн.

Зважаючи на наявне різноманіття видів DLT, зокрема блокчейну, та враховуючи можливість появи нових технологій, розробку та прийняття законодавства з питань цифровізації зовнішньоекономічної політики в Україні слід здійснювати з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності. Це дозволить убезпечити вітчизняне законодавство від необхідності постійного внесення змін.

8. Аргументована наявність позитивних зрушень (законодавчих, економічних тощо) у напрямі цифровізації та оптимізації зовнішньоекономічних відносин після укладення країнами Угоди про партнерство в галузі цифрової економіки (DEPA) (Сінгапур, Нова Зеландія та Чилі), та Угоди про цифрову економіку між Сінгапуром та Австралією (SADEA). Зокрема, це підтверджується динамікою ступеня цифровізації та спрощення процедур торгівлі (в тому числі на законодавчому рівні), збільшенням обсягів імпорту/експорту між відповідними країнами – сторонами таких угод та частки імпорту/експорту в загальному вимірі для кожної з них. Отже, зусилля України щодо розширення свого партнерства в галузі цифрової торгівлі/економіки шляхом укладення DEPA/DTA є перспективною відправною точкою, втім для цього необхідні попередні політичні та правові умови. Реалізація таких угод ускладнюється необхідністю узгодження законодавства з їх положеннями.

Так, реалізація положень UK-Ukraine DTA може бути ускладнена:

- відсутністю національного законодавства щодо можливості електронного документообігу при здійсненні транскордонної торгівлі (на відміну від Сполученого Королівства, де діє спеціальний закон «Про електронні торговельні документи»);

- повільними темпами імплементації актів міжнародного права, зокрема про захист персональних даних (проект закону «Про захист персональних даних», зареєстрований в жовтні 2022 року, станом на грудень 2023 року знаходиться на розгляді комітету);

- відмінностями у законодавчих підходах ЄС та Сполученого Королівства щодо врегулювання окремих питань (захист персональних даних, використання штучного інтелекту) та одночасною доцільністю уникнення Україною розбіжностей із законодавчими вимогами ЄС (зважаючи на підписану Угоду про асоціацію між Україною та ЄС нещодавно набутий статус країни-претендента на членство в ЄС);

- існуванням певних розбіжностей між положеннями UK-Ukraine DTA та національним законодавством, серед яких: (1) національні вимоги до локалізації зберігання даних проти передбаченої угодою заборони встановлення власних нормативних вимог щодо використання обчислювальних засобів на території однієї сторони як умови для ведення бізнесу на цій території, та можливості запроваджувати виключення із цього правила у разі обґрунтованості та відповідності меті (пункт 1, 2 статті 132-L UK-Ukraine DTA);

- декларативному характері норм UK-Ukraine DTA порівняно з іншими подібними угодами, зокрема UK-Singapore DEA, що може призвести до уповільнення економічного розвитку, зменшення інвестиційної привабливості, та втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку тощо.

На підставі аналізу UK-Ukraine DTA доводиться: (1) неврегульованість її положеннями деяких важливих питань, які можуть мати велике значення для транскордонної торгівлі в майбутньому, зокрема співпраці у напрямі узгодження підходів щодо обігу цифрових валют центральних банків тощо; (2) декларативний характер окремих її положень, серед яких положення щодо кібербезпеки, співпраці у напрямі розвитку нових технологій, зокрема штучного інтелекту тощо.

Зважаючи на зазначене вище, Україні слід приймати активнішу участь у міжнародному співробітництві з метою модернізації зовнішньоекономічної та внутрішньої економічної політики з урахуванням вимог міжнародних документів та викликів часу. Важливого значення в цьому напрямі набуває постійний моніторинг, вивчення зарубіжного досвіду та аналіз наслідків врегулювання таких важливих питань, як транскордонна передача інформації за допомогою

електронних засобів, локалізація даних та суб'єктів, які опосередковують їх передачу, недискримінація тощо.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ ВИМІР ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1 Штучний інтелект як цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики

Останнім часом системи ШІ, постають невід’ємною частиною сучасних економічних відносин та все більше отримують підтримку з боку представників державних органів. Інтеграція у різні сфери суспільного життя відбувається настільки стрімко, що країни світу наразі постали перед проблемою розробки відповідного правового забезпечення щодо використання ШІ в якості цифрового інструменту державної політики, зокрема зовнішньоекономічної політики. Передусім, привертає увагу досвід країн ЄС, Сполученого Королівства, США у напрацюванні підходів щодо бачення структури та змісту правового поля, що регулюватиме суспільні відносини, предметом яких виступають системи ШІ. В деяких зі згаданих вище країн вже прийняті відповідні нормативно-правові акти.

Яскравим прикладом у даному випадку є досвід Європейського союзу, де в червні 2024 року після довгих консультацій було прийнято гармонізовані правила щодо ШІ (Закон про ШІ) та внесено зміни до низки Директив (*Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act)*) [155]. В англomовних джерелах цей документ отримав скорочену назву «Artificial Intelligence Act», яким також будемо оперувати у межах цього дослідження.

Підходи, закладені у Artificial Intelligence Act, безперечно, мають важливе значення для визначення трендів у правовому регулюванні систем ШІ в Україні, формування якого знаходиться на початковій стадії. Це дає можливість на даному етапі пропонувати шляхи якомога більшої імплементації норм Artificial Intelligence

Акт у вітчизняне законодавство, що узгоджуватиметься з концепцією Угоди про асоціацію та нещодавно набутим статусом країни-претендента на членство у ЄС. Втім для формування більш прогресивного законодавства у відповідному напрямі не менш важливим є і досвід інших країн, зокрема Сполученого Королівства та США.

Слід зауважити, що науковий інтерес до проблематики визначення економіко-правової природи ІІІ, правового забезпечення його застосування, зокрема в сфері зовнішньоекономічної політики, останніми роками лише посилюється, що, звісно, пояснюється активною інтеграцією технологій у світову економіку. Різним аспектам ІІІ було присвячено низку праць, авторами яких виступили іноземні науковці та вітчизняні дослідники. Зокрема, можна виділити наукові роботи Т. Каткової [156], О. Костенко [157], О. Крупчан, Ю. Бурило [158], С. Цяпа [159], Н. Ruschemeier [160], М. Veale, F. Borgesius [161], Т. Madiaga [162], М. Кор [163], М. Eberz [164] та інших.

На особливу увагу заслуговує наукова праця М. Eberz та співавторів «The European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act - A Critical Assessment by Members of the Robotics and AI Law Society (RAILS)» [164], в якій представлено стислий аналіз запланованих нововведень у сфері правового регулювання застосування ІІІ у межах ЄС. В роботі зауважується на нечіткому превентивному ефекті Artificial Intelligence Act та компетенції ЄС, аналізуються: сфери застосування відповідного нормативно-правового акту, заборонені види використання ІІІ, положення про системи ІІІ з високим рівнем ризику, зобов'язання провайдерів і користувачів, вимоги до систем ІІІ з обмеженим рівнем ризику, взаємозв'язок Artificial Intelligence Act з існуючою правовою базою, а також прогалини в нормативному регулюванні. Не менш цікавою є робота Ruschemeier Н. «AI as a challenge for legal regulation – the scope of application of the artificial intelligence act proposal», яка являє собою критичний погляд автора на правове регулювання систем ІІІ Artificial Intelligence Act [160]. Слід звернути увагу і на роботу Roman V. Yampolskiy «On the Controllability of Artificial Intelligence: An Analysis of Limitations», в якій представлені аргументи, а також підтверджувальні

докази з кількох галузей, що вказують на неможливість повністю контролювати просунутий ШІ, а також висвітлюються наслідки некерованості ШІ щодо майбутнього людства, безпеки і досліджень у сфері ШІ [165].

На національному рівні автори висловлюються щодо відсутності правового регулювання ШІ, порівнюють його із програмним продуктом, подібним до комп'ютерної програми, і пропонують застосування щодо до нього, за аналогією відповідного правого регулювання [166].

В той же час слід констатувати практичну відсутність наукових робіт, присвячених висвітленню сучасних трендів у правовому регулюванні ШІ як на міжнародному рівні, так і в Україні. Відповідно зазначене зумовило потребу у проведенні дослідження.

Загалом питання впровадження ШІ в зовнішньоекономічній, зокрема, зовнішньоторговельній, політиці та міжнародній торгівлі залишається дискусійним для кожної країни світу. Водночас теза про ефективність його (ШІ), як інструменту цифровізації зовнішньоекономічної політики, так і відносин, на які спрямована її реалізація не викликає сумніву.

Так вже загальновизнаним є той факт, що системи ШІ можуть використовуватися для покращення [167]: (1) аналізу великих даних та прогнозування (ШІ може обробляти великі обсяги економічних даних для виявлення тенденцій та прогнозування економічних змін); (2) моніторингу ринків та конкурентів, що дозволяє урядам та компаніям швидко реагувати на зміни та адаптувати свої стратегії; (3) оптимізації ланцюгів поставок, що знижує витрати та підвищує ефективність зовнішньоекономічних операцій; (4) автоматизації адміністративних процесів (наприклад, використання чат-ботів та інших систем ШІ для надання консультацій громадянам щодо державних програм і послуг); (5) ідентифікації ризиків (зокрема, пов'язаних з міжнародною торгівлею та інвестиціями) та управління ними; (6) підтримки прийняття рішень щодо зовнішньоекономічної політики; (7) дипломатичних зусиль (йдеться про допомогу у зборі та аналізі інформації про політичні і економічні події в інших країнах, що

дозволяє дипломатам краще орієнтуватися у глобальному контексті, а також розробляти ефективні стратегії співпраці).

Використання відповідних систем ШІ на митниці для спрощення процедур торгівлі (зокрема, виявлення підроблених товарів) може сприяти подальшому скороченню (1) часу на митні процедури, (2) торгових витрат, що виникають на кордоні при оформленні товарів [168; 169; 170]. Яскравим прикладом такої практики є досвід митниці Абу-Дабі, яка 25 листопада 2022 р. запустила нову інтелектуальну систему класифікації та управління тарифами, розроблену у співпраці з Webb Fontaine. Відповідний програмний продукт заснований на ШІ та ІТ-технологіях нового покоління з метою забезпечення кодів гармонізованої системи (Harmonized System Codes) для митних транзакцій (нова система оцифровуватиме код для продуктів, імпортованих і експортованих з емірату Абу-Дабі) [171].

Крім того, ШІ також може зіграти певну роль у зниженні викидів парникових газів, наприклад у логістичних ланцюжках створення вартості, надаючи розширені дані про вуглецевий слід [172] і підвищуючи ефективність автоматизованих операцій на транспортних терміналах [173]. Втім таку ефективність ще належить підтвердити, а враховуючи, що використання ШІ має власний вуглецевий слід [174], існує потенціал для врахування відповідної інформації при формуванні аналітики даних щодо покращення впливу логістичної діяльності на навколишнє середовище в довгостроковій перспективі.

У той час як велика увага приділялася тому, як ШІ може допомогти у міжнародній торгівлі, розробці більш ефективних продуктів і стратегій компаній, менше уваги приділялося тому, як ШІ може допомогти урядам у розробці більш ефективної зовнішньоекономічної, зокрема зовнішньоторговельної, політики (за помітним винятком ролі ШІ у досягненні Цілей у сфері сталого розвитку [175]). В умовах зростаючої кількості несподіваних подій, що впливають, наприклад на міжнародну торгівлю, таких як зростання схильності до стихійних лих, кібератак або криз в галузі охорони здоров'я, ШІ може стати корисним інструментом для аналізу даних у реальному часі та надання більш своєчасної та деталізованої

інформації для економічних агентів і політиків, а також допомогти зрозумінню впливу невизначеності чи конкретних потрясінь [167]. Окрім технічних аналітичних можливостей (як з погляду інструментів і методів, так і людського потенціалу), однією з основних проблем при розробці рішень ШІ для реалізації зовнішньоекономічної, зокрема торговельної, політики є складність виявлення та доступу до відповідних наборів даних, які можуть надати інформацію, зокрема для формування моделей торгівлі, і навіть складність забезпечення повноти цих наборів даних. У цьому плані спостерігається прогрес у розгортанні методів машинного навчання з високочастотними даними для відстеження економічної активності в реальному часі [176].

Зважаючи на зазначене вище деякі країни світу вдаються до розробки законодавства, спрямованого на використання ШІ, в тому числі для його використання при реалізації зовнішньоекономічної політики та міжнародної торгівлі.

Як вже було зазначено вище, в Україні ці процеси знаходяться на початковій стадії. Зокрема, на даний час формування інституційних засад ШІ отримало вияв лише в тексті концептуального документу. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку ШІ в Україні та затверджено план заходів з її реалізації на 2021-2024 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 438-р).

Відповідно до абзацу третього Загальної частини вищенаведеного концептуального документу ШІ являє собою організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

Виходячи з такого визначення окремі фахівці порівнюють ШІ із програмним продуктом, подібним до комп'ютерної програми. Як наслідок, за їх позицією,

правове регулювання ІІІ може застосовуватися за аналогією з регулюванням комп'ютерної програми (зокрема, літературного твору) [166].

Метою Концепції розвитку ІІІ в Україні є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій ІІІ для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління.

Першочергові завдання зазначеного концептуального документу: імплементація норм, закріплених у «Рекомендаціях щодо ІІІ» (*Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*), що прийняті у червні 2019 року ОЕСР (OECD/LEGAL/0449)⁶, за умови дотримання етичних стандартів, передбачених в Рекомендаціях CM/Rec (2020), схвалених 8 квітня 2020 р. Комітетом міністрів Ради Європи для держав-членів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, у законодавство України; опрацювання питання відповідності законодавства України керівним принципам, установленим Радою Європи, щодо розроблення та використання технологій ІІІ та гармонізація його з європейським.

Слід зазначити, що ЄС вже значно просунувся у відповідному напрямі. Як наслідок, окремі положення національної Концепції вже втратили свою актуальність так і не отримавши відповідної реалізації. Зокрема, 13 червня 2024 року парламент ЄС ухвалив комплексний нормативний акт щодо регулювання ІІІ, так званий Artificial Intelligence Act [155]. Попередньо він був предметом тривалих дискусій та консультацій. Тільки станом на 1 червня 2022 року, політичними групами було подано 3312 поправок до Artificial Intelligence Act [160]. З 01 серпня 2024 року, після перевірки остаточних юридичних формулювань, він набув чинності та вже застосовується до розробників і впроваджувачів систем ІІІ [155].

Artificial Intelligence Act спрямований на запровадження багаторівневих вимог до постачальників і користувачів ІІІ на основі передбачуваного рівня ризику - в той час як програми з мінімальним ризиком залишатимуться в основному

⁶ Україна, яка є членом Спеціального комітету із ІІІ при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій ОЕСР з питань ІІІ (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449).

нерегульованими, а на програми з «меншим ризиком», такі як чат-боти, поширюватимуться лише вимоги щодо прозорості/повідомлення, програми з «більшим ризиком» підлягатимуть більш комплексній оцінці відповідності перед виходом на ринок. До додатків «підвищеного ризику» належать ті, що приймають рішення у сферах, які мають значний вплив на життя людей, таких як освіта, кримінальне правосуддя, кредитоспроможність тощо. Нарешті, деякі види використання ШІ повністю заборонені, в тому числі соціальний скоринг і системи віддаленої біометричної ідентифікації в режимі реального часу в публічних місцях [177; 178].

Держави-члени повинні будуть призначити наглядові органи, що відповідають за виконання законодавчих вимог. Їхня наглядова функція може ґрунтуватися на наявних домовленостях, наприклад, щодо органів з оцінки відповідності або нагляду за ринком, але для цього знадобиться достатній технологічний досвід, а також людські та фінансові ресурси [155].

Загалом однією з найспірніших тем обговорень до прийняття цього закону було визначення поняття ШІ. Принагідно зазначимо, що відповідна проблема характерна не лише для ЄС, але й для інших країн світу, які наразі опікуються питанням розробки та прийняття законодавства про ШІ, зокрема США, Сполученого Королівства та інших.

Відповідно до пункту 1 статті 3 Розділу 1 Artificial Intelligence Act «Система ШІ» означає машинну систему, призначену для роботи з різними рівнями автономності, що може проявляти адаптивність після розгортання та яка для досягнення явних або неявних цілей визначає на основі одержуваних нею вхідних даних, як генерувати вихідні дані, як-от прогнози, зміст, рекомендації чи рішення, що можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище [155]. Порівнюючи зазначене вище поняття із запропонованим у абзаці третьому Загальної частини Концепції розвитку ШІ в Україні, можна дійти висновку про бажання національного законодавця відокремити ШІ від звичайного програмного забезпечення.

За позицією вчених та фахівців в цій сфері, загальний підхід Artificial Intelligence Act до розуміння сутності відповідного поняття може призвести до правової невизначеності для розробників, операторів та користувачів систем ШІ [179]. Так чи інакше, для цілей правового регулювання першочергового значення мають не відповідні технічні властивості того чи іншого об'єкту, а їхній вплив на охоронювані юридичні інтереси. Тому широке розуміння сутності ШІ на законодавчому рівні ЄС наче вдається не критичним. Контекстно-орієнтований підхід Artificial Intelligence Act, зокрема взаємозв'язок поняття «система ШІ» із конкретизацію різних категорій ризику, які ця сукупність технологій може представляти для правових інтересів та цінностей і які зазначений нормативно-правовий акт спрямований захистити, нівелює відповідний недолік. Незважаючи на те, що сфера дії даного закону поширюється на всі системи ШІ, основний акцент регулювання робиться саме на системах з високим рівнем ризику [160]. Серед таких Додатком 3 визначені системи ШІ в сфері: біометричної ідентифікації та категоризації фізичних осіб; управління та експлуатації критичної інфраструктури; освіти та професійної підготовки; працевлаштування, управління працівниками та доступу до самозайнятості; доступу до основних приватних і державних послуг та пільг і користування ними; правоохоронних органів; управління міграцією, притулком і прикордонним контролем; здійснення правосуддя та демократичних процесах.

Слід зазначити, що на питанні відмежування ШІ від звичайного програмного забезпечення акцентували увагу і країни ЄС. Так, Чеська Республіка (на етапі обговорення *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. COM/2021/206 final* [180]) пропонувала змінити визначення «система ШІ» та скоротити список систем з високим ризиком. Зокрема, поняття «система ШІ» було рекомендовано звужити до «системи, розробленої з певним рівнем автономії для досягнення заданого набору цілей, визначених людиною, з використанням машинного навчання та/або логіки чи підходів, що ґрунтуються на знаннях». Визначення підходів машинного навчання

та підходів, що ґрунтуються на знаннях, за позицією представників Чеської Республіки пропонувалось додати до преамбули тексту, щоб відрізнити ІІІ від традиційного програмного забезпечення. І частково такий підхід знайшов відображення в Artificial Intelligence Act. Водночас визначення ІІІ залишилось надто широким і продовжує охоплювати «простіші» системи програмного забезпечення. Критики стверджують, що регулювання таких простіших систем програмного забезпечення, які не становлять значного ризику, може загальмувати подальші інновації та призвести до правової невизначеності відносно того, що слід вважати ІІІ [181].

Крім того, на етапі обговорювань, деякі держави-члени, зокрема Чеська Республіка, висловились щодо можливої зарегульованості систем ІІІ. Зокрема, відповідне правове регулювання може охоплювати системи, які не спричиняють серйозного ризику порушення основних прав. Зважаючи на це, представники зазначеної вище країни запропонували: додати відповідне уточнення; видалити сфери з налаштування страхування, біометричної категоризації тощо зі списку варіантів використання ІІІ з високим рівнем ризику у Додатку ІІІ та унеможливити будь-яке редагування цього списку (зокрема, його доповнення новими варіантами використання з високим рівнем ризику, а також видалення тих, які більше не становлять значних ризиків).

Важливим уточненням, за позицією відповідної країни, системи ІІІ можна вважати високоризиковими не тільки в залежності від сфери його використання, але й, якщо вони діють негайно без перевірки людиною або якщо не є просто доповненням до людського рішення [182]. І такий підхід Чеської Республіки є слушним, але нажаль в прийнятому Artificial Intelligence Act він не був врахований. Справа в тому, що на початковому етапі вдається неможливим визначити вичерпний перелік сфер, в яких застосування систем ІІІ розглядається високоризикованим. Крім того навряд чи є обґрунтованою прив'язка високоризикованості систем ІІІ до сфери її використання. Наприклад, формування економічних прогнозів за допомоги відповідних систем при реалізації зовнішньоекономічної політики може також сприяти підвищенням ризикам за

рахунок, зокрема неточності використаних даних, і, як наслідок, загрожувати економічній безпеці тієї чи іншої країни. Так, у відносно стабільному середовищі системи ІІІ цілком здатні враховувати тенденції даних, що розвиваються, без істотної втрати точності економічних прогнозів. Втім цього не можна стверджувати, коли відповідні системи стикаються з більш складним завданням, зокрема, при структурних змінах у середовищі даних, коли раніше надійний індикатор стає ненадійним або коли кореляції поведінки значно змінюються. Яскравою ілюстрацією в даному напрямі є приклад невідповідності оцінок ризиків, згенерованих ІІІ, під час пандемії COVID-19. Криза негативно позначилася на продуктивності технології, оскільки вона спочатку не була підготовлена до такої події [183]. А отже використання системою ІІІ великих нетрадиційних і неструктурованих наборів даних з метою формування аналітичних прогнозів для реалізації зовнішньоекономічної політики може призвести до того, що державний орган (відповідальний за її реалізацію) зазнає систематичної помилки, якої зазвичай можна уникнути при використанні звичайних методів вибірки. А це підірве ефективність моніторингу кризових явищ і здатність своєчасного реагування на них з боку державних органів. Серед іншого, ризиками застосування ІІІ при реалізації зовнішньоекономічної політики є можлива упередженість системи при зборі даних або неточна та недостатня інформація. Наприклад, алгоритми прогнозування можуть віддавати перевагу інформації, яка краще представлена в доступі, зважаючи на те, що з цими прогнозами буде менше невизначеності [184] або відхиляти певну інформацію (дані) на підставі якихось історичних рішень з відповідних питань. А тому досить важливо, щоб ризики, які можуть завдати системи ІІІ були керовані людиною. На цьому зокрема зауважується і у відкритому зверненні групи вчених до лабораторій ІІІ щодо призупинення «гігантських» експериментів у відповідному напрямі. Дослідження і розробки в цій галузі мають бути переорієнтовані на те, щоб зробити сьогоденні потужні, сучасні системи точнішими, безпечнішими, більш інтерпретованими, прозорішими, надійнішими, узгодженими, такими, що заслуговують на довіру та лояльними [185].

В даному випадку, окрім вищезазначеної пропозиції Чеської Республіки, хотілось би забігти наперед та відмітити підхід Сполученого Королівства, де надійність системи ШІ залежить від відповідності міжгалузевим принципам заснованим на принципах ОЕСР щодо ШІ: безпечний та надійний за задумом, прозорий та зрозумілий, справедливий та оскаржуваний [186]. Відповідно зазначений підхід вдається доцільним врахувати у процесі можливого подальшого формування правового регулювання ШІ в Україні.

Серед інших недоліків Artificial Intelligence Act, визначених політичною спільнотою, фахівцями та науковцями, були вказані: відсутність аналізу ризиків і переваг (Закон не враховує потенційні переваги систем ШІ, такі як просування наукових відкриттів, разом із ризиками, які вони створюють. Замість цього зосереджується насамперед на ризиках); обмежене використання емпіричних даних (правові норми Закону не ґрунтуються на практичних доказах, а є результатом політичного компромісу); регулювання моделей ШІ загального призначення (general-purpose artificial intelligence) (конкретні зобов'язання щодо ШІ загального призначення є несумісними з підходом, що ґрунтується на оцінці ризику, оскільки регулюють певну технологію замість конкретних ризиків); подвійний регуляторний тягар (Закон не замінює існуючі закони ЄС, а діє разом з ними, що призводить до правової невизначеності та різних тлумачень); збіг інструментів правозастосування (оскільки Закон про штучний інтелект застосовується на додаток до існуючих законів ЄС, цілком імовірно, що одне й те саме використання системи штучного інтелекту підлягатиме розпорядженню різних регуляторних органів в одній і тій самій державі-члені, що збільшує правову невизначеність і витрати на відповідність) [187]. При цьому, Artificial Intelligence Act не забезпечує ефективного захисту верховенства права та громадянського простору, натомість віддаючи пріоритет інтересам галузі, службам безпеки та правоохоронним органам. Хоча Закон вимагає від розробників штучного інтелекту підтримувати високі стандарти технічної розробки систем (наприклад, щодо документації та якості даних), заходів, спрямованих на захист фундаментальних прав, зокрема основних громадянських прав і свобод, недостатньо для запобігання

зловживанням. Вони пронизані далекосяжними винятками, що знижують стандарти захисту, особливо у сфері правоохоронної діяльності та міграції [188].

Принагідно зазначимо, Artificial Intelligence Act врахував пропозиції Республіки Словенія відносно (окрім виключення зі сфери дії закону систем ШІ розроблених або використовуваних виключно у військових цілях) додаткового виключення щодо систем ШІ, розроблених або використовуваних виключно з метою національної безпеки, зокрема національної економічної безпеки (адже відповідно до статті 4(2) Договору про ЄС (Treaty on European Union) ці питання є виключною відповідальністю кожної держави-члена) [189, с. 3].

Водночас за відсутності належних нормативних гарантій системи ШІ, у тому числі з результатами обробки персональної інформації, спостереження за фінансовими операціями, можуть використовуватися в державному секторі без будь-яких спеціальних обмежень щоразу, коли держава-член посиляється на міркування «національної безпеки». А отже виникають ризики застосування відповідних систем, зокрема порушення прав і свобод людини. Яскравим прикладом в цьому напрямі є сумно відомий випадок зі шпигунським програмним забезпеченням Pegasus від NSO Group - приклад технології, спочатку розробленої виключно для цілей національної безпеки. На практиці, однак, це програмне забезпечення також використовувалося в правоохоронних цілях, тобто для допомоги державним органам у виявленні та запобіганні тероризму та злочинності, і навіть застосовувалась в цих обставинах для стеження, серед іншого, за міністрами, журналістами, протестуючими та іншими особами різних країн. Це призвело до масових обмежень громадського простору та масових порушень прав людини в усьому світі [190; 191; 192].

Зазначений приклад доводить важкість чіткої кваліфікації системи ШІ у контексті розвитку технологій як такої, що задіяна для розслідування/попередження ситуацій із відмиванням брудних коштів, наприклад через іноземне інвестування, для роботи правоохоронних органів або з метою національної економічної безпеки. Саме тому вдається не доцільним виключати системи ШІ, розроблені або

використовувані виключно з метою національної безпеки, з під дії законодавства про ШІ.

Загалом інші країни, зокрема США та Сполучене Королівство, дещо поступаються ЄС у прийнятті законодавства, пов'язаного зі ШІ. Водночас слід відмітити певні тенденції зазначених країн у відповідному напрямі. Так, після прийняття європейського законодавства, Конгрес США «підняв галас» про необхідність федерального законодавства щодо ШІ, але прогрес був повільним. Відсутність такого ж всеосяжного федерального закону в Конгресі створила вакуум, який зараз заповнюють окремі штати. Ці події розгортаються за знайомою схемою, нагадуючи те, що сталося після прийняття ЄС GDPR. Хоча GDPR став міжнародним стандартом, федеральний уряд не зміг прийняти загальнонаціональний закон про конфіденційність. Такі штати, як Каліфорнія, виступили з ініціативою прийняти власні закони про конфіденційність, часто черпаючи натхнення з GDPR. Подібна ситуація відбувається і з законодавством щодо ШІ. Зокрема, відповідні нормативно-правові акти прийняті в штаті Юта, Колорадо, Тенессі [193].

Щодо Сполученого Королівства, країна готує ґрунт для своєї майбутньої моделі регулювання ШІ. Не зважаючи на існування в чинному законодавстві (зокрема, Додатку 3 Закону про національну безпеку та інвестиції 2021 року) Сполученого Королівства визначення ШІ, для його регулювання уряд обирає інший підхід [194] (децентралізований). Британський уряд представив свій «Проінноваційний підхід до регулювання ШІ» 18 липня 2022 року разом зі своїм новим законопроектом про захист даних та цифрову інформацію. Він слідує за презентацією Національної стратегії в галузі ШІ [195] у вересні минулого року - десятирічного плану, спрямованого на те, щоб Сполучене Королівство стало глобальною наддержавою в галузі ШІ [186]. Однак регуляторний підхід «вичікування» країни контрастує з підходом ЄС, який у червні 2024 року ухвалив свій знаковий Artificial Intelligence Act. З огляду на те, що в підході Сполученого Королівства від 2024 року не згадується новий закон ЄС, а є посилання на американську систему управління ризиками від січня 2023 року, правові аналітики

очікують, що вона буде більше наслідувати останню, ніж першу. На противагу цьому, Інститут уряду (*Institute for Government*) розглядає спільні двосторонні зусилля США і ЄС - такі як добровільний кодекс поведінки, розроблений в рамках Ради з торгівлі і технологій - як ризик для Сполученого Королівства [196].

Втім, як і в ЄС, британський підхід до регулювання фокусується на додатках з високим ризиком, залишаючи осторонь низькі ризики, пов'язані з системами ШІ, щоб галузь не була обтяжена бюрократією. Водночас уряд Сполученого Королівства відмовився від формування виключного переліку заборонених або високоризикових випадків використання відповідних систем та залишив регуляторним органам право вирішувати, чи використання ШІ в конкретному випадку є дозволеним чи повинно підлягати «більш посиленому регуляторному впливу». Структура регулювання, як вже було зазначено вище, буде побудована на наборі міжгалузевих принципів, заснованих на принципах ОЕСР щодо ШІ. Принципи інтерпретуватимуться та застосовуватимуться на практиці існуючими регуляторними органами. Наприклад, таким органам буде доручено вирішити, що означає «справедливість» або «прозорість» для розробки або використання ШІ в контексті їхнього сектору чи області. Потім регуляторні органи вирішують, коли і як регульованим ними суб'єктам потрібно впроваджувати заходи, щоб продемонструвати, що ці принципи були враховані або дотримані, залежно від відповідного контексту [197].

Водночас, на відміну від підходу ЄС, за якого забезпечення дотримання *Artificial Intelligence Act* буде передано одному національному регулятору для кожної держави-члена, Сполучене Королівство планує надати різним регуляторним органам (регулятору зв'язку Сполученого Королівства *Ofcom*, Управлінню з конкуренції та ринків (*Competition and Markets Authority*), Управлінню комісара з інформації (*Information Commissioner's Office*), Управлінню фінансової поведінки (*Financial Conduct Authority*) та Агентству з регулювання лікарських засобів та товарів медичного призначення (*Medicines and Healthcare products Regulatory Agency*)) право застосовувати індивідуальний підхід до використання ШІ в різних ситуаціях. Іншими словами за позицією уряду

Сполученого Королівства розвиток ІІІ не повинен обмежуватися фіксованим законодавством, а тому повинен вільно функціонувати в менш обмежувальному правовому полі, ніж в країнах ЄС [198]. Такий підхід в дечому можна пояснити різними правовими системами зазначених вище країн.

Втім делегування повноважень різним регулюючим органам у різних галузях та секторах може призвести до ненавмисних складнощів, що потенційно ускладнить навігацію в нормативному середовищі для бізнесу. Міжнародні компанії часто функціонують більш ніж в одному секторі, а також є одержувачами послуг ІІІ в одному секторі і постачальниками в іншому. Співпраця та чіткий розподіл обов'язків між різними регуляторними органами, безперечно, будуть ключем до успіху цієї пропозиції [199]. Необхідність тісної співпраці між регуляторними органами для вирішення завдань ІІІ була підтверджена незалежним звітом Інституту Алана Тьюринга [200]. У звіті наголошується, що використання відповідних технологій тепер розширилось за масштабом та складністю у всіх сферах соціального та економічного життя і набуло загального характеру, з яким вже зіткнулися державні регулятори. Це потребує розробки їхньої спільної стратегії та взаємодії. Також очікується, що вони відіграватимуть провідну роль у спільному виявленні, оцінці та пріоритизації ризиків, на які поширюються принципи. Загалом надійна система управління ІІІ є ключовим моментом використання ІІІ. Така система щонайменше має включати: наявність нових та дієвих регуляторних органів, що займаються питаннями ІІІ; нагляд і відстеження високопродуктивних систем ІІІ та великих пулів обчислювальних потужностей; системи перевірки походження і водяних знаків, що допомагають відрізнити реальні моделі від підробок; надійну екосистему аудиту та сертифікації; відповідальність за шкоду, заподіяну ІІІ; потужне державне фінансування технічних досліджень безпеки ІІІ; а також добре забезпечені ресурсами інституції, які зможуть впоратися з серйозними економічними і політичними потрясіннями, до яких призведе впровадження ІІІ [186].

Що стосується самого поняття «система ІІІ», британський уряд відмовився дати універсальне визначення, натомість вирішивши зосередитися на основних

його характеристиках і можливостях, на які можуть спиратися регуляторні органи. Уряд вважає, що доцільно регулювати використання систем ШІ, а не саму технологію. Ідея полягає в тому, що це має забезпечити майбутнє британського регулювання ШІ, не перешкоджаючи інноваціям [199].

15 квітня 2024 року кілька джерел повідомили про можливі зміни в політиці регулювання штучного інтелекту (ШІ). Financial Times зазначила, що «політики розглядають можливість регулювання найпотужніших моделей ШІ» на тлі зростаючих занепокоєнь регуляторів щодо потенційних шкод від ШІ. Зокрема, висловлюються побоювання щодо великих мовних моделей, які підтримують генеративні системи ШІ. Ця зміна позиції відбувається на тлі: законопроекту про регулювання штучного інтелекту у Великій Британії (The UK Artificial Intelligence (Regulation) Bill), внесеного до Парламенту 22 листопада 2023 року лордом Chris Holmes; серії консультацій ICO (Information Commissioner's Office) щодо того, як аспекти законодавства про захист даних мають застосовуватися до розробки та використання генеративних моделей ШІ; міжнародних дискусій щодо глобального управління ШІ та узгодження регулювання, зокрема Кодексу поведінки G7 та угод, укладених між Сполученим Королівством, США, Австралією, Сінгапуром та Канадою для посилення співпраці у сфері інновацій [201].

Так чи інакше, Artificial Intelligence Act - це перша глобальна спроба юридично регулювати використання систем ШІ. Зважаючи на це відповідний нормативно-правовий акт став предметом дискусій чи має він достатній потенціал для врегулювання відносин, які аналізуються в цій науковій роботі. Чи можна порівнювати ШІ із комп'ютерною програмою і застосовувати в даному випадку правове забезпечення за аналогією з регулюванням комп'ютерної програми (зокрема, літературного твору) [166]? Крім того, виникають систематичні питання про те, як можна домогтися ефективності регулювання динамічних технологій (які постійно розвиваються та удосконалюються), засобами закону і чи можна загалом. Адже, як слушно зазначає Roman V. Yampolskiy, на даний момент здається, що наша здатність створювати інтелектуальне програмне забезпечення набагато перевершує нашу здатність контролювати або навіть перевіряти його [165].

Втім без вирішення проблеми попередження ризиків, які системи ІІІ можуть завдати, зокрема для реалізації зовнішньоекономічної політики і, як наслідок, для національної економічної безпеки в цілому, шляхом розробки та прийняття відповідного правового регулювання, вдасться неможливим їх використання. Тому в сучасних умовах доцільно надати перевагу законодавчому врегулюванню цих відносин, а також відмежуванню систем ІІІ від звичайного програмного забезпечення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що системи ІІІ є ефективним інструментом цифровізації зовнішньоекономічної політики в Україні та на міжнародному рівні. Водночас застосування такого інструменту на практиці потребує правового регулювання, зважаючи на можливі ризики, які він може завдати, зокрема для економічної безпеки країни, прав і свобод людини, справедливого правосуддя тощо. Саме тому основна частина наукової роботи присвячена аналізу вже існуючого досвіду країн з відповідних питань.

Безперечно, у межах виконаного дослідження знайшли вияв лише найбільш актуальні питання правового регулювання ІІІ в Україні та зарубіжних країнах (Україні, ЄС, США, Сполученому Королівстві), а також представлено можливі напрями удосконалення вітчизняного законодавства у досліджуваній сфері.

Загалом підходи країн до правового регулювання ІІІ в країнах є різними (проактивний підхід проти реактивного). Тим не менш, з огляду на потенційну визначеність, яку забезпечує законодавча база ЄС, і статус-кво, коли багато суб'єктів господарювання, зокрема США та Сполученого Королівства, вже прагнуть забезпечити відповідність нормам ЄС, щоб мати можливість зовнішньої торгівлі з європейськими країнами, новації у напрямі формування правового регулювання ІІІ значною мірою залежати від умов, які висуває ЄС. Іншими словами технологічний сектор може віддати перевагу відносній визначеності нормативно-правової бази, а не запропонованому «принциповому» підходу, зокрема у Сполученому Королівстві.

На національному рівні формування правового забезпечення систем ІІІ знаходиться на початковому етапі і відбувається дуже повільно. Попри наявні у

Концепції розвитку ШІ в Україні зобов'язань щодо імплементації європейських підходів щодо врегулювання особливостей розробки та застосування ШІ, доводиться констатувати, що відповідні завдання на сьогодні залишились невиконаними. А отже, доцільною є активізація роботи в цьому напрямі, зокрема імплементація норм Artificial Intelligence Act у вітчизняне законодавство, але з урахуванням успішного досвіду інших країн (зокрема, Сполученого Королівства та США). У зв'язку з цим доводиться доцільність уточнення визначення ключового терміну – «ШІ».

Зважаючи на першочерговість для цілей правового регулювання саме впливу об'єкту такого регулювання на охоронювані юридичні інтереси слушним вдається підхід ЄС щодо взаємозв'язку на законодавчому рівні поняття «система ШІ» із категоріями ризику, які ШІ може представляти для правових інтересів та цінностей і які відповідне законодавство спрямоване захистити. При цьому навряд чи є обґрунтованою прив'язка високоризикованості відповідної сукупності технологій до сфери їх використання. На початковому етапі вдається неможливим визначити вичерпний перелік сфер, в яких застосування систем ШІ розглядається високоризикованим.

Додатково наведено аргументи на користь доцільності визначення надійності системи ШІ залежно від відповідності принципам заснованим на принципах ОЕСР: безпечний та надійний за задумом, прозорий та зрозумілий, справедливий та оскаржуваний (досвід Сполученого Королівства) та від того чи діє ШІ негайно без перевірки людиною або чи є вона доповненням до людського рішення (позиція Чеської Республіки).

Висловлено аргументи на користь існування єдиного національного регулятора в цій сфері та конкретизації його правового статусу. Адже делегування повноважень декільком регулюючим органам у різних галузях та секторах може призвести до ускладнення їх взаємодії та, як наслідок, «навігації» в нормативному середовищі для суб'єктів господарювання. Наявність єдиного державного «центру» здатне значно спростити співпрацю та координацію інших державних інституцій, діяльність яких пов'язана з контролем різних аспектів ШІ. В Україні

відповідним центром могло би стати Міністерство цифрової трансформації України, зокрема завдяки своєму фокусі на цифровізації та інноваціях. Воно спеціалізується на впровадженні цифрових технологій, має відповідних експертів і технічні ресурси, необхідні для розробки ефективних регуляторних підходів у відповідному напрямку.

Крім того, доводиться важливість правового регулювання систем ШІ, які розроблені або використовуються виключно з метою національної безпеки.

2.2 Роль технології розподіленого реєстру у цифровізації зовнішньоекономічної політики

DLT може відігравати значну роль як цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики через свої унікальні можливості створення безпечних, прозорих та ефективних механізмів для вирішення різних аспектів зовнішньої торгівлі, інвестування та економічного співробітництва. Зважаючи на закріплення забезпечення взаємовигідної торгівлі з країнами світу та досягнення розширеного доступу до зовнішніх ринків в якості однієї зі стратегічних цілей Національної економічної стратегії на період до 2030 року, в цьому підрозділі пропонуємо розглянути на прикладі зовнішньоторговельної політики України (як одного з напрямів зовнішньоекономічної політики), як DLT може бути використана для поліпшення процесів та досягнення її стратегічних цілей.

Як відомо, одним із принципів міжнародної торгівлі узгоджених країнами G7 та положень Угоди про спрощення торгівлі (*Trade Facilitation Agreement*) від 2017 року, є цифровізація торгівельних систем [105]. Міжнародна торгівля пов'язана з обміном значними обсягами даних між державними органами, суб'єктами господарювання щодо оформлення документів і сертифікатів при здійсненні імпорту, експорту та транзиту (наприклад, даними з різних підтверджуючих документів, таких як митні декларації, коносаменти, акредитиви та сертифікати походження). Необхідність їх обробки негативно впливає на швидкість проходження адміністративних торгівельних процедур і мінімізують зовнішньоекономічну активність суб'єктів господарювання.

На сьогодні реалізація зазначеного вище принципу хоч відбувається в багатьох країнах світу, зокрема в Україні, водночас вона не позбавлена деяких недоліків. Так, наприклад, запровадження на вітчизняному рівні механізму «єдиного вікна» та обов'язковість його використання починаючи з 01 лютого 2018 року (Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через

митний кордон України» № 2530-VIII від 06.09.2018 року) хоч і сприяло значному прогресу в імплементації міжнародних стандартів щодо покращення торгівлі, водночас не призвело до бажаного результату (зокрема, оптимізації проходження митних процедур). На сьогодні, практична реалізація механізму «єдине вікно», як в Україні, так і на міжнародному рівні, пов'язана із необхідністю вирішення низки організаційних та правових проблем, які не дозволяють повністю реалізувати потенціал даної ініціативи. За даними дослідження Європейської Бізнес Асоціації митний індекс зростає досить повільними темпами. У другому півріччі 2020 року він складає 3,08 бали з 5 можливих (це найнижчий показник з першої половини 2019 року; для порівняння у першому півріччі 2018 року (після запровадження механізму «єдине вікно») цей індекс становив 2,91 бали). Зокрема, лише 55% митних експертів здебільшого або повністю задоволені роботою єдиного вікна (для порівняння у першому півріччі 2018 року цей показник становив - 69,8%). Відповідно лише 61 % опитаних користується цим механізмом для здійснення міжнародної торгівлі, інші працюють через митних брокерів [202; 203]. Ці і деякі інші проблеми унеможливають прогрес уряду у напрямі оптимізації адміністративних торговельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом реалізації принципу цифровізації торговельних систем. Потреба вирішення таких проблем актуалізує проведення досліджень у відповідному напрямі.

Загалом, науковий інтерес до проблематики та особливостей цифровізації торговельних систем останніми роками лише посилюється [18; 204 – 208]. Зазвичай, акцент у дослідженнях вчених робився на доцільності цифровізації зовнішньоторговельних процедур, зокрема в рамках функціонування єдиного вікна, розрахунків тощо.

Так, К. Вакерина, Л. Кийда в науковій статті «Актуальні проблеми впровадження європейської моделі митниці на території сучасної України» звернули увагу на недоліки, які перешкоджають ефективному використанню «єдиного вікна», основним з них визначено фактичне зростання часу на проходження контролю [204]. Р. Лемеха в дослідженні на тему «Автоматизація та

інформатизація митних процедур, як пріоритетні напрями вдосконалення адміністрування митних режимів в Україні» зауважив на доцільності зведення до мінімуму ролі суб'єктів владних повноважень органів Державної митної служби України в процесі прийняття рішення щодо пропуску товарів та транспортних засобів через митний кордон. Крім того, вчений наголосив, що використання цифрових технологій дозволить мінімізувати корупційні ризики в роботі органів публічної адміністрації та неупереджено виявляти факти порушення митного законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності [205].

У той же час питання щодо цифровізації зовнішньоекономічної діяльності шляхом впровадження DLT, на жаль, не приділено достатньо уваги з боку вітчизняних вчених. На вітчизняному рівні зустрічаються поодинокі наукові роботи у відповідному напрямі. Зазвичай вони присвячені аналізу впливу DLT (зокрема, блокчейн) на розвиток міжнародної торгівлі країн, а також сутності блокчейну як технологічного засобу в забезпеченні прозорості міжнародних поставок товарів та надання послуг [209; 210].

У науковій площині можна виділити також дослідження вчених зарубіжних країн. Зокрема, заслуговують на увагу наступні роботи: G. Prause «Sustainable business models and structures for Industry 4.0.» [209], M. Monti, S. Rasmussen «A Bio-Inspired Communication and Data Storage Infrastructure» [210], B. Esmailian, J. Sarkis, K. Lewis, S. Behdad «Blockchain for the future of sustainable supply chain management in Industry 4.0» [211], V. Paliwal, S. Chandra, S. Sharma «Blockchain technology for sustainable supply chain management: A systematic literature review and a classification framework» [212] та інших, в яких вчені зауважують на необхідності нових підходів для управління інформацією, просування ланцюгів поставок у напрямку сталого розвитку тощо, зокрема шляхом застосування технології блокчейн. Досить цікавими з точки зору окремих аспектів правового регулювання даної технології є наукові дослідження E. Ganne [213], J. Giegling [214] та інших. Безумовно, наукові здобутки зазначених вчених не дають відповіді на питання, які є актуальними та затребуваними вимогами часу саме в Україні. Втім пропозиції зарубіжних колег можуть бути корисними для вітчизняних досліджень у відповідному напрямі.

Метою підрозділу є дослідження особливостей використання DLT, зокрема блокчейн, в якості цифрового інструменту реалізації зовнішньоторговельної політики (як одного із напрямів зовнішньоекономічної політики) та визначення питань, які потребують правового регулювання задля реалізації відповідного процесу в Україні.

З розвитком технологій з'являються нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та функціонування торгівельної екосистеми шляхом цифровізації [215]. За позиціями міжнародних організацій та практиків, значний потенціал в оптимізації адміністративних торгівельних процедур, зокрема обміну даними, та стимулюванні зовнішньоекономічної діяльності загалом має технологія блокчейн. Відповідно, уряди деяких країн світу почали розглядати можливість її використання [216].

У цьому контексті Сектор інтеграції та торгівлі Міжамериканського банку розвитку (Integration and Trade Sector of the Inter-American Development Bank) та Центр четвертої промислової революції (Centre for the Fourth Industrial Revolution) Світового економічного форуму (World Economic Forum's) запустили у 2018 році унікальний проєкт – «Єдине вікно глобальної торгівлі з блокчейном» [217] в рамках ініціативи TradeTech Форуму для оцінки потенційного використання технології блокчейн у торговій екосистемі [218].

В ході реалізації проєкту було підготовлено документ «Вікна можливостей: сприяння торгівлі за допомогою технології блокчейн» (Windows of Opportunity: Facilitating Trade with Blockchain Technology). В ньому зазначено, що блокчейн може допомогти знизити бар'єри для торгівлі. І тепер цей документ допомагає урядам приймати обґрунтовані рішення про те, як ввести цю технологію в дію, і заохочує розробку пілотних проєктів у відповідному напрямі.

Згодом, щоб допомогти більшій кількості країн і користувачів краще зрозуміти блокчейн, Сектор інтеграції та торгівлі Міжамериканського банку розвитку та його Інститут інтеграції Латинської Америки та Карибського басейну випустили звіт «Блокчейн та міжнародна торгівля: нові технології для більшого та кращого міжнародного входження Латинської Америки» (Blockchain and

International Trade: New Technologies for a Bigger and Better Latin America International Insertion) [218]. У публікації аналізуються переваги та проблеми відповідної технології (блокчейну) з різних точок зору та розглядається її використання на різних етапах міжнародної торгівлі.

Автори виділяють кілька способів, за допомогою яких торгівля може отримати зиск з цієї нової технології, серед яких:

полегшення відстежуваності товарів, що продаються (це допомагає знизити логістичні витрати і забезпечити безпеку операцій від початку відправки товару до його отримання кінцевим бенефіціаром). Наприклад, французька роздрібна компанія Auchan впровадила міжнародну систему відстеження продуктів харчування з використанням блокчейну у всьому своєму ланцюзі постачання. Після апробації цього рішення у В'єтнамі компанія застосувала цю технологію для відстеження товарів та послуг з Франції, Італії, Іспанії, Португалії та Сенегалу, працюючи в партнерстві з компанією Te-Food. Система дозволяє відстежувати різні товари та записувати дані про якість продуктів харчування (і відповідну логістичну інформацію) за допомогою QR-кодів [219];

сприяння цифровізації всього процесу правил походження на кожному етапі, що є ключем до оптимізації сертифікації та митного оформлення;

вирішення проблем транскордонного обміну даними між державними установами чи органами влади та приватними компаніями. Завдяки ініціативі CADENA, яку Міжамериканський банк розвитку (Inter-American Development Bank) підтримує в рамках своєї програми LACChain, вісім митних органів Латинської Америки та Карибського басейну тепер обмінюються даними фірм, сертифікованих як уповноважені економічні оператори, як це передбачено їхніми угодами про взаємне визнання;

модернізації єдиних вікон для зовнішньої торгівлі, зокрема оптимізації операцій та зниження операційних витрат за рахунок підвищення операційної сумісності між учасниками та полегшення доступу до інформації для всіх сторін, що беруть участь;

переведення платежів швидше та дешевше, ніж це можливо зараз через мережу SWIFT. Крім скорочення часу транзакцій, комісії блокчейну нижчі та не мають максимальних обмежень, що особливо вигідно для експортуючих малих та середніх підприємств;

скорочення часу, необхідного для випуску акредитива, з семи-десяти днів до чотирьох годин [218] тощо.

Крім того, смарт-контракти, побудовані на відповідній технології, можуть автоматизувати дотримання заінтересованими сторонами різних договірних зобов'язань; а дані (в блокчейні) - являють собою потік надійної інформації про минулі транзакції, оскільки вони залишаються незмінними після введення. Іншими словами, використання технології блокчейн у міжнародній торгівлі забезпечує більшу прозорість і можливість відстежити переміщення продукту або документа по всьому ланцюжку поставок з високим рівнем безпеки та незмінності, а також запобігти подвійним витратам, які є поширеним джерелом шахрайства у міжнародній торгівлі. Яскравим прикладом в цьому напрямі є скандали, пов'язані з опальними сінгапурськими нефтетрейдерами Hin Leong, ZenRock, Hontop та Sugih Energy, щодо множинного фінансування (коли декілька банків були ошукані в рамках фінансування однієї торгівельної угоди) [220]. Наявність такого досвіду доводить необхідність унеможливлення багаторазового використання одних і тих самих цифрових документів в якості забезпечення для фінансування.

Згодом у 2019 році ЄЕК ООН обговорила та підготувала доповідь про необхідність впровадження блокчейну для сприяння торгівлі, так звану «Білу книгу. Блокчейн у сприянні торгівлі» (White Paper. Blockchain in Trade Facilitation). Основна увага документу зосереджена на полегшенні національних і міжнародних транзакцій шляхом спрощення і гармонізації процесів, процедур, інформаційних потоків для зростання глобальної торгівлі [221].

Наразі деякі країни вже протестували окремі особливості використання блокчейн технологій у відповідному напрямі (в міжнародній торгівлі).

У 2019 році в Сінгапурі було запущено систему на базі блокчейн під назвою TradeTrust.

TradeTrust — це заснована на блокчейні структура взаємодії між торговими партнерами, які мають цифрове підключення, такі як уряди та підприємства, для обміну цифровою торговою документацією. Це дозволяє безпечно та ефективно обмінюватися цифровими документами по всьому світу. TradeTrust відкритий для всіх зацікавлених сторін, що беруть участь у процесах транскордонної торгівлі та обмінюються логістичною документацією, таких як судноплавні лінії, відправники вантажу/вантажодержувачі, постачальники логістичних послуг, фінансові установи, що надають послуги торговельного фінансування, постачальники платформ, пов'язаних з торгівлею та логістикою, та закордонні державні органи, які беруть участь в оформленні транскордонних відправлень. Дана ініціатива дозволяє значно скоротити адміністративні витрати, які зараз додають 20% до фізичної вартості перевезення одного контейнера, а також знижує ризик шахрайства [222].

31 березня 2020 року Управління з розвитку інформаційних технологій Сінгапуру (IMDA), Морське та портове управління Сінгапуру (MPA) та Порт Роттердама (PoR) реалізували успішний проєкт і підтвердили ефективність застосування технології блокчейн у міжнародній торгівлі. Завдяки цьому проєкту між Роттердамом та Сінгапуром було здійснено змодельовані транзакції для електронних коносаментів (eBL). Наступним етапом розвитку TradeTrust стало вивчення використання сайдчейну (різновид блокчейну) для подальшого підвищення ефективності витрат та транзакцій [113].

Натомість, за позицією Австралійської прикордонної служби (Australian Border Force), блокчейн - найкращий спосіб відстежувати товари в регіонах [223]. Як наслідок, в листопаді 2020 – серпні 2021 роках [224] між прикордонною службою Австралії (ABF), Управлінням розвитку інформаційних технологій Сінгапуру (Infocomm Media Development Authority of Singapore), митницею Сінгапуру та іншими галузевими представництвами було реалізовано проєкт по вивченню практичного застосування технології. Він був частиною DEA між Австралією та Сінгапуром - ініціативи, спрямованої на підвищення ефективності

торгівлі між двома країнами, а також мінімізацію економічних витрат в транскордонних платежах.

В рамках проєкту проаналізовано сумісність двох систем цифрової верифікації – міжурядового реєстру Австралійської прикордонної служби та еталонної реалізації TradeTrust від Управління розвитку інформаційних технологій Сінгапуру – для того, щоб зрозуміти можливість створення «цифрових торгових документів високого ступеня цілісності, які можуть бути миттєво автентифіковані, відстежені за походженням та оброблені у цифровому форматі».

Згідно з офіційним релізом, «QR-коди з унікальними доказами вставляються в цифрові сертифікати походження (certificates of origin), що дозволяє негайно перевірити автентичність і цілісність документа при скануванні або машинному зчитуванні».

Галузеві організації, включаючи Австралійську торгово-промислову палату (Australian Chamber of Commerce and Industry) та Австралійську промислову групу (Australian Industry Group), а також фінансові організації, такі як ANZ Bank, DBS Bank та Standard Chartered, які приймали участь у проєкті, заявили про переваги підвищення ефективності як витрат, так і часу завдяки використанню верифікованих сертифікатів про походження товарів [225].

Україна не залишилась осторонь відповідної практики. Зокрема, в квітні 2020 року Державна Митна Служба почала тестувати блокчейн-платформу TradeLens (спільний проєкт датського транспортного конгломерату Maersk та американської ІТ-корпорації IBM). За позицією практиків в цій сфері, основними перевагами платформи TradeLens для України є: можливість відстежувати переміщення товарів в режимі реального часу; зниження ризиків для контейнерних перевезень; швидкість митного оформлення [226]. Але, виходячи з того, що платформа TradeLens не вийшла на рівень фінансової окупності, який був необхідний для розвитку проєкту, вона припинила своє існування ще у 2023 році.

Як бачимо, DLT (зокрема, блокчейн) відкриває унікальні можливості для оцифрування торгівлі. Слід зазначити, що відповідно до проєкту Плану відновлення України за напрямом «діджиталізація» доцільність створення в

Україні власної блокчейн інфраструктури є одним з ключових завдань повоєнного відновлення країни, яке «матиме перспективи інтеграції до відповідної інфраструктури ЄС, що на даний час вже будується» [227].

Слід зазначити, що цифровізація торгівлі не може відбуватися у правовому вакуумі. Цифрові технології є лише інструментом для руху у відповідному напрямі і можуть використовуватися лише тією мірою, якою це дозволяє законодавство. А отже для ефективного використання різноманітних видів DLT у зовнішньоторгівельній діяльності необхідним є відповідне правове регулювання, яке б залишало таким технологіям достатньо місця для розвитку.

Останнім часом деякі країни вдаються до розробки нормативно-правових актів щодо визнання такого розповсюдженого виду DLT, як блокчейн, смарт-контрактів, торговельних документів випущених на його базі та блокчейн транзакцій. Значний прогрес в цьому напрямі спостерігається в США, де починаючи з 2018 року низка штатів працюють над законопроектами з відповідних питань. Наприклад, в штаті Іллінойс було розроблено та прийнято закон «Про технологію блокчейн», який серед іншого містить конкретизацію понять «блокчейн», «смарт-контракти» тощо, а в штаті Аризона - закон, який дозволяє кваліфікувати підписи та смарт-контракти (само виконувані фрагменти коду (self-executing pieces of code), записані на блокчейн, відповідно - як юридично дійсні електронні підписи та договори [228]. Законодавці Делавера вжили аналогічні заходи у 2017 році, ставши першим штатом США, який надав правову основу для торгівлі акціями на базі технології блокчейн [229]. У цьому ж році законодавець Нью-Йорка представив чотири законопроекти, щоб стимулювати дослідження можливих варіантів використання блокчейну урядом штату [230]. Як наслідок у 2022 році було прийнято закон про внесення змін до законодавства штату про технології №1801, який дозволив використання смарт-контрактів у торгівлі та прирівняв підписи, записи та контракти, захищені за допомогою технології блокчейн, до електронних [231].

Окрім США, відповідна робота триває в країнах ЄС. Так, Мальта в липні 2018 року ухвалила три базові закони для впровадження технології блокчейн, серед

яких: Закон про управління цифровими інноваціями (Malta Digital Innovation Authority Act), Закон про інноваційні технологічні схеми та послуги (Innovative Technological Arrangement and Services Act) та Закон про віртуальні фінансові активи (Virtual Financial Asset Act) [232]. До французького законодавства поняття блокчейну увійшло в 2016 році (з мінібонами), але по-справжньому було закріплено в так званій «Постанові про блокчейн» (Ordonnance Blockchain) від 8 грудня 2017 року (постанова № 2017-1674), яку було уточнено указом від 24 грудня 2018 р. (грудень № 2018-1225) [233].

Загалом, незважаючи на ці різноманітні ініціативи, у світі відсутня узгоджена позиція щодо правового статусу блокчейну (зокрема, термінології – «блокчейн», «смарт-контракт» тощо) та додатків на його основі. Це породжує ризик регуляторної фрагментації, яка може підірвати розвиток технології, що побудована на передумові подолання «ізоляції». Зазначене актуалізує розробку уніфікованих підходів у відповідному напрямі на міжнародному рівні. Україні також доцільно підключитися до цього процесу.

Окрім зазначеного вище, серед питань, які вимагають регулювання до впровадження даної технології, можна виділити наступні: (1) порядок введення даних (зокрема, забезпечення їх точності та повноти), що будуть передаватися по блокчейну та обміну ними; (2) захист переданих даних, (3) відповідальність за введення даних та їх обробку, а також правовий алгоритм їх виправлення у разі виникнення помилок (зокрема, має бути чітко визначено чи можна вносити зміни в код, що лежить в основі блокчейну, для виправлення помилок і якщо так, хто це має право робити), (4) порядок вирішення спорів; (5) взаємне визнання документів/сертифікатів, що видаються (це гарантуватиме, що використовувані алгоритми точно працюють із введеними даними та відповідають окремим (міжнародним і національним) правилам) тощо.

Доцільним є і узгодження законодавства щодо захисту даних. Незважаючи на те, що в світі існує безліч законів у відповідному напрямі [234], більшість із них значно різняться за обсягом захисту. Гармонізоване регулювання полегшить

трансграничний обмін даними, оскільки ці питання (захист даних) та питання інформаційної безпеки нерозривно пов'язані з використанням блокчейну [213].

Важливим є передбачення на законодавчому рівні відповідальності за несанкціонований доступ до даних ланцюгу та встановлення засобів безпеки для захисту цілісності об'єктів і сторін, що задіяні. Крім того, необхідно врегулювати особливості зберігання та видалення даних, що в останньому випадку може бути ускладнено при використанні блокчейну. Також актуальним є узгоджений підхід до визначення оригінальних документів та їх потреби [214].

Особливого значення набуває і питання щодо уточнення правила володіння даними, а також закріплення відповідальності за введення неточних даних, їх втрату, фальсифікацію, помилки у програмуванні, неточності в алгоритмі, несанкціонований доступ та загальне обслуговування блокчейну. Оскільки концепція блокчейна заснована на ідеї відсутності централізованого наглядового органу, відповідальність має бути чітко визначеною та доведеною до відома кожної зацікавленої сторони. Чіткі законодавчі вимоги з відповідних питань убезпечать процес сертифікації та взаємодію суб'єктів, які беруть участь у реалізації транскордонного договору. Вдається, що відповідальність за неточність даних повинна лежати на постачальнику таких даних, оскільки саме він контролює їх введення. Натомість, відповідальність за передачу даних, включаючи збої в програмуванні та поломки комп'ютерної системи, повинна лежати на відповідному органі влади як потенційному контролері [214].

Окрім зазначених вище питань, за позицією вчених та практиків мають бути врегульовані особливості: визнання (1) електронних підписів; (2) електронних документів (зокрема, переказних документів, коносаментів, простих векселів, складських розписок тощо) та дозвіл передачі таких документів.

Слід зазначити, що Україна вже досягла певного прогресу у питаннях визнання електронних підписів. Так, в липні 2022 року український електронний підпис успішно пройшов тестування на eSignature Validation Plugtests 2022 [235]. eSignature - це набір безкоштовних стандартів, інструментів та послуг, які допомагають державним адміністраціям та бізнесу прискорити створення та

перевірку електронних підписів, які мають юридичну силу в усіх країнах-членах ЄС [236]. Тобто, фактично, це система яка дає можливість взаємного визнання електронних підписів України та країн ЄС.

У липні 2022 року Національний банк України врегулював питання визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг, що надаються в ЄС, у банківській системі України та під час переказу коштів.

Відтепер українські банки, філії іноземних банків та учасники платіжних систем визнаватимуть

- кваліфіковані електронні підписи та/або кваліфіковані електронні печатки, створені відповідно до законодавства ЄС;

- засоби кваліфікованого електронного підпису чи печатки, сертифіковані відповідно до законодавства ЄС [237].

За позицією експертів таке рішення сприятиме прискоренню інтеграції банківської системи України до Єдиного цифрового ринку ЄС та розвитку спільного фінансового простору. Відповідні норми передбачені постановою Правління Національного банку України від 7 липня 2022 року № 140 «Про визнання іноземних кваліфікованих електронних довірчих послуг у банківській системі України та під час здійснення переказу коштів», яка набирає чинності 12 липня 2022 року. Воно діятиме до укладення угоди між Україною та ЄС про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг.

Очікується, що подальше взаємне визнання електронних довірчих послуг між Україною та ЄС розширить можливості громадян та бізнесу. Зокрема, дозволить здійснювати транскордонні транзакції з використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП) зі свого персонального комп'ютера або смартфона без зайвих зусиль та витрат [237].

Важливого значення задля наскрізної цифровізації торгівлі та обмеження можливості потенційно конфліктуючих індивідуальних підходів, які можуть призвести до подальшого роз'єднання та бар'єрів у торгівлі набуває гармонізація законодавства і на глобальному рівні. З деяких питань вже існують міжнародні правила. Зокрема, UNCITRAL очолює роботу над електронними підписами та

електронними записами, що передаються, задля узгодження підходів між юрисдикціями та на національному рівні. Типовий закон від 2001 року про електронні підписи спрямований на забезпечення та полегшення використання електронних підписів шляхом встановлення критеріїв технічної надійності для еквівалентності електронних та власноручних підписів [91]. В липні 2017 р. був прийнятий MLETR [238].

Даний закон юридично дозволяє використання електронних передавальних записів, які функціонально еквівалентні передавальним документам та інструментам, включаючи коносаменти, переказні векселі, прості векселі та складські свідоцтва.

Використання електронних передаваних записів може принести ряд переваг для електронної торгівлі, включаючи швидкість і безпеку передачі, а також можливість повторного використання інформації, що міститься в них. Електронні передавані записи можуть бути особливо актуальними для певних сфер бізнесу, таких як транспорт і логістика та фінанси (фінтех). Крім того, їх використання дозволяє створити повністю безпаперове торговельне середовище.

Типовий закон про електронні передавані записи містить вимоги до використання електронного передаваного запису (зокрема, він визначає контроль як функціональний еквівалент володіння передаваним документом або інструментом), а також вказівки щодо оцінки надійності методу, який використовується для управління електронним передаваним записом, щодо зміни носія (електронного на паперовий і навпаки) та щодо транскордонних аспектів, серед інших пунктів.

Відповідний нормативний документ базується на фундаментальних принципах, що лежать в основі існуючих текстів UNCITRAL у сфері електронної комерції. Зокрема, прийняття принципу функціональної еквівалентності дозволяє йому функціонувати, не впливаючи на матеріальне право, що застосовується до переданих документів та інструментів, а прийняття принципу технологічної нейтральності дозволяє врахувати використання всіх методів та технологій, включаючи розподілені реєстри (блокчейн) [213]. Зважаючи на наявне

різноманіття видів DLT, зокрема блокчейну, та враховуючи можливість появи нових (технологій), досвід розробки та прийняття законодавства з питань цифровізації з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності є дуже слушним для України. Це дозволить убезпечити вітчизняне законодавство від необхідності постійного внесення змін.

Водночас типове законодавство та рекомендації UNCITRAL є корисними лише тією мірою, якою вони перетворюються на конкретні дії на національному рівні. Вони є лише кресленням, яке країни можуть використовувати як основу для розробки свого власного законодавства. Ухвалення законодавства на основі цих документів залишається обмеженим, що перешкоджає переходу до цифровізації торгівлі. Лише низка юрисдикцій (близько шістдесяти) встановили власні закони та стандарти щодо електронних підписів і цифрових транзакцій, засновані на MLETR. Яскравим прикладом в цьому напрямі є закон Сінгапуру Про електронні транзакції (Electronic Transactions Act) від 2021 року [239; 240]. Інші країни, наприклад, Сполучене Королівство, активно працюють над законодавством, що відповідає Типовому закону [115].

Ще одним засобом, який допоможе активізувати дії у відповідному напрямку, є цифрові торгівельні угоди. Понад сімдесят юрисдикцій підписали торгівельні угоди, що включають як мінімум одне положення про електронний підпис. Наприклад, «Угода про цифрову економіку між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та Республікою Сінгапур», «Угода про цифрову економіку між Австралією та Республікою Сінгапур» [241], Угода про партнерство в галузі цифрової економіки між Республікою Сінгапур, Чилі та Новою Зеландією містять конкретні положення про електронні передавані записи, відповідно до яких сторони прагнуть прийняти [242, Стаття 2.3; 109, Стаття 8.6] або «брати до уваги, залежно від обставин» [242, Стаття 8.4], типові законодавчі тексти з цих питань, розроблені та прийняті міжнародними органами, зокрема MLETR. Україні також було б доцільно перейняти відповідний досвід країн, зокрема, при формуванні змісту UK/Ukraine:DTA [243].

Проведений аналіз дозволяє дійти наступних висновків.

Цифровізація міжнародної торгівлі шляхом впровадження DLT відкриває можливості для оптимізації адміністративних торгівельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, дозволяє модернізувати та оптимізувати роботу єдиних вікон (в тому числі сертифікації та митного оформлення); платіжних систем; транскордонний обмін даними між державними установами чи органами влади та суб'єктами господарювання тощо.

Зі свого боку, застосування смарт-контрактів, побудованих на DLT, зокрема блокчейн, можуть автоматизувати дотримання заінтересованими сторонами різних договірних зобов'язань; а дані (в блокчейні) - являють собою потік надійної інформації про минулі транзакції, оскільки вони залишаються незмінними після введення. Це забезпечує більшу прозорість і можливість відстежити переміщення продукту або документа по всьому ланцюжку поставок з високим рівнем безпеки та незмінності, а також унеможливорює подвійні витрати (зокрема, шляхом використання одних і тих самих цифрових документів в якості забезпечення для фінансування), які є поширеним джерелом шахрайства у міжнародній торгівлі.

Водночас DLT є лише інструментом на шляху до оптимізації адміністративних торгівельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності і може використовуватися лише за умови наявності відповідного законодавства. Зокрема, потребують врегулювання питання щодо визначення правового статусу DLT (зокрема, термінології – «блокчейн», «смарт-контракти») та додатків на основі блокчейну. Аналіз зарубіжного досвіду доводить відсутність уніфікованих підходів у відповідному напрямі. Це актуалізує потребу в активізації роботи на міжнародному рівні відносно вирішення зазначених вище питань. Україні також доцільно підключитися до цього процесу. Важливого значення задля наскрізної цифровізації торгівлі та обмеження можливості потенційно конфліктуючих індивідуальних підходів, які можуть призвести до подальшого роз'єднання та бар'єрів у торгівлі набуває гармонізація вітчизняного законодавства у відповідності із вже існуючими міжнародними документами (зокрема, типовими законами UNCITRAL). Одним із засобів, який допоможе активізувати дії у відповідному напрямку, є DTA (наприклад, UK/Ukraine:DTA).

Крім того, серед питань, які вимагають регулювання до практичного впровадження DLT (блокчейн) в сфері міжнародної торгівлі, можна виділити наступні: (1) порядок введення даних (зокрема, забезпечення їх точності та повноти), що будуть передаватися по блокчейну та обміну ними; (2) захист переданих даних, (3) відповідальність за введення даних та їх обробку, а також правовий алгоритм їх виправлення у разі виникнення помилок (зокрема, має бути чітко визначено чи можна вносити зміни в код, що лежить в основі блокчейну, для виправлення помилок і якщо так, хто це має право робити), (4) порядок вирішення спорів; (5) взаємне визнання документів/сертифікатів, що видаються (це гарантуватиме, що використовувані алгоритми точно працюють із введеними даними та відповідають окремим (міжнародним і національним) правилам) тощо, а також визнання (1) електронних підписів; (2) електронних документів (зокрема, переказних документів, коносаментів, простих векселів, складських розписок тощо) та (3) дозвіл на обмін такими документами. На цій підставі, вважається за доцільне не прийняття окремого нормативно-правового акту на кшталт Закону штату Іллінойс «Про впровадження технології блокчейн», а модернізація вже існуючих Законів України: кодифікованих актів, Закону України «Про електронну комерцію», Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо. Вбачається за доцільне на законодавчому рівні дозволити використання смарт-контрактів, записів та підписів, захищених за допомогою блокчейн, в сфері торгівлі та скористатися методом аналогії закону з метою поширення на них правового режиму електронних договорів, підписів, що знайшло відображення у правотворчості окремих зарубіжних країн (зокрема, США (штат Нью-Йорк)).

Розробку та прийняття законодавства з питань цифровізації економічної політики загалом та зовнішньоекономічної політики зокрема, запропоновано здійснювати з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності. Це дозволить убезпечити вітчизняне законодавство від необхідності постійного внесення змін з урахуванням появи нових технологій.

Поряд із цим, аргументовано, що запуск і реалізація різноманітних пілотних проєктів (та тестування їх сумісності з системами інших країн), наприклад TradeTrust (досвід Сінгапуру, Австралії), дозволить Україні не тільки протестувати використання DLT на практиці, а ще й розробити ефективне правове забезпечення у відповідному напрямі та підвищити ефективність міжнародної торгівлі в цілому.

2.3 Цифрова валюта центрального банку, як інструмент оптимізації транскордонних розрахунків

Як вже зазначалось в попередніх підрозділах, зовнішньоекономічна політика визначає способи, якими країни взаємодіють у світі не тільки через торгівлю, інвестиції, а й фінансові потоки. За останні кілька років CBDC виступила як нове явище, здатне потенційно змінити структуру та функціонування міжнародної фінансової системи, зокрема динаміку монетарної гегемонії, і, як наслідок, зовнішньоекономічної політики. Вона пропонує широкі можливості для покращення ефективності фінансових транзакцій, зменшення витрат та підвищення доступності фінансових послуг [244]. Проте її вплив на глобальну фінансову систему та зовнішньоекономічні відносини ще потребує дослідження. У доповіді, підготовленій Дослідницькою службою Конгресу США, висвітлюється це занепокоєння наступним чином: «деякі спостерігачі висловлюють припущення, що зміни у світовій економіці та геополітичні зрушення загалом, можуть спричинити перехід від долара до інших валют. Зокрема, увага зосереджена на економічному зростанні КНР, санкціях США та цифрових валютах» [245, с. 1]. Такі валюти мають потенціал для запровадження нового виміру монетарної незалежності, оскільки їх розподіл може суттєво вплинути на економічний суверенітет».

Згідно з даними CBDC Tracker Атлантичної ради станом на 01 червня 2024 року, «134 країни, на які припадає понад 98 відсотків світового ВВП, вивчають можливість запровадження цифрової валюти центрального банку» [246]. З них, 3 уже використовують CBDC у практичній дійсності (Ямайка - остання країна, яка використовує CBDC, JAM-DEX), а 36 країн (в тому числі Україна) запустили пілотні проєкти у відповідному напрямі. Крім того, фінансові санкції щодо РФ, КНР, Ірану та інших змусили країни розглянути платіжні системи, які уникають долара. Наразі існує 13 транскордонних оптових тестів CBDC, зокрема mBridge, який з'єднує КНР, Таїланд, ОАЕ та Гонконг, і цього року увійде в нову фазу, поширившись на ще 11 країн. А це майже вдвічі більше, ніж у 2023 році. Бразилія, РФ, Індія, КНР і Південна Африка - країни-засновники БРІКС - знаходяться в

пілотній фазі розвідки CBDC. Кілька нових членів - Саудівська Аравія, Іран і ОАЕ - також вивчають транскордонні оптові CBDC. З минулого (2023) року БРІКС активно просуває розробку альтернативної системи розрахунків до долара [246]. Вона може стати ефективним інструментом для обходу санкцій. І активний розвиток CBDC проєктів у КНР (який зіткнувся з економічними санкціями з боку США) та РФ (яка потерпає від економічних санкцій країн ЄС, США та інших) є яскравим тому підтвердженням. Поточні дані трека CBDC [247] і трека Atlantic Council CBDC [246] вказують на те, що ці дві країни активно беруть участь у пілотуванні цифрових валют центрального банку. Вони складають 18% країн, які вивчають впровадження CBDC [246].

У відповідь на економічні санкції РФ розглядає CBDC, в якості інструменту зменшення залежності від традиційних глобальних банківських мереж. КНР, яка стратегічно зосереджується на інтернаціоналізації юаня [248], вбачає використання CBDC для полегшення транскордонних транзакцій і посилення свого впливу в глобальній фінансовій системі [249]. Ці випадки підтверджують позитивний зв'язок між впровадженням країнами цифрових валют центрального банку та запровадженням економічних санкцій.

І такі тенденції відбуваються досить стрімко. На відміну від інших країн, які не стискаються з відповідними проблемами. Вони з обережністю підходять до впровадження такої валюти у практику, адже її обіг пов'язаний з певними ризиками. Крім цього, наявність правових гарантій і вимог до конфіденційності інформації/транзакцій та безпеки передачі даних актуалізують проведення попередніх ґрунтовних досліджень у напрямі відповідності CBDC існуючому законодавству з цих питань. Отже, прогрес країн у збереженні конкурентоспроможності на глобальному рівні, де активно вивчаються особливості впровадження нових валют, може ускладнюватися через правові та регуляторні особливості як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, особливо в ЄС.

Загалом проблеми правового забезпечення обігу віртуальних активів, зокрема CBDC, останніми роками лише посилюється. Економіко-правові

дослідження та досвід країн в цьому напрямі забезпечили формування науково-практичних обґрунтованих неординарних рішень, втілення яких на законодавчому рівні здатне сприяти позитивним перетворенням в процесі подальшої цифровізації платіжного ринку. У зв'язку з цим слід виділити наукові розробки К. Возняковської [250], Т. Гудіми [251], В. Мілаш [252], В. Устименка [251], О. Шарова [253], С. Грицяя [254], F. Allen [255], M. Brunnermeier [256], X. Gu [255], J. Jagtiani [255], H. James [256], J. Landau [256], T. Keister, D. Sanches [257] та інших науковців.

Зростаюча кількість публікацій зосереджена на двох фундаментальних питаннях. Одне з них - як центральні банки повинні створювати цифрові гроші і чи бажано, щоб CBDC замінили готівкові [256; 257]. З іншого боку, йдеться про системні наслідки такої валюти і про те, як впоратися з пов'язаними з ними ризиками та нестабільністю, які вони можуть спричинити [255; 256; 258; 259; 260; 261]. Nadia Pocher та Andreas Veneris в своїй роботі «Privacy and Transparency in CBDCs: A Regulation-by-Design AML/CFTS scheme» пропонують техніко-юридичну таксономію підходів до збалансування конфіденційності та прозорості в CBDC, не порушуючи при цьому підзвітності, а також вимог щодо протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, зокрема в США та ЕС [262].

Спираючись на наявний науковий доробок, вбачається за доцільне окреслити перспективи (1) якісних трансформацій щодо запровадження CBDC в Україні, з урахуванням наявного на національному і на глобальному рівні (зокрема в ЄС), законодавства, в тому числі з питань конфіденційності та безпеки даних/транзакцій, та (2) її використання в якості інструменту оптимізації транскордонних розрахунків, що на даний час є малодослідженим у науковій площині.

Офіційно загальні засади випуску та використання в Україні цифрових грошей Національного банку України та відмежування їх від електронних грошей було закріплено Законом України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року, який результатом імплементації європейського законодавства. Зокрема, відповідно до пункту 96 статті 1 відповідного закону «цифрові гроші Національного банку України являють собою електронну форму грошової одиниці України, емітентом

якої є Національний банк України». На відміну одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей (пункт 14 стаття 1 ЗУ «Про платіжні послуги»).

Водночас слід звернути увагу на те, що Закон України «Про платіжні послуги» досить декларативно підходить до регулювання особливостей випуску та використання цифрової валюти. Зокрема, нормативно-правовий акт зауважує на тому, що відповідна валюта може бути емітована Національним банком України виключно в безготівковій формі та використовуватися суб'єктами господарювання, а також звичайними громадянами. При цьому, порядок випуску та зберігання цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей мають визначатися нормативно-правовими актами Національного банку України (стаття 62 Закону України «Про платіжні послуги»).

Не зважаючи на дворічний строк прийняття та існування Закону України «Про платіжні послуги» подальші кроки щодо реалізації згаданої вище статті з боку регулятора (Національного банку України) відбуваються досить повільно. Так, лише 28 листопада 2022 Національний банк України презентував представникам банків, небанківських фінансових установ та ринку віртуальних активів для обговорення та отримання зворотного зв'язку проєкт концепції е-гривні – цифрових грошей Національного банку України [263].

Наразі регулятор розглядає та опрацьовує такі можливі варіанти використання е-гривні, від яких залежатимуть її дизайн та основні характеристики, серед них - е-гривня для забезпечення можливості здійснення транскордонних платежів [263].

І в даному випадку, в умовах інтеграції у глобальну цифрову платіжну систему, інтероперабельність між CBDC різних країн є важливим аспектом, який слід враховувати і який вимагає міжнародної співпраці. Адже «інтеграція за своєю

природою є процесом інтернаціональним, тобто здатним до розвитку тільки тоді, коли в той чи інший спосіб ураховуються інтереси всіх його об'єктивно взаємозалежних учасників» [264, с. 18]. Слід зазначити, що банк міжнародних розрахунків та G20 вже провели роботу з визначення можливих варіантів інтероперабельності CBDC для транскордонних платежів із різними потенційними перевагами [265]. У липні 2022 року було запропоновано три моделі: сумісність (окремі системи CBDC використовують спільні стандарти), взаємозв'язок (встановлення набору договірних угод, технічних зв'язків, стандартів та операційних компонентів між системами CBDC) і єдина система (єдина спільна технічна інфраструктура, на якій розміщуються кілька CBDC). Такі моделі передбачають різний рівень операційних викликів і витрат, а також беруть до уваги різні рівні зрілості проектів CBDC [266]. Водночас єдиного підходу на сьогодні так і не було винайдено. Натомість, усвідомлення центральними банками та міжнародними фінансовими інститутами ризиків нерівномірного розвитку цифрових валют (зокрема, подальшої фрагментації фінансової системи, поглиблення цифрового розриву і створення системних ризиків тощо) призвело до розробки нових моделей (платформ) транскордонної CBDC. Головним аспектом таких платформ є захист грошового суверенітету кожної юрисдикції [267]. Серед основних прикладів таких платформ слід виділити наступні.

Модель інтероперабельності ХС МВФ (*IMF's XC Model*) - це новаторський підхід до оптимізації транскордонних платежів, натхнений такими проектами CBDC, як Mbridge [268], Project Inthanon-LionRock [269] та інших. Вона передбачає глобальний централізований реєстр, що об'єднує комерційні банки, платіжні системи та центральні банки для спрощення операцій і являє собою трирівневу архітектуру (зокрема, рівень розрахунків, який діє як основний реєстр, рівень програмування для виконання смарт-контрактів та інформаційний рівень, призначений для захисту особистих даних, забезпечуючи при цьому дотримання вимог та полегшуючи валютний контроль у міру потреби). Головна мета ХС МВФ полягає у зменшенні витрат та прискоренні процесу розрахунків. Замість CBDC модель пропонує використання сертифікатів умовного депозиту (єдиний

інструмент платформи), які можуть бути конвертовані фінансовими установами в резерви центрального банку [270]. За таких обставин звичайні ризики контрагента нівелюються. На відміну від SWIFT, який являє собою суто систему обміну повідомленнями, ХС інтегрує повідомлення з рухом грошей (як більшість проєктів цифрової валюти).

Модель передбачає використання основи, аналогічної блокчейн, щоб зменшити потребу в посередниках, автоматизуючи більшу частину функцій за допомогою смарт-контрактів. Шифрування та облікові дані відіграватимуть важливу роль. Учасники ХС, такі як банки та постачальники платіжних послуг, будуть отримувати анонімні облікові дані від постачальників облікових даних. Це дозволить перевіряти особи учасників за межами реєстру, але будь-які обмеження в їх облікових даних, такі як ліміти транзакцій, можна буде перевірити на платформі [271].

Конфіденційність також поширюється на кінцевого клієнта, який здійснює платіж. Замість того, щоб передавати дані КУС іноземним контрагентам, надійність яких невідома, можна перевірити особу клієнта в санкційних списках поза обліковими записами та зберегти криптографічний доказ, як підтвердження проходження перевірки. Однак це передбачає покладання на зовнішні дані та сторони, які її здійснюють [271].

Важливо, що платформи ХС дозволять створити мультивалютну систему, не нав'язуючи єдиний або новий розрахунковий актив. Вибір валют, що використовуються на платформі, залишатиметься на розсуд учасників, в межах резервів центрального банку. Нарешті, платформи ХС не вимагають від країн прийняття CBDC. Однак, вони прив'язують свою архітектуру і функціональність до ідей і технологій, розроблених навколо деяких CBDC. Кілька центральних банків розпочали експерименти в цьому напрямку, зокрема, у Бразилії, Франції, Італії, Сінгапурі та Сполученому Королівстві. Подібна ідея була підтримана і Агустіном Карстенсом (*Agustin Carstens*) – генеральним директором Банку міжнародних розрахунків [270; 272]. Однак, для того щоб модель працювала, їй

знадобиться сумісна правова та нормативна база для ефективного управління ризиками та забезпечення виконання вимог у різних юрисдикціях [273].

Модель інтероперабельності Єдиний реєстр Банку міжнародних розрахунків (BIS Unified Ledger) підтримує загальний глобальний реєстр, який дозволяє випуск та транзакції як CBDC, так і токенизованих активів. Як і попередня модель, BIS Unified Ledger також націлюється на усунення неефективності та розпорошеності, притаманних фінансовій системі, шляхом забезпечення більш безпечних транзакцій та атомарних розрахунків у межах прозорої структури.

На відміну від моделі ХС, що базується на рішеннях блокчейну, підхід уніфікованого реєстру BIS використовує API (інтерфейси програмування додатків), створюючи більш централізовану систему, в якій транзакції повинні оброблятися та перевірятися уповноваженими організаціями, такими як центральні банки або призначені фінансові установи. В межах цієї системи гроші центрального банку можуть циркулювати на платформі, яка не належить і не керується центральним банком, що може представляти певні ризики. Це також породжує питання щодо безпеки, контролю та цілісності грошей центральних банків, коли вони управляються поза традиційними центральними банківськими системами. Модель BIS Unified Ledger вже перебуває на стадії пілотного тестування оптового CBDC, зокрема в Південній Кореї [274].

Наступна модель інтероперабельності – це транскордонний проект SWIFT. Використовуючи свою центральну роль у глобальному обміні фінансовими повідомленнями, інноваційний центр SWIFT представив модель, що дозволяє покращити існуючу інфраструктуру транскордонних платежів, зробивши їх швидшими, прозорішими та економічно ефективними. Зараз ця модель проходить тестування. Вона полегшує зв'язок розрізнених внутрішніх мереж CBDC, дозволяючи їм взаємодіяти та здійснювати транзакції один з одним, одночасно використовуючи існуючу інфраструктуру та протоколи безпеки SWIFT. Поточний проект виходить за межі інноваційного центру, і для його поширення на всю екосистему SWIFT знадобиться значний операційний зсув [275].

У вересні 2023 року SWIFT оголосила про участь трьох центральних банків, включаючи Валютно-кредитне управління Гонконгу, Центральний банк Казахстану та один анонімний центральний банк, у наступній бета-фазі свого проекту сумісності CBDC. Проект, який спочатку розпочався у березні 2023 року з більш ніж вісімнадцятьма учасниками, включаючи MAS і Банк Франції, тепер розширився і включає більше тридцяти організацій і вже обробив більше 5000 транзакцій за дванадцятьтижневий період. Це рішення використовує глобальне покриття SWIFT та існуючі мережеві ефекти серед фінансових установ. Воно також пропонує країнам гнучкість у підтримці власної внутрішньої інфраструктури CBDC, забезпечуючи при цьому глобальний зв'язок. Цю модель найкраще розглядати як зв'язковий ланцюжок між різними центральними банками, в центрі якого знаходиться SWIFT [275].

Загалом, вибір «найкращої» моделі цифрової валюти залежить від конкретних потреб та пріоритетів країни чи регіону. Кожна з представлених моделей – МВФ ХС, BIS Universal Ledger та новий транскордонний проект SWIFT – має свої сильні та слабкі сторони [276].

Модель ХС МВФ розроблена з метою спрощення транскордонних платежів, спрямована на зменшення транзакційних витрат та часу розрахунків, що особливо корисно для країн з високою інтенсивністю міжнародних торгових операцій. Вона також сумісна з існуючими системами, потребуючи мінімальних технологічних корекцій. Гнучкість у пріоритизації внутрішніх сценаріїв використання дозволяє центральним банкам сконцентруватися на внутрішніх потребах, перш ніж переходити до більш широкої інтеграції. Проте, існують певні недоліки. Необхідною є сумісна правова та нормативна база для управління ризиками та забезпечення дотримання вимог у різних юрисдикціях, а також теоретичний характер моделі, яка ще не пройшла повноцінного практичного випробування.

Модель Universal Ledger BIS має свої переваги у підтримці токенизованих активів, пілотних проектах, що підтверджують її практичну життєздатність, а також у забезпеченні безпечних транзакцій та атомарних розрахунків (що підвищує довіру до системи). Проте, її централізований підхід може викликати питання щодо

безпеки та контролю коштів центральних банків, а також ризики управління. Зокрема, у разі, якщо гроші центрального банку циркулюватимуть на платформі, яка не управляється ним, існує потенційний ризик втрати контролю над грошовою політикою, можливість зловживання цими коштами або навіть ризик фінансового шахрайства чи втрати довіри до грошей центрального банку. Тому важливо, щоб будь-яка платформа, що обробляє гроші центрального банку, була суворо регульована та надійно захищена від можливих загроз).

Новий трансграничний проект SWIFT ґрунтується на вже існуючій інфраструктурі, що дозволяє значно знизити витрати на впровадження та інтеграцію. Його глобальна мережа учасників забезпечує високий рівень довіри і визнання на світовому рівні. Однак, це також призводить до залежності від самої інфраструктури SWIFT, що може негативно вплинути на автономність центральних банків.

Кожна з цих ініціатив спрямована на зниження витрат, підвищення ефективності і безпеки транскордонних транзакцій. Головним питанням всіх моделей є питання управління, оскільки кожна з запропонованих передбачає оператора глобальної системи. Досягнення консенсусу в даному випадку може бути ускладнене через геополітичні розбіжності. В більшості випадків країни, що досліджують CBDC, не погоджуються ні з роллю існуючих глобальних інститутів у центрі проекту, ні з конкретною технологічною моделлю. З іншого боку, нерівномірний та розподілений розвиток цифрових валют може призвести до подальшої фрагментації фінансової системи, поглиблення цифрового розриву та створення системних ризиків. І за таких умов основна ідея цифрових валют – підвищення ефективності існуючої системи зводиться нанівець.

Вдається, що для України найбільш оптимальною могла би стати модель інтероперабельності ХС МВФ. Це можна пояснити кількома причинами. По-перше, ХС модель не нав'язує єдиний розрахунковий актив, що дозволяє Україні зберігати незалежність у виборі валют. По-друге, використання смарт-контрактів та блокчейн технологій забезпечують високу ефективність та безпеку. По-третє, забезпечується захист особистих даних, зокрема, через використання анонімних

облікових даних та криптографічних доказів. Крім того, автоматизація більшості функцій за допомогою смарт-контрактів зменшує потребу в посередниках, підвищуючи ефективність та безпеку транзакцій.

Водночас, запровадження моделі інтероперабельності ХС МВФ вимагає ретельного опрацювання нормативної бази, яка повинна включати наступні елементи: 1) правовий режим сертифікатів умовного депозиту (законодавче визначення та визнання таких віртуальних активів, як сертифікат умовного депозиту, легітимними фінансовими інструментами, а також чітке визначення прав власності на віртуальні активи та механізми їх передачі); 2) регулювання платіжних систем (нормативні вимоги до ліцензування для учасників платформи, включаючи комерційні банки, платіжні системи та постачальників послуг з обробки даних; механізми нагляду та контролю за діяльністю учасників платформи з боку відповідних регуляторних органів); 3) стандарти безпеки і захисту даних (впровадження стандартів криптографії для захисту даних та забезпечення безпеки транзакцій, нормативні вимоги щодо захисту персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації, що передається через платформу); 4) антифродові та КУС вимоги (встановлення чітких вимог щодо ідентифікації та верифікації клієнтів; розробка і впровадження процедур для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (зокрема, імплементація рекомендацій FATF)); 5) інтероперабельність і технічні стандарти (впровадження стандартів для забезпечення сумісності різних систем і платформ, включаючи формати повідомлень, протоколи передачі даних та інтерфейси, регулювання використання смарт-контрактів для автоматизації транзакцій і забезпечення їх юридичної сили); 6) юридична відповідальність та вирішення спорів (визначення прав та обов'язків учасників платформи, а також заходів відповідальності за порушення правил, створення механізмів для вирішення спорів між учасниками платформи, включаючи арбітраж та медіацію); 7) міжнародна координація та співпраця (співпраця з міжнародними організаціями для гармонізації нормативних вимог та забезпечення ефективної інтероперабельності з іншими юрисдикціями; укладення міжнародних угод для забезпечення взаємної правової допомоги в разі

транскордонних спорів та правопорушень тощо). Зазначене дозволить створити надійну та ефективну платформу для транскордонних платежів, яка відповідатиме вимогам сучасної фінансової системи ⁷.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що системи ІІІ є ефективним цифровим інструментом реалізації зовнішньоекономічної, зокрема зовнішньоторговельної, політики в Україні та на міжнародному рівні. Водночас застосування такого інструмента на практиці потребує адекватного правового регулювання, зважаючи на ризики, які він може створити для економічної безпеки країни, прав і свобод людини, справедливого правосуддя тощо.

Аргументовано, що підходи до правового регулювання ІІІ в різних країнах є відмінними (проактивний підхід проти реактивного). Тим не менш варто враховувати потенційну визначеність, яку забезпечує законодавча база ЄС, а також статус-кво, коли багато суб'єктів господарювання, зокрема США та Сполученого королівства, уже прагнуть забезпечити відповідність нормам Європейського союзу ЄС, щоб мати можливість зовнішньої торгівлі з європейськими країнами. З огляду на це, новації в напрямі формування правового регулювання ІІІ значною мірою залежатимуть від умов, які висуває ЄС. Іншими словами, технологічний сектор може віддати перевагу відносній визначеності нормативно-правової бази, а не запропонованому «принциповому» підходу, зокрема Сполученого Королівства.

На національному рівні формування правового забезпечення систем ІІІ перебуває на початковому етапі й відбувається дуже повільно. Попри наявність у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зобов'язань з імплементації європейських підходів щодо врегулювання особливостей розробки та застосування ІІІ, аргументовано, що відповідні завдання на сьогодні залишилися невиконаними. А, отже, доцільною є активізація роботи в цьому напрямі, зокрема імплементація норм Artificial Intelligence Act у вітчизняне законодавство, але з урахуванням

⁷ Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [144; 277-283]

успішного досвіду інших країн (зокрема, Сполученого Королівства та США). У зв'язку з цим доводиться доцільність уточнення визначення ключового терміна – «штучний інтелект».

Зважаючи на першочерговість для цілей правового регулювання, слушним видається підхід ЄС щодо взаємозв'язку на законодавчому рівні поняття «система штучного інтелекту» з категоріями ризику, які ШІ може являти для охоронюваних законом інтересів і цінностей і які відповідне законодавство покликане захистити. Наголошено на тому, що прив'язка високоризикованості відповідної сукупності технологій до сфери їх використання є дискусійною. На початковому етапі видається неможливим визначити вичерпний перелік сфер, у яких застосування систем ШІ визначається як високоризиковане.

Додатково наведено аргументи на користь доцільності визначення надійності системи ШІ залежно від відповідності принципам ОЕСР: (безпечний і надійний за задумом, прозорий і зрозумілий, справедливий та оскаржуваний) (досвід Сполученого Королівства), та від того, чи діє ШІ негайно, без перевірки людиною, або чи є його дія доповненням до людського рішення (позиція Чеської Республіки).

Висловлено аргументи на користь існування єдиного національного регулятора в цій сфері та конкретизації його правового статусу. Конкретизовано, що делегування повноважень декільком регулюючим органам у різних галузях та секторах може призвести до ускладнення їх взаємодії та реалізацію відповідного законодавства. Наявність єдиного державного «центру» здатна значно спростити співпрацю та координацію інших державних інституцій, діяльність яких пов'язана з контролем різних аспектів ШІ. Крім того, доводиться важливість правового регулювання систем ШІ, які розроблені або використовуються виключно з метою забезпечення національної безпеки.

2. Враховуючи роль зовнішньої торгівлі в якості одного з визначальних факторів розвитку України, виявлено особливості реалізації зовнішньоторговельної політики в умовах цифровізації. Зокрема, розглянуто окремі напрями цифровізації міжнародної торгівлі. Доведено, що цифровізація міжнародної торгівлі шляхом впровадження DLT (зокрема, блокчейн) відкриває

можливості для оптимізації адміністративних торговельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, дозволяє модернізувати та оптимізувати роботу єдиних вікон (в тому числі сертифікації та митного оформлення); платіжних систем; транскордонний обмін даними між державними установами чи органами влади та суб'єктами господарювання; тощо.

Зі свого боку, застосування смарт-контрактів, побудованих на відповідній технології, можуть автоматизувати дотримання заінтересованими сторонами різних договірних зобов'язань; а дані (в блокчейні) - являють собою потік надійної інформації про минулі транзакції, оскільки вони залишаються незмінними після введення. Це забезпечує більшу прозорість і можливість відстежити переміщення продукту або документа по всьому ланцюжку поставок з високим рівнем безпеки та незмінності, а також унеможливорює подвійні витрати (зокрема, шляхом використання одних і тих самих цифрових документів в якості забезпечення для фінансування), які є поширеним джерелом шахрайства у міжнародній торгівлі.

3. Наголошено, що DLT є лише інструментом на шляху до оптимізації адміністративних торговельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності і може використовуватися лише за умови наявності відповідного законодавства. А отже, потребують врегулювання питання щодо визначення правового статусу DLT (зокрема, термінології – «блокчейн», «смарт-контракти») та додатків на основі блокчейну. Аналіз зарубіжного досвіду доводить відсутність уніфікованих підходів у відповідному напрямі. Це актуалізує потребу в активізації роботи на міжнародному рівні відносно вирішення зазначених вище питань. Україні також доцільно підключитися до цього процесу. Важливого значення задля наскрізної цифровізації торгівлі та обмеження можливості потенційно конфліктуючих індивідуальних підходів, які можуть призвести до подальшого роз'єднання та бар'єрів у торгівлі набуває гармонізація вітчизняного законодавства у відповідності із вже існуючими міжнародними документами (зокрема, типовими законами UNCITRAL). Одним із засобів, який допоможе активізувати дії у відповідному напрямку, є цифрові торговельні угоди (наприклад, UK-Ukraine DTA).

4. Інтероперабельність між CBDC різних країн є важливим аспектом, який слід враховувати тій чи іншій країні в умовах інтеграції у глобальну цифрову платіжну систему. Обґрунтовано, що найбільш оптимальною для України могла би стати модель інтероперабельності ХС МВФ. Водночас її запровадження вимагає ретельного опрацювання нормативної бази, яка повинна включати наступні елементи: 1) правовий режим сертифікатів умовного депозиту (законодавче визначення та визнання таких віртуальних активів, як сертифікат умовного депозиту, легітимними фінансовими інструментами, а також чітке визначення правового режиму майнових прав на віртуальні активи та механізмів їх передачі); 2) регулювання платіжних систем (нормативні вимоги до ліцензування для учасників платформи, включаючи комерційні банки, платіжні системи та постачальників послуг з обробки даних; механізми нагляду та контролю за діяльністю учасників платформи з боку відповідних регуляторних органів); 3) стандарти безпеки і захисту даних (впровадження стандартів криптографії для захисту даних та забезпечення безпеки транзакцій, нормативні вимоги щодо захисту персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації, що передається через платформу); 4) антифродові та КУС вимоги (встановлення чітких вимог щодо ідентифікації та верифікації клієнтів; розробка і впровадження процедур для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (зокрема, імплементація рекомендацій FATF)); 5) інтероперабельність і технічні стандарти (впровадження стандартів для забезпечення сумісності різних систем і платформ, включаючи формати повідомлень, протоколи передачі даних та інтерфейси, регулювання використання смарт-контрактів для автоматизації транзакцій і забезпечення їх юридичної сили); 6) юридична відповідальність та вирішення спорів (визначення прав та обов'язків учасників платформи, а також заходів відповідальності за порушення правил, створення механізмів для вирішення спорів між учасниками платформи, включаючи арбітраж та медіацію); 7) міжнародна координація та співпраця (співпраця з міжнародними організаціями для гармонізації нормативних вимог та забезпечення ефективної інтероперабельності з іншими юрисдикціями; укладення міжнародних угод для

забезпечення взаємної правової допомоги в разі транскордонних спорів та правопорушень тощо). Зазначене дозволить створити надійну та ефективну платформу для транскордонних платежів, яка відповідатиме вимогам сучасної фінансової системи.

РОЗДІЛ 3 ТРАНСКОРДОННА ПЕРЕДАЧА ДАНИХ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Вплив міжнародних організацій на формування законодавства країн щодо транскордонної передачі даних

У контексті цифровізації зовнішньоекономічної політики дані набувають особливого значення. Збільшення їх ролі у відносинах, на регулювання яких спрямована така політика, призводить до їх обміну між країнами (транскордонного обміну). В протилежному випадку інновації сучасної економіки, до яких звикло суспільство в повсякденному житті, наприклад, надання цифрових продуктів і послуг, аутсорсинг послуг, програми хмарних обчислень або Інтернет речей тощо не функціонуватимуть. Важливо також розуміти, що існує сильна взаємозалежність між транскордонними потоками даних та цифровими інноваціями. Наприклад, доступність даних та їх вільний потік через кордони часто розглядаються як важливі передумови розвитку технологій ШІ [284; 285].

Ця взаємозалежність стала новим викликом для зовнішньоекономічної політики країн світу, адже використання даних актуалізує багато регуляторних питань щодо їх суверенітету, захисту конфіденційності, національної безпеки та інших внутрішніх цінностей та інтересів. На цій підставі країни вдалися до розробки відповідного законодавства. Підходи деяких з них, зокрема країн ЄС [286], спрямовані на обмеження потоків даних і, відповідно міжнародної торгівлі, та в окремих випадках протирічать правилам СОТ, Угодам про преференційну торгівлю тощо [287]. І ця напруга між внутрішніми та міжнародними правилами загалом, а також між конфіденційністю та вільними потоками даних зокрема, неминуче зростатиме. В таких умовах державам потрібно буде знайти певні рішення для віднайдження компромісу між ними [288]. Це може бути особливо складним завданням, оскільки підходи ЄС (зокрема, які Україна має імплементувати в умовах євроінтеграції), до захисту персональних даних є в дечому відмінними, наприклад від підходів США, Сполученого Королівства.

Відсутність єдності підходів до регулювання зазначених вище питань може призвести до конфліктів та непорозумінь, ускладнити транскордонний обмін даними, і, як наслідок, розвиток технологій в окремих країнах. Зазначене актуалізує проведення досліджень у відповідному напрямі.

Науковий інтерес до вивчення особливостей транскордонної передачі даних в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики (зокрема, зовнішньоторговельної політики та політики іноземного інвестування), стрімко зростає. Відсутність єдності підходів країн та міжнародних організацій щодо правового регулювання цих процесів негативно впливає на зовнішньоекономічні відносини, розвиток інновацій, та підштовхує вчених до спроб віднайдення компромісних рішень у відповідному напрямі.

Загалом їх роботи присвячуються аналізу транскордонної передачі персональних даних за законодавством ЄС, зокрема GDPR, міжнародними торговельними угодами (зокрема, DEA/DTA) тощо. Вчені зупиняються на дослідженні питань щодо «суперницьких стандартів» [289] або, як висловився один науковець, «транснаціонального нормативного конфлікту та взаємозалежності» [290, Р. 1; 291], а також «перехрещенню норм» екстериторіальних законів [292], зокрема між США та ЄС.

Досить цікавою у відповідному напрямі вдається книга Naef Tobias «Data Protection without Data Protectionism» в якій автор вдається до аналізу особливостей юридичного конфлікту між конфіденційністю та торгівлею в цифровій сфері. Їх взаємопов'язаність стала темою світової уваги після викриття Edward Snowden щодо масового стеження в США. Ґрунтуючись на претензіях, висунутих активістом Maximilian Schrems, Європейський суд ухвалив два резонансних рішення, які обмежують потоки даних між ЄС і США. Однак після цих рішень залишилося нез'ясованим, яким чином можна поєднати захист конфіденційності і торгівлю на міжнародному рівні. Автор наголошує, що основні права ЄС мають пріоритет перед міжнародним правом та, на цій підставі, пропонує рекомендації щодо регулювання потоків даних [293].

Подібний вектор досліджень простежується у роботі Julien Chaisse «The Black Pit: Power and Pitfalls of Digital FDI and Cross-Border Data Flows», але у взаємозв'язку із політикою іноземного інвестування. В статті обговорюється взаємодія між національними та міжнародними правовими системами, а також те, як мінливий характер ліберального міжнародного порядку впливає на транскордонний потік даних. Автор підкреслює необхідність оновлення існуючих міжнародних угод і законів з метою врахування фактору цифрових інвестицій [121].

Leila Brännström розглядає підхід ЄС до управління даними, як такий, що сповнений протиріч [294]. Зокрема, відповідно до Європейської стратегії щодо даних, союз прагне посилити вільний потік даних і підвищити довіру до механізмів обміну даними на внутрішньому ринку. Однак ця амбіція контрастує з більш «захисним» підходом ЄС до управління транскордонними потоками даних. Високі стандарти захисту даних у ЄС призвели до ряду обмежень на передачу персональних даних за межі Європейської економічної зони [295].

Як слушно зазначає Yu. Miadzvetskaya та інші автори, основний принцип полягає в тому, що європейський високий рівень захисту повинен поширюватися на дані за межі кордонів ЄС [295; 296]. В науковій літературі такі підходи називають по-різному: «протекціонізм даних» [297], «м'які» [298] або «фактичні» [299] заходи локалізації даних [300].

Саме тому систему захисту даних ЄС переважно вважають, як непродуктивну. Ця непродуктивність, разом із прагненням піднятися вгору по сходах глобальних цифрових ланцюжків доданої вартості, робить позицію ЄС щодо транскордонних потоків даних неоднозначною і послаблює його позиції на міжнародній арені [294].

Qing Chang та інші приділяють увагу дослідженню впливу транскордонних потоків даних та існуючих розривів у розвитку економіки даних на виробництво та міжнародну торгівлю [301]. Схожої думки дотримується і Kulhari S. Bryan Mercurio та Ronald Yu. В своїй роботі «Regulating Cross-Border Data Flows – Issues, Challenges and Impact» вчені використовують територіальний підхід до проблем, викликів і впливу регулювання транскордонних потоків даних [291].

Деякі автори наголошують, що цифровий розрив, питання конфіденційності даних і проблеми безпеки, перешкоджають G20 реалізувати потенціал транскордонного потоку даних, а також відкритих інтерфейсів прикладного програмування та цифрової публічної інфраструктури. Для вирішення проблем, що виникають у зв'язку з цими питаннями, необхідна колективна відповідь від G20. Спираючись на досвід Індії у сфері цифрових платежів, автори намагаються розширити глобальний діалог і пропонують рамки, навколо яких може бути побудована цифрова державна інфраструктура для ефективної транскордонної передачі даних [302].

Слід відмітити і низку робіт з питань безпеки та відкритості моделі транскордонного потоку даних КНР [303; 304; 305].

На національному рівні вчені вдаються переважно до аналізу загальних питань правового забезпечення захисту персональних даних в країнах ЄС [306; 307] і окреслюють причини невідповідності інформаційного законодавства України вимогам сучасності [308].

У цілому, літературний огляд вказує на актуальність та складність проблеми транскордонної передачі даних і підкреслює необхідність подальших досліджень та розробки політичних рішень для регулювання цього процесу в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики України.

Як вже зазначалося вище, повсюдне використання даних (яке стрімко зростає у міру цифрової трансформації економік світу) викликало занепокоєння з боку урядів країн щодо конфіденційності та безпеки їх передачі, а також поставило на порядок денний розробку та прийняття відповідного законодавства. Втім, одночасне досягнення потрібних політичних цілей, як то забезпечення транскордонного потоку даних з метою розвитку цифрової економіки, збереження конфіденційності і надання урядам контролю над ними (даними) виявилось складним завданням. Це сприяло появі різноманітних підходів, як з боку міжнародних інституцій, так і з боку окремих країн, у відповідному напрямі.

ОЕСР була першою організацією, яка «зіткнувшись із двома занепокоєннями щодо загроз конфіденційності через інтенсивніше використання персональних

даних і ризики для глобальної економіки з причини обмеження потоку інформації», підготувала міжнародно узгоджені керівні принципи захисту конфіденційності. Метою документу стало досягнення глобального консенсусу щодо захисту персональних даних у державному та приватному секторах [309]. Він містить вісім принципів національного застосування, серед яких принципи: обмеження збору; якості даних; визначенні мети; обмеження використання; гарантії безпеки; відкритості; індивідуальної участі особи; підзвітності. Крім цього частиною третьою документу визначено 4 принципи міжнародного застосування, зокрема держави-члени повинні: враховувати наслідки внутрішньої обробки та реекспорту персональних даних для інших держав-членів; вживати всіх розумних і належних заходів для забезпечення безперервності та безпеки транскордонних потоків персональних даних, зокрема транзиту через країну-члена; утримуватися від обмеження транскордонних потоків персональних даних між нею та іншою країною-членом, за винятком окремих випадків; уникати розробки законів, політики та практики в ім'я захисту приватного життя та індивідуальних свобод, які б створювали перешкоди для транскордонних потоків персональних даних, які б перевищували вимоги до такого захисту [310].

Прийняття Керівних принципів вплинуло на розвиток національного законодавства та типових кодексів у країнах-членах ОЕСР та за їх межами. Востаннє оновлені в 2013 році, протягом тривалого часу, вони слугували основним орієнтиром для підтримки довіри до потоків даних, в тому числі і для розробки GDPR ЄС 2016 року. Втім у 2020 році уряди країн-членів ОЕСР були звільнені від дотримання вказівок організації, з міркувань «національної безпеки та державної політики». Після цього, на прохання Групи 20 (G-20) ОЕСР було створено неофіційну експертну групу, яка розпочала працювати над темою «вільного потоку даних із довірою». Метою таких заходів було «підвищення довіри між демократичними системами, заснованими на верховенстві права, які, хоч і не є ідентичними, мають значні спільні риси...», та «забезпечення стандарту того, як демократичні, засновані на верховенстві права системи обмежують владу уряду на відміну від підходів, які є необмеженими, необґрунтованими, свавільними або

непропорційними, що порушують права людини та міжнародні зобов'язання» [311].

Як наслідок роботи експертної групи, було прийнято Декларацію про державний доступ до персональних даних, що знаходяться в приватному секторі (Declaration on Government Access to Personal Data Held by Private Sector Entities). Документом визначено принципи державного доступу до персональних даних, що зберігаються суб'єктами приватного сектору [312]. Крім цього на базі бізнес-консультацій було підготовлено та опубліковано серію звітів. Як у звітах так і в декларації підкреслюється необхідність посилення міжнародної нормативно-правової співпраці та використання повного спектру можливостей для підтримки довіри щодо конфіденційності та захисту даних у всьому світі [313; 314]. А отже видання Принципів ОЕСР не вичерпує можливості багатосторонньої роботи щодо доступу урядів до персональних даних. На цьому зауважує і сама організація. Зокрема, у Декларації наголошується на доцільності зацікавлених сторін у проведенні додаткової роботи зі сприяння довіри в контексті придбання комерційно доступних персональних даних, доступу до загальнодоступних персональних даних та отримання добровільного розкриття персональних даних правоохоронними органами та органами національної безпеки. ОЕСР утрималася від будь-яких зобов'язань щодо роботи над відповідними питаннями. Хоча вони мали б бути її (організації) логічними наступними кроками [311].

Серед іншого вдається доцільним розглянути можливість всебічного оприлюднення на спеціальній платформі відповідного національного законодавства із наданням країнам-членам доступу до цієї інформації. Такого компендіуму наразі не існує [311]. Втім він може бути важливим джерелом інформації для порівняльного аналізу та оцінки стандартів і практик в різних країнах з метою підвищення прозорості та відкритості в урядовій діяльності. Крім того наявність компендіуму сприятиме (1) стимулюванню країн - членів до удосконалення своїх законів та практик доступу до інформації, оскільки це може позначитися на їх міжнародному рейтингу та репутації; (2) полегшенню проведення досліджень і аналізу в галузі доступу до інформації та прав людини

(зокрема, вчені, ЗМІ та організації громадянського суспільства можуть використовувати цю інформацію для проведення різноманітних досліджень та аналізу); (3) забезпеченню дотриманню зобов'язань (зокрема, шляхом використання інформації розміщеної на ньому для моніторингу і оцінки дотримання членами своїх зобов'язань у галузі прозорості та доступу до даних).

Наразі Агентство з основних прав ЄС опублікувало два звіти про відповідну практику держав-членів ЄС, але інформація, яка міститься в них, є неповною та застарілою. Оприлюднення такого роду інформації серед членів ОЕСР продемонструвало б, що зобов'язання відносно прозорості в зазначеній вище Декларації сприймаються серйозно [311].

Окрім Керівних принципів ОЕСР слід відзначити Концепцію конфіденційності (Privacy Framework) АТЕС 2005 року [315]. За змістом вона схожа на Директиви ОЕСР щодо конфіденційності, але застосовуються виключно до обробки персональних даних в приватному секторі. Концепція конфіденційності АТЕС є набором принципів та рекомендацій, розроблених для забезпечення ефективного захисту конфіденційності, який би не створював перешкоди для потоків інформації в регіоні АТЕС, що включає 21 країну. На основі цього документу АТЕС розробила систему Правил конфіденційності через кордони (APEC Cross Border Privacy Rules), до якої формально приєдналися Австралія, Китайський Тайбей, Канада, Японія, Південна Корея, Мексика, Сінгапур та США.

Взаємодія між ОЕСР і АТЕС в напрямі забезпечення конфіденційності інформації, яка передається через кордони, є актуальною, зважаючи на зростаюче значення цифрової економіки та обміну даними між країнами. Зокрема, ОЕСР має багатий досвід та експертність в розробці стандартів і рекомендацій щодо захисту даних та приватності, які можуть бути корисними для країн азійсько-тихоокеанського форуму. Оскільки АТЕС включає в себе різноманітні економіки з різним рівнем розвитку, його спільна робота з ОЕСР сприятиме (1) створенню загальних стандартів та принципів, які враховують інтереси різних країн та забезпечують високий рівень конфіденційності даних, (2) спільному розвитку кращих практик та технологій для захисту даних, а також (3) підвищенню рівня

свідомості та підготовки країн у напрямі протидії кіберзагрозам, безпеки передачі даних тощо.

Як вже було зазначено вище, декларації ОЕСР стали базовими для розробки національних законодавств з питань захисту персональних даних, зокрема при реалізації зовнішньоекономічної політики. Водночас спостерігається різне їх сприйняття країнами-членами організації на практиці.

3.2. Зарубіжний досвід правового регулювання захисту персональних даних в умовах цифровізації зовнішньоекономічної політики

В якості одного з прикладів зарубіжного досвіду правового регулювання захисту персональних даних в умовах цифровізації зовнішньоекономічної політики, слід відмітити досвід ЄС, де у 2016 році було прийнято GDPR. Він привернув увагу як один із найсуворіших і найнадійніших законодавчих підходів до захисту даних, що ґрунтується на визнанні права на конфіденційність як ключової концепції в законодавстві ЄС. Його вимоги розповсюджуються не лише на суб'єктів господарювання - резидентів, але й також на суб'єктів господарювання - нерезидентів, які обробляють дані громадян ЄС. Ця ініціатива є важливою, оскільки союз встановлює власні стандарти щодо захисту даних і допускає передачу персональних даних лише до тих юрисдикцій, які вважаються належно захищеними від порушень конфіденційності. Наразі Андорра, Аргентина, Канада (комерційні організації), Фарерські острови, Гернсі, Ізраїль, острів Мен, Японія, Джерсі, Нова Зеландія, Республіка Корея, Швейцарія, Сполучене Королівство відповідно до GDPR та Директиви про правоохоронну діяльність (Law Enforcement Directive), США (комерційні організації, які беруть участь у Рамковій угоді про захист даних між ЄС та США) та Уругвай визнані такими країнами [316]. Принагідно зазначимо, що оцінка адекватності рівня захисту доволі вибагливий процес. Зокрема, відповідно до частини 2 статті 45 GDPR Комісія бере до уваги такі елементи, як (1) верховенство права, повага до прав людини та основних свобод, відповідне законодавство, як загальне, так і галузеве, в тому числі щодо громадської безпеки, оборони, національної безпеки та кримінального права та доступу державних органів до персональних даних, а також виконання такого законодавства, правила захисту даних, професійні правила та заходи безпеки, включаючи правила подальшої передачі персональних даних до іншої третьої країни або міжнародної організації, які діють в цій країні або міжнародній організації, прецедентне право, а також дані, які є ефективними та мають юридичну силу права суб'єктів та ефективний адміністративний і судовий захист для

суб'єктів даних, чиї персональні дані передаються; (2) існування та ефективне функціонування одного чи кількох незалежних наглядових органів у третій країні або підпорядкованих міжнародній організації, відповідальних за забезпечення та дотримання правил захисту даних, включаючи адекватні правозастосовні повноваження, для надання допомоги та консультування суб'єктів даних у здійсненні своїх прав та співпраці з наглядовими органами держав-членів; (3) міжнародні зобов'язання, які взяла на себе відповідна третя країна чи міжнародна організація, або інші зобов'язання, що впливають із юридично обов'язкових конвенцій чи інструментів, а також із її участі в багатосторонніх або регіональних системах, зокрема, щодо захисту персональних даних [317]. Наприклад, у відносинах ЄС із Японією в рамках Угоди про економічне партнерство (Economic Partnership Agreement), адекватність рівня захисту останньої були визнані союзом лише через три роки після її підписання [318; 319]. Таким чином, країнам, які не мають аналогічного рівня захисту даних, доведеться робити певні зміни в своєму законодавстві та практиках, щоб отримати статус «адекватності». Водночас сам процес імплементації GDPR є тривалим і складним завданням. Він включає в себе удосконалення законодавства, створення органів регулювання та зміну практик обробки даних. За таких обставин виникають ризики затримки можливості обміну даними з ЄС на досить тривалий час.

Описана вище позиція ЄС кардинально відрізняється від підходу США, де існує більш ліберальний підхід до управління даними. Це викликає напругу між країнами (ЄС і США). Хоча обмін інформацією все ж таки відбувається.

Крім цього, ЄС розглядає GDPR як інструмент зовнішньої політики для поширення власних стандартів захисту даних за межі своїх кордонів. Натомість, США спираються на торговельні угоди (двосторонні чи регіональні), для регулювання транскордонної передачі даних. Такі угоди надають пріоритет вільному потоку даних і чітко забороняють обмеження їх локалізацією. А отже, «основою підходу США, як видається, є надання пріоритету торгівлі над правами на приватність. У той час як ЄС використовує торговельні угоди для забезпечення

захисту даних як фундаментального права людини і наголошує на необхідності збереження свого регуляторного простору для заходів захисту даних» [320].

Включення статей, які забороняють використання вимог щодо локалізації даних, знову ж таки з урахуванням певних обґрунтованих стороною винятків, до ДТА є стандартною практикою (в тому числі серед країн, які пройшли тест ЄС на «адекватність») ⁸. Крім цього, досить розповсюдженими для них (угод) є положення, які зобов'язують сторони всіляко сприяти транскордонній передачі даних із можливістю застосування певних обмежень, за умови, якщо вони необхідні для досягнення мети державної політики та не є свавільними, не виправдано дискримінаційними, штучно не обмежують торгівлю та не накладають більших обмежень на передачу інформації, ніж ті, що необхідні для досягнення цієї мети [139; 36]. Щодо позиції ЄС, то він не проти вимог щодо локалізації даних, втім дуже обережно підходить до положень щодо вільного їх потоку. Винятки із правил «досягнення мети державної політики» вдаються недостатніми, на думку союзу, для забезпечення фундаментального права своїх громадян на приватність [321].

Слід звернути увагу і на недоліки GDPR, які ускладнюють можливість впровадження інновацій. Найбільш значущими з них є наступні.

По-перше, відповідно до статті 5 GDPR організації можуть збирати дані для чітко визначених цілей. Іншими словами вони не можуть збиратися безцільно та використовуватися в подальшому повторно (для інших цілей). Втім, досить часто дані створюють цінність, коли їх об'єднують. Зокрема, точність та ефективність систем ШІ залежить від доступу до великих наборів об'єднаних даних. Наприклад, якщо компанія, яка знаходиться у ЄС та розробляє системи ШІ, має намір використовувати персональні дані користувачів для покращення своїх алгоритмів, вона повинна отримати таку згоду від користувача, і не може використовувати дані для інших цілей без додаткової згоди. Таке обмеження впливає на розвиток ШІ,

⁸ Угодою про цифрову торгівлю між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та Україною, зокрема пунктами 1, 2 статті 132-L передбачена заборона встановлення власних нормативних вимог щодо використання обчислювальних засобів на території однієї сторони як умови для ведення бізнесу на цій території [36].

оскільки воно ускладнює збір та використання даних для навчання алгоритмів. Розробники такої технології можуть відчувати необхідність в обробці великих обсягів даних для створення більш точних та корисних систем ШІ, і обмеження мети може ускладнити цей процес.

Насправді, напруженість навколо GDPR викликана двома основними принципами обробки даних, які кодифіковані в цьому документі, але походять від «принципів справедливої інформаційної практики» початку 1970-х років [322]. Це принцип «обмеження мети», який передбачає, що обробка персональних даних має відбуватися для певних законних цілей, а не для подальших несумісних цілей (пункт b частини 1 статті 5 GDPR), і принцип «мінімізації даних», який зазначає, що ці дані повинні бути достатніми, відповідними та обмеженими тим, що необхідно для досягнення мети, з якою вони обробляються (пункт c частини 1 статті 5 GDPR). Аналізуючи їх в своїй роботі, Leila Brännström, доходить висновку, що «європейське законодавство про захист даних надто сильно розходиться з цифровими економічними практиками XXI століття, а це є твердженням того, наскільки вищезазначені принципи не відповідають вимогам часу» [294].

У цьому контексті важливо збалансувати захист приватності і інтереси розробників ШІ, шукаючи способи забезпечити дотримання принципу обмеження мети, але при цьому не обмежувати можливості розвитку та використання ШІ.

Отже, організації, які підпадають під дію GDPR, можуть мати обмежений (первісними цілями) доступ до даних. Це ставить їх у менш вигідне становище в порівнянні, наприклад з конкурентами з США і КНР, і не тільки в рамках розвитку інновацій, а й при здійсненні міжнародної торгівлі. Коли, наприклад, європейська компанія зберігає персональні дані своїх клієнтів та споживачів відповідно до стандартів GDPR і планує поділитися цими даними з американською компанією, вона повинна знайти обґрунтований механізм для передачі цих даних поза межі ЄС. Це стає необхідністю через те, що захист даних в США може не відповідати стандартам GDPR, що діють в ЄС.

По-друге, GDPR сприяє обмеженню використання даних ШІ для прийняття автоматизованих рішень щодо окремих осіб і, як наслідок, робить цей процес більш

повільним та витратним. Зокрема, стаття 22 GDPR закріплює право таких осіб вимагати перевірки та пояснення, згенерованої технологією, інформації людиною (посадовою особою). Водночас, залучення посадових осіб до «ручної» перевірки такої інформації – є додатковою витратною статтею для компанії та негативно впливатиме на швидкість прийняття відповідних рішень. Таким чином, GDPR сприяє використанню людських ресурсів на користь точності та захисту клієнтів, і водночас обмежує використання ІІІ для автоматизації багатьох процесів. Втім основною метою використання такої технології є оптимізація часу та ресурсів, які люди витрачають на обробку даних.

Крім цього, GDPR передбачає прямі витрати, такі як отримання згоди від фізичних осіб на обробку їхніх даних і працевлаштування спеціалістів із захисту даних. Компанії також стикаються зі значними комплаєнс-ризиками через неоднозначні положення закону через: (1) невизначеність щодо того, як ці положення будуть інтерпретуватися органами захисту даних, а також (2) високі штрафи від регуляторів за порушення - як навмисні, так і ненавмисні. Компанії, швидше за все, будуть діяти обережно і обмежуватимуть використання даних, щоб уникнути конфліктів з регулюючими органами. Натомість у країнах, де GDPR не застосовується, таких як США і КНР, компанії будуть розвивати технології без таких обмежень, зокрема не чекаючи виходу з цієї регуляторної невизначеності.

Якщо не будуть вирішені ці проблеми, GDPR може гальмувати торгівлю, а також розвиток та використання ІІІ в Європі та інших країнах, які взяли на себе обов'язок імплементації європейського законодавства (зокрема, Україні ⁹) і водночас пов'язані зобов'язаннями за торгівельними угодами із США тощо. Це ставитиме компанії відповідних країн в не вигідне конкурентне положення в глобальній алгоритмічній економіці [323].

Різні підходи до конфіденційності та захисту даних також можуть кваліфікуватися як торговий бар'єр. Зокрема, у контексті передачі даних між США та ЄС часто повідомлялося, що розбіжності призводять до значних витрат і

⁹ В Україні наразі триває робота над імплементацією GDPR ЄС в рамках проєкту закону «Про захист персональних даних» (реєстраційний номер 8153 від 25.10.2022 року).

невизначеності для компаній, особливо для малих та середніх підприємств [288]. Тим більше, що чинним законодавством COT не передбачено конкретних положень відносно транскордонної передачі даних.

Підхід ЄС, що підсилює «Брюссельський ефект» (коли фірми мають відповідати внутрішнім стандартам ЄС, щоб мати доступ до ринку), є витратним для іноземних та місцевих компаній і країн. Ця стратегія також негативно впливає на економіку ЄС та її інноваційну складову в епоху Великих даних і ІІІ. Сам ЄС ризикує опинитися в складному положенні, оскільки GDPR порушує правила COT, і рішення про адекватність не завжди відповідають вимогам Європейської хартії прав людини [317]. Водночас визнання країнами COT GDPR або подібних нормативно правових актів такими, що обмежують торговельні можливості та несумісні з правилами організації (COT), може призвести до торговельних суперечок і судових процесів. Задля уникнення можливих протиріч та віднайдення спільного розуміння щодо правил обробки даних та їх впливу на міжнародну торгівлю, доцільною є взаємодія між ЄС і COT (правила GDPR та COT мають співіснувати та враховувати права та інтереси всіх сторін).

Між тим низькі стандарти захисту даних можуть також розглядатися як торговельна перешкода, оскільки вони посилюють недовіру споживачів. А це є важливою умовою для розвитку цифрової торгівлі [288].

Деякі аналітики пропонують оновити GDPR. Йдеться про внесення в нього положень, які сприятимуть інноваціям і використанню нових технологій, таких як ІІІ, що залежать від великих масивів даних. Створення регуляторних «пісочниць», які дозволять проводити подібні експерименти, сприятиме розробці більш ефективного і такого, що відповідає вимогам часу, законодавства [324].

Проведений аналіз дозволяє дійти наступних висновків. Удосконалення GDPR - це завдання, яке потребує зусиль та співпраці різних стейкхолдерів, включаючи урядовців, експертів, компанії та громадські організації. Головною метою повинно бути збалансування захисту даних та сприяння інноваціям для користі суспільства. Серед можливих заходів у напрямі досягнення такої мети можуть бути: (1) розробка та запровадження класифікації даних, яка б враховувала різні рівні їх

чутливості (зокрема визначення, які дані потребують особливого захисту, а які можуть бути оброблені з меншими обмеженнями); (2) розгляд можливості використання технічних засобів анонімізації даних, які дозволяють використовувати дані для цілей досліджень і розвитку продуктів, не розкриваючи особисту ідентифікацію; (3) забезпечення постійного моніторингу і оновлення GDPR, з метою адаптації до нових технологічних реалій і викликів; (4) розробка механізмів для постійного моніторингу та оновлення правил та стандартів тощо.

Україна, як і інші країни, які розглядають питання захисту персональних даних, стикаються з вибором між регуляторними моделями ЄС та США. GDPR ЄС встановлює жорсткі вимоги до обробки та передачі персональних даних, включаючи механізми для транскордонної передачі даних, які базуються на засадах адекватності, де деякі країни можуть визнаватися адекватними для передачі даних, а інші - ні. У той час як США мають інший підхід, оснований на різних механізмах передачі, таких як Privacy Shield (до його скасування), стандартні договори про обробку даних та інші.

Для країн, які ведуть бізнес як з ЄС, так і США, вибір регуляторного підходу може мати важливий вплив на можливості транскордонної передачі персональних даних, торгівлю, розвиток інновацій тощо. Це є особливо актуальним для глобальних компаній, які мають клієнтів та операції в обох регіонах. Україна, як і будь-яка інша країна, яка імплементує GDPR ЄС або інший регуляторний підхід, повинна сприяти відповідності цьому законодавству, щоб забезпечити захист прав індивідуальних осіб та не допустити санкцій з боку ЄС або інших регуляторів.

Водночас, аргументовано, що імплементація GDPR та забезпечення відповідності його вимогам (зокрема, отримання статусу «адекватності»), можуть бути витратними та тривалими як для компаній так і для країн, в тому числі України, і завдавати негативного впливу на зовнішньоекономічні відносини, а також інноваційний розвиток не тільки країн партнерів, але й самого союзу. Задля уникнення протиріч між підходами ЄС до транскордонного обміну даними із відповідними правилами міжнародних інституцій, зокрема СОТ, ОЕСР (членами яких є ЄС), та уникнення торговельних суперечок, доцільною є взаємодія між ЄС та

міжнародними інституціями, у напрямі вироблення єдиних підходів з цих питань. Правила GDPR та COT, а також рекомендації ОЕСР мають співіснувати та враховувати права та інтереси всіх сторін.

Обґрунтовано створення компендіуму кращих практик впровадження директив ОЕСР на рівні національного законодавства країнами-членами та доступом кожної з них до спільних даних. Це може бути корисним інструментом для підвищення прозорості в урядовій діяльності та порівняльного аналізу стандартів і практик. Введення такого компендіуму сприятиме не тільки удосконаленню законів у цій сфері, але й також допомогатиме країнам в дотриманні їх зобов'язань в галузі прозорості та доступу до інформації.

Взаємодія між ОЕСР і АТЕС у справах захисту конфіденційності даних, передаваних через кордони, також є корисною, враховуючи зростаюче значення цифрової економіки та обміну даними між країнами. Така співпраця сприятиме не тільки створенню загальних стандартів та принципів для захисту даних, розробці кращих практик і технологій, але й підвищенню рівня свідомості та підготовки країн для протидії кіберзагрозам.

Аргументовано, що удосконалення GDPR вимагає співпраці різних стейкхолдерів і має на меті досягнення балансу між захистом даних і підтримкою інновацій. Серед можливих заходів у напрямі досягнення такої мети можуть бути: (1) розробка та запровадження класифікації даних, яка б враховувала різні рівні їх чутливості (зокрема визначення, які дані потребують особливого захисту, а які можуть бути оброблені з меншими обмеженнями); (2) розгляд можливості використання технічних засобів анонімізації даних, які дозволяють використовувати дані для цілей досліджень і розвитку продуктів, не розкриваючи особисту ідентифікацію; (3) забезпечення постійного моніторингу і оновлення (зокрема, розробки механізму моніторингу та оновлення) GDPR, з метою адаптації до нових технологічних реалій і викликів ¹⁰.

¹⁰ Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [325]

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що вплив таких міжнародних інституцій, як СОТ, ОЕСР, АТЕС та інших, на трансформацію національної зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації можна розглядати крізь призму інструментальної складової «м'якого» права (зокрема, встановлення стандартів, сприянні співпраці та наданні фінансової підтримки для розвитку цифрових ініціатив, впровадження цифрових технологій та інновацій в сфері зовнішньоекономічних відносин).

2. Доводиться, що Україна, як і інші країни, які розглядають питання захисту персональних даних в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики, стикаються з вибором між регуляторними моделями ЄС та США. GDPR встановлює жорсткі вимоги до обробки та передачі персональних даних, включаючи механізми транскордонної передачі даних, які базуються на засадах адекватності (відповідності), де деякі країни можуть визнаватися адекватними (відповідними) для передання даних, а інші – ні. Водночас США мають інший підхід, заснований на різних механізмах передачі, таких як Privacy Shield (до його скасування), стандартні договори про оброблення даних та інші.

Для суб'єктів господарювання, які ведуть бізнес як з компаніями ЄС, так і зі США, вибір регуляторного підходу може суттєво вплинути на можливості транскордонної передачі персональних даних, зовнішню торгівлю, розвиток інновацій та інші аспекти діяльності. Це є особливо актуальним для глобальних компаній, які мають широку клієнтську базу та здійснюють операції в обох регіонах. Україна, як і будь-яка інша країна, яка імплементує GDPR або інший регуляторний підхід, повинна забезпечити захист прав фізичних та юридичних осіб та не допустити застосування санкцій з боку ЄС або інших регуляторів.

3. Аргументовано, що імплементация GDPR та забезпечення відповідності його вимогам (зокрема, отримання статусу «адекватності»), можуть бути витратними та тривалими як для компаній, так і для країн, в тому числі України, і справляти негативний вплив на зовнішньоекономічні відносини, а також інноваційний розвиток не тільки країн партнерів, але й самого ЄС. Своєю чергою,

зادля уникнення протиріч між підходами ЄС до транскордонного обміну даними із відповідними правилами міжнародних інституцій, зокрема СОТ, ОЕСР (членом яких є ЄС), та уникнення торговельних спорів, доцільною є взаємодія між ЄС та міжнародними інституціями у напрямі вироблення єдиних підходів з цих питань.

Обґрунтовано створення компендіуму кращих практик впровадження директив ОЕСР на рівні національного законодавства країнами-членами та доступом кожної з них до спільних даних. Це може бути корисним інструментом для підвищення прозорості в урядовій діяльності та порівняльного аналізу стандартів і практик. Введення такого компендіуму сприятиме не тільки удосконаленню законів у цій сфері, але й також допомагатиме країнам в дотриманні їх зобов'язань в галузі прозорості та доступу до інформації.

Аргументовано, що удосконалення GDPR потребує співпраці різних стейкхолдерів і ставить перед собою завдання збалансування захисту даних та підтримки інновацій. Серед можливих заходів у напрямі досягнення такої мети можуть бути: (1) розробка та запровадження класифікації даних, яка б враховувала різні рівні їх чутливості (зокрема визначення, які дані потребують особливого захисту, а які можуть бути оброблені з меншими обмеженнями); (2) розгляд можливості використання технічних засобів анонімізації даних, які дозволяють використовувати дані для цілей досліджень і розвитку продуктів, не розкриваючи особисту ідентифікацію; (3) забезпечення постійного моніторингу і оновлення (зокрема, розробки механізму моніторингу та оновлення) GDPR, з метою адаптації до нових технологічних реалій і викликів.

ВИСНОВКИ

1. З урахуванням досвіду зарубіжних країн (Швейцарії, Філіппін, В'єтнаму та інших) визначено принципи зовнішньоекономічної політики та їх класифікацію, зокрема, загальні принципи: захисту національних інтересів, активного формування мультилатералізму, підтримки відкритої та регульованої торгівлі, надання пріоритету ключовим партнерам, стратегічної диверсифікації, сприяння екологічній та соціальній стійкості, підвищення рівня прозорості, гнучкості та адаптивності, а також узгодженості з внутрішньою політикою.

Крім цього, обґрунтовано виокремлення принципу інтеграції цифрової економіки, в якості ключового принципу зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації. Цей принцип враховує важливість технологій та їх вплив на міжнародну торгівлю, іноземне інвестування, економічний розвиток і глобальну конкурентоспроможність. Задля ефективного реагування на виклики цифровізації обґрунтована доцільність в комплексному та узгодженому із ключовим принципом підході. Йдеться про його вплив на парадигму загальних принципів реалізації зовнішньоекономічної політики, зокрема наповнення їх новим цифровим змістом.

Обґрунтовано закріплення таких принципів саме у документах публічної політики, зокрема стратегії зовнішньоекономічної політики, оскільки цим документом визначається загальний напрям дій країни в міжнародному економічному середовищі. Наголошено на неефективності підходу щодо визначення принципів зовнішньоекономічної політики в угодах про цифрову торгівлю, оскільки кожна країна має власні особливості та інтереси, які намагатиметься відстоювати в кожному конкретному випадку. Це порушуватиме єдність та ефективність зовнішньоекономічної політики України.

2. Доводиться, що важливого значення при формуванні нового бачення реалізації зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації відіграє розвинена та дієва система стратегічного планування. Відсутність його (стратегічного планування) інституціоналізації в Україні призводить до порушення системності та узгодженості в здійсненні державними органами як економічної політики в

цілому, так і окремих її напрямів, в тому числі зовнішньоекономічної політики, а також знижує результативність всієї системи державного управління.

3. Аргументовано доцільність застосування каскадної моделі у процесі стратегічного планування реалізації державної зовнішньої політики (досвід Швейцарії), а також модернізації конституційно-правового та господарсько-правового забезпечення реалізації державної, в тому числі зовнішньоекономічної, політики України шляхом закріплення правових механізмів прийняття стратегічних документів.

Запропоновано: (1) передбачити на законодавчому рівні правове закріплення економічної політики шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, в тому числі у стратегіях Кабінету Міністрів України; (2) закріпити на законодавчому рівні наступну модель стратегічних документів, які опосередковують модель зовнішньоекономічної політики: Національна стратегія економічного та соціального розвитку – Стратегія зовнішньої політики (побудована за каскадним принципом) – Стратегія зовнішньоекономічної політики як підвид тематичних стратегій Стратегії зовнішньоекономічної політики), а також визначити строки прийняття відповідних документів (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – 10 років; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної діяльності – кожний законодавчий період) та звітування щодо їх виконання (Національна стратегія економічного та соціального розвитку – раз в 4 роки; Стратегія зовнішньої політики, Стратегія зовнішньоекономічної діяльності – раз на рік); (3) віднести до повноважень КМУ зобов'язання щодо розробки та реалізації загальнодержавних стратегій (зокрема, зобов'язання щодо розробки зовнішньополітичної стратегії віднести до компетенції Міністерства закордонних справ, а розробку зовнішньоекономічної стратегії - Міністерства Економіки України) та передбачити щорічну звітність щодо їх виконання. Саме такий підхід здатен врівноважити взаємодію державних органів на шляху до сприяння економічного розвитку країни при реалізації зовнішньополітичної, зокрема зовнішньоекономічної діяльності.

4. Обґрунтовано доцільність розробки Стратегії цифрового розвитку України, яка дозволить сформувати бачення цифрової трансформації, а також забезпечить координацію та реалізацію усіх державних проєктів у сфері цифровізації відповідно до цілей та завдань такої Стратегії. Враховуючи взяті Україною міжнародні зобов'язання та прагнення стати частиною Єдиного цифрового ринку ЄС, відповідний документ має узгоджуватись із стратегічними цілями цифрового розвитку ЄС до 2030 року (але з урахуванням національних інтересів), визначати пріоритетні національні завдання та заходи для їх досягнення.

Ґрунтуючись на зарубіжному досвіді, зокрема Фінляндії, доводиться доцільність запровадження комплексного підходу до розробки Стратегії цифрового розвитку України, що потребує залучення всіх міністерств в межах їх повноважень, шляхом створення постійно діючого Цифрового офісу, відповідального за міжвідомчу співпрацю та забезпечення постійного діалогу із зацікавленими групами і міжнародними партнерами. Своєю чергою, розробка Стратегії зовнішньоекономічної політики України має включати елементи цифрової трансформації такої політики, ґрунтуватись на Стратегії цифрового розвитку України та узгоджуватись з її кінцевою метою та завданнями.

5. Аргументовано, що вдосконалення правового забезпечення зовнішньоекономічної політики України в умовах цифровізації має відбуватися шляхом інтеграції цифрових інструментів та інструментів цифровізації в процеси та механізми її реалізації у трьох напрямках: зовнішньоторговельна політика, політика іноземного інвестування та кооперація з міжнародними економічними організаціями. Зазначено, що цифровізація виступає невід'ємною частиною всіх напрямів зовнішньоекономічної політики України.

У зв'язку з вищенаведеним, формування нової моделі зовнішньоекономічної політики має відбуватися на наступних засадах: 1) модернізація зовнішньоекономічної політики на основі ідеологічної парадигми, яка змінює сутність та формат такої політики в умовах цифровізації; 2) цифровізація торговельних та інвестиційних процедур, створення цифрової інфраструктури; 3) перехід до цифрового типу взаємодії органів державної влади, зокрема

відповідальних за реалізацію такої політики, із суб'єктами господарювання, міжнародними інституціями тощо, а також суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання – утворення систем різних типів для реалізації політики в умовах цифровізації.

6. Запропоновано розмежування понять «цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики» та «інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики». Зокрема, цифровий інструмент зовнішньоекономічної політики являє собою конкретні технологічні чи програмні засоби (ШІ, DLT (блокчейн), CDBC тощо), які використовуються в сфері зовнішньоекономічних відносин для вирішення різних завдань, таких як аналіз ринків, оптимізація транскордонних розрахунків, транскордонний обмін документами/інструментами, управління ризиками тощо. Натомість, інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики - це правовий засіб або механізм (наприклад, міжнародні угоди про цифрову економіку), спрямований на впровадження цифрових інструментів з метою поліпшення та оптимізації процесів, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, дипломатією, міжнародними відносинами та іншими аспектами взаємодії країни на міжнародному рівні.

7. Доводиться, що норм вітчизняного законодавства, які регулюють обіг торговельних документів (коносаментів, векселів тощо) та базових законів, які визначають основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»), організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні (Закон України «Про електронну комерцію»), правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг («Закон України «Про довірчі послуги») тощо є недостатньо для переходу на електронний документообіг торговельних документів. Зважаючи на це та посилаючись на досвід Сполученого Королівства, Франції обґрунтовано розробити та прийняти окремий закон «Про електронні торговельні документи» з одночасним зазначенням в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» за аналогією з абзацом 3 статті 14 згаданого нормативно-правового акта, «Електронний

документообіг на торговельному ринку здійснюється з урахуванням Закону України «Про електронні торговельні документи». Відповідний нормативно-правовий акт має бути розроблений з урахуванням норм вже існуючого національного законодавства і національних інтересів, містити чітке поняття торговельних документів та їх класифікацію.

Аргументовано доцільність розробки та визнання на міжнародному рівні єдиних стандартів до передачі електронних торговельних документів (зокрема впровадження нових систем і інтеграцію їх із внутрішніми системами усіма перевізниками, митними органами та ін.), технологій завдяки яким забезпечуватиметься така передача, а також уніфікованих строків для їх запровадження. Доведено, що значний потенціал для забезпечення обігу торговельних електронних документів мають DLT, зокрема блокчейн.

Зважаючи на наявне різноманіття видів DLT, зокрема блокчейну, та враховуючи можливість появи нових технологій, розробку та прийняття законодавства з питань цифровізації зовнішньоекономічної політики в Україні слід здійснювати з урахуванням принципів функціональної еквівалентності та технологічної нейтральності. Це дозволить убезпечити вітчизняне законодавство від необхідності постійного внесення змін.

8. Аргументована наявність позитивних зрушень (законодавчих, економічних тощо) у напрямі цифровізації та оптимізації зовнішньоекономічних відносин після укладення країнами Угоди про партнерство в галузі цифрової економіки (DEPA) (Сінгапур, Нова Зеландія та Чилі), та Угоди про цифрову економіку між Сінгапуром та Австралією (SADEA). Зокрема, це підтверджується динамікою ступеня цифровізації та спрощення процедур торгівлі (в тому числі на законодавчому рівні), збільшенням обсягів імпорту/експорту між відповідними країнами – сторонами таких угод та частки імпорту/експорту в загальному вимірі для кожної з них. Отже, зусилля України щодо розширення свого партнерства в галузі цифрової торгівлі/економіки шляхом укладення DEPA/DTA є перспективною відправною точкою, втім для цього необхідні попередні політичні та правові

умови. Реалізація таких угод ускладнюється необхідністю узгодження законодавства з їх положеннями.

Обґрунтовано, що реалізація положень UK-Ukraine DTA може бути ускладнена:

- відсутністю національного законодавства щодо можливості електронного документообігу при здійсненні транскордонної торгівлі (на відміну від Сполученого Королівства, де діє спеціальний закон «Про електронні торговельні документи»);

- повільними темпами імплементації актів міжнародного права, зокрема про захист персональних даних (проект закону «Про захист персональних даних», зареєстрований в жовтні 2022 року, станом на грудень 2023 року знаходиться на розгляді комітету);

- відмінностями у законодавчих підходах ЄС та Сполученого Королівства щодо врегулювання окремих питань (захист персональних даних, використання штучного інтелекту) та одночасною доцільністю уникнення Україною розбіжностей із законодавчими вимогами ЄС (зважаючи на підписану Угоду про асоціацію між Україною та ЄС нещодавно набутий статус країни-претендента на членство в ЄС);

- існуванням певних розбіжностей між положеннями UK-Ukraine DTA та національним законодавством, серед яких: (1) національні вимоги до локалізації зберігання даних проти передбаченої угодою заборони встановлення власних нормативних вимог щодо використання обчислювальних засобів на території однієї сторони як умови для ведення бізнесу на цій території, та можливості запроваджувати виключення із цього правила у разі обґрунтованості та відповідності меті (пункт 1, 2 статті 132-L UK-Ukraine DTA);

- декларативному характері норм UK-Ukraine DTA порівняно з іншими подібними угодами, зокрема UK-Singapore DEA, що може призвести до уповільнення економічного розвитку, зменшення інвестиційної привабливості, та втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку тощо.

На підставі аналізу UK-Ukraine DTA доводиться: (1) неврегульованість її положеннями деяких важливих питань, які можуть мати велике значення для транскордонної торгівлі в майбутньому, зокрема співпраці у напрямі узгодження підходів щодо обігу цифрових валют центральних банків тощо; (2) декларативний характер окремих її положень, серед яких положення щодо кібербезпеки, співпраці у напрямі розвитку нових технологій, зокрема штучного інтелекту тощо.

Зважаючи на зазначене вище, Україні слід приймати активнішу участь у міжнародному співробітництві з метою модернізації зовнішньоекономічної та внутрішньої економічної політики з урахуванням вимог міжнародних документів та викликів часу. Важливого значення в цьому напрямі набуває постійний моніторинг, вивчення зарубіжного досвіду та аналіз наслідків врегулювання таких важливих питань, як транскордонна передача інформації за допомогою електронних засобів, локалізація даних та суб'єктів, які опосередковують їх передачу, недискримінація тощо.

9. Обґрунтовано, що системи ІІІ є ефективним цифровим інструментом реалізації зовнішньоекономічної, зокрема зовнішньоторговельної, політики в Україні та на міжнародному рівні. Водночас застосування такого інструмента на практиці потребує адекватного правового регулювання, зважаючи на ризики, які він може створити для економічної безпеки країни, прав і свобод людини, справедливого правосуддя тощо.

Аргументовано, що підходи до правового регулювання ІІІ в різних країнах є відмінними (проактивний підхід проти реактивного). Тим не менш варто враховувати потенційну визначеність, яку забезпечує законодавча база ЄС, а також статус-кво, коли багато суб'єктів господарювання, зокрема США та Сполученого королівства, уже прагнуть забезпечити відповідність нормам Європейського союзу ЄС, щоб мати можливість зовнішньої торгівлі з європейськими країнами. З огляду на це, новації в напрямі формування правового регулювання ІІІ значною мірою залежатимуть від умов, які висуває ЄС. Іншими словами, технологічний сектор може віддати перевагу відносній визначеності нормативно-правової бази, а не запропонованому «принциповому» підходу, зокрема Сполученого Королівства.

На національному рівні формування правового забезпечення систем ІІІ перебуває на початковому етапі й відбувається дуже повільно. Попри наявність у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зобов'язань з імплементації європейських підходів щодо врегулювання особливостей розробки та застосування ІІІ, аргументовано, що відповідні завдання на сьогодні залишилися невиконаними. А, отже, доцільною є активізація роботи в цьому напрямі, зокрема імплементація норм Artificial Intelligence Act у вітчизняне законодавство, але з урахуванням успішного досвіду інших країн (зокрема, Сполученого Королівства та США). У зв'язку з цим доводиться доцільність уточнення визначення ключового терміна – «штучний інтелект».

Зважаючи на першочерговість для цілей правового регулювання, слушним видається підхід ЄС щодо взаємозв'язку на законодавчому рівні поняття «система штучного інтелекту» з категоріями ризику, які ІІІ може являти для охоронюваних законом інтересів і цінностей і які відповідне законодавство покликане захистити. Наголошено на тому, що прив'язка високоризикованості відповідної сукупності технологій до сфери їх використання є дискусійною. На початковому етапі видається неможливим визначити вичерпний перелік сфер, у яких застосування систем ІІІ визначається як високоризиковане.

Додатково наведено аргументи на користь доцільності визначення надійності системи ІІІ залежно від відповідності принципам ОЕСР: (безпечний і надійний за задумом, прозорий і зрозумілий, справедливий та оскаржуваний) (досвід Сполученого Королівства), та від того, чи діє ІІІ негайно, без перевірки людиною, або чи є його дія доповненням до людського рішення (позиція Чеської Республіки).

Аргументовано існування єдиного національного регулятора (Міністерство цифрової трансформації України) в цій сфері та конкретизації його правового статусу. Конкретизовано, що делегування повноважень декільком регулюючим органам у різних галузях та секторах може призвести до ускладнення їх взаємодії та реалізацію відповідного законодавства. Наявність єдиного державного «центру» здатна значно спростити співпрацю та координацію інших державних інституцій, діяльність яких пов'язана з контролем різних аспектів ІІІ. Крім того, доводиться

важливість правового регулювання систем ІІІ, які розроблені або використовуються виключно з метою забезпечення національної безпеки.

10. Враховуючи роль зовнішньої торгівлі в якості одного з визначальних факторів розвитку України, виявлено особливості реалізації зовнішньоторговельної політики в умовах цифровізації. Зокрема, розглянуто окремі напрями цифровізації міжнародної торгівлі. Доведено, що цифровізація міжнародної торгівлі шляхом впровадження DLT (зокрема, блокчейн) відкриває можливості для оптимізації адміністративних торговельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, дозволяє модернізувати та оптимізувати роботу єдиних вікон (в тому числі сертифікації та митного оформлення); платіжних систем; транскордонний обмін даними між державними установами чи органами влади та суб'єктами господарювання тощо.

Застосування смарт-контрактів, побудованих на відповідній технології, можуть автоматизувати дотримання заінтересованими сторонами різних договірних зобов'язань; а дані (в блокчейні) - являють собою потік надійної інформації про минулі транзакції, оскільки вони залишаються незмінними після введення. Це забезпечує більшу прозорість і можливість відстежити переміщення продукту або документа по всьому ланцюжку поставок з високим рівнем безпеки та незмінності, а також унеможливорює подвійні витрати (зокрема, шляхом використання одних і тих самих цифрових документів в якості забезпечення для фінансування), які є поширеним джерелом шахрайства у міжнародній торгівлі.

11. Доводиться, що DLT є лише інструментом на шляху до оптимізації адміністративних торговельних процедур та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності і може використовуватися лише за умови наявності відповідного законодавства. А отже, потребують врегулювання питання щодо визначення правового статусу DLT (зокрема, термінології – «блокчейн», «смарт-контракти») та додатків на основі блокчейну. Аналіз зарубіжного досвіду доводить відсутність уніфікованих підходів у відповідному напрямі. Це актуалізує потребу в активізації роботи на міжнародному рівні відносно вирішення зазначених вище питань. Україні також доцільно підключитися до цього процесу. Важливого значення задля

наскрізної цифровізації торгівлі та обмеження можливості потенційно конфліктуючих індивідуальних підходів, які можуть призвести до подальшого роз'єднання та бар'єрів у торгівлі набуває гармонізація вітчизняного законодавства у відповідності із вже існуючими міжнародними документами (зокрема, типовими законами UNCITRAL). Одним із засобів, який допоможе активізувати дії у відповідному напрямку, є цифрові торговельні угоди (наприклад, UK-Ukraine DTA).

12. Інтероперабельність між CBDC різних країн є важливим аспектом, який слід враховувати тій чи іншій країні в умовах інтеграції у глобальну цифрову платіжну систему. Обґрунтовано, що найбільш оптимальною для України могла би стати модель інтероперабельності ХС МВФ. Водночас її запровадження вимагає ретельного опрацювання нормативної бази, яка повинна включати наступні елементи: 1) правовий режим сертифікатів умовного депозиту (законодавче визначення та визнання таких віртуальних активів, як сертифікат умовного депозиту, легітимними фінансовими інструментами, а також чітке визначення правового режиму майнових прав на віртуальні активи та механізмів їх передачі); 2) регулювання платіжних систем (нормативні вимоги до ліцензування для учасників платформи, включаючи комерційні банки, платіжні системи та постачальників послуг з обробки даних; механізми нагляду та контролю за діяльністю учасників платформи з боку відповідних регуляторних органів); 3) стандарти безпеки і захисту даних (впровадження стандартів криптографії для захисту даних та забезпечення безпеки транзакцій, нормативні вимоги щодо захисту персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації, що передається через платформу); 4) антифродові та КҮС вимоги (встановлення чітких вимог щодо ідентифікації та верифікації клієнтів; розробка і впровадження процедур для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (зокрема, імплементація рекомендацій FATF)); 5) інтероперабельність і технічні стандарти (впровадження стандартів для забезпечення сумісності різних систем і платформ, включаючи формати повідомлень, протоколи передачі даних та інтерфейси, регулювання використання смарт-контрактів для автоматизації

транзакцій і забезпечення їх юридичної сили); 6) юридична відповідальність та вирішення спорів (визначення прав та обов'язків учасників платформи, а також заходів відповідальності за порушення правил, створення механізмів для вирішення спорів між учасниками платформи, включаючи арбітраж та медіацію); 7) міжнародна координація та співпраця (співпраця з міжнародними організаціями для гармонізації нормативних вимог та забезпечення ефективної інтероперабельності з іншими юрисдикціями; укладення міжнародних угод для забезпечення взаємної правової допомоги в разі транскордонних спорів та правопорушень тощо). Зазначене дозволить створити надійну та ефективну платформу для транскордонних платежів, яка відповідатиме вимогам сучасної фінансової системи.

13. Аргументовано, що вплив таких міжнародних інституцій, як СОТ, ОЕСР, АТЕС та інших, на трансформацію національної зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації можна розглядати крізь призму інструментальної складової «м'якого» права (зокрема, встановлення стандартів, сприянні співпраці та наданні фінансової підтримки для розвитку цифрових ініціатив, впровадження цифрових технологій та інновацій в сфері зовнішньоекономічних відносин).

14. Доводиться, що Україна, як і інші країни, які розглядають питання захисту персональних даних в рамках реалізації зовнішньоекономічної політики, стикаються з вибором між регуляторними моделями ЄС та США. GDPR встановлює жорсткі вимоги до обробки та передачі персональних даних, включаючи механізми транскордонної передачі даних, які базуються на засадах адекватності (відповідності), де деякі країни можуть визнаватися адекватними (відповідними) для передання даних, а інші – ні. Водночас США мають інший підхід, заснований на різних механізмах передачі, таких як Privacy Shield (до його скасування), стандартні договори про оброблення даних та інші.

Для суб'єктів господарювання, які ведуть бізнес як з компаніями ЄС, так і зі США, вибір регуляторного підходу може суттєво вплинути на можливості транскордонної передачі персональних даних, зовнішню торгівлю, розвиток інновацій та інші аспекти діяльності. Це є особливо актуальним для глобальних

компаній, які мають широку клієнтську базу та здійснюють операції в обох регіонах. Україна, як і будь-яка інша країна, яка імплементує GDPR або інший регуляторний підхід, повинна забезпечити захист прав фізичних та юридичних осіб та не допустити застосування санкцій з боку ЄС або інших регуляторів.

15. Аргументовано, що імплементація GDPR та забезпечення відповідності його вимогам (зокрема, отримання статусу «адекватності»), можуть бути витратними та тривалими як для компаній, так і для країн, в тому числі України, і справляти негативний вплив на зовнішньоекономічні відносини, а також інноваційний розвиток не тільки країн партнерів, але й самого ЄС. Своєю чергою, задля уникнення протиріч між підходами ЄС до транскордонного обміну даними із відповідними правилами міжнародних інституцій, зокрема COT, ОЕСР (членом яких є ЄС), та уникнення торговельних спорів, доцільною є взаємодія між ЄС та міжнародними інституціями у напрямі вироблення єдиних підходів з цих питань.

Обґрунтовано створення компендіуму кращих практик впровадження директив ОЕСР на рівні національного законодавства країнами-членами та доступом кожної з них до спільних даних. Це може бути корисним інструментом для підвищення прозорості в урядовій діяльності та порівняльного аналізу стандартів і практик. Введення такого компендіуму сприятиме не тільки удосконаленню законів у цій сфері, але й також допомагатиме країнам в дотриманні їх зобов'язань в галузі прозорості та доступу до інформації.

Аргументовано, що удосконалення GDPR потребує співпраці різних стейкхолдерів і ставить перед собою завдання збалансування захисту даних та підтримки інновацій. Серед можливих заходів у напрямі досягнення такої мети можуть бути: (1) розробка та запровадження класифікації даних, яка б враховувала різні рівні їх чутливості (зокрема визначення, які дані потребують особливого захисту, а які можуть бути оброблені з меншими обмеженнями); (2) розгляд можливості використання технічних засобів анонімізації даних, які дозволяють використовувати дані для цілей досліджень і розвитку продуктів, не розкриваючи особисту ідентифікацію; (3) забезпечення постійного моніторингу і оновлення

(зокрема, розробки механізму моніторингу та оновлення) GDPR, з метою адаптації до нових технологічних реалій і викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Foreign economic policy. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Estonia*. URL: <https://www.vm.ee/en/foreign-economics-development-cooperation/foreign-economics-and-trade> (дата звернення 08.06.2024).
2. Switzerland's foreign economic policy strategy. *State Secretariat for Economic Affairs*. URL: https://www.seco.admin.ch/seco/en/home/Aussenwirtschaftspolitik_Wirtschaftliche_Zusammenarbeit/aussenwirtschaftspolitik/aws.html (дата звернення 08.06.2024).
3. Борисенко О. Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 1. С. 120–126.
4. Орлов І.В., Ксендзук В.В. Складові зовнішньоекономічної політики України: перспективні вектори розвитку в сфері державного управління. *Економічний вісник*. 2020. Т.72, №4. С. 51–60. <https://doi.org/10.33271/ebdut/72.051>
5. Бондарчук О.Г., Бондарчук О.І. Основні напрями вдосконалення зовнішньоекономічної політики як складової стратегії розвитку економіки держави. *Право і суспільство*. 2018. №1. С. 108–113.
6. Батченко Л.В., Науменко С.М. Проблеми формування зовнішньоекономічної політики України в контексті членства у СОТ. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 147. С. 49–51.
7. Bożyk P. *The Concept of Foreign Economic Policy*. 1st ed. London: Routledge, 2006. 266 p.
8. Rypenko I.S., Melnyk Y.B. Principles of Digitalisation of the State Economy. *International Journal of Education and Science*. 2021. Vol. 4, No. 1. P. 43-50. <https://doi.org/10.26697/ijes.2021.1.5>
9. Різник Н.М. Принципи цифровізації економіки України. *Інновації: аспекти управління, виробництва, сфери обслуговування*: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка

НАН України М.Г. Чумаченка. м. Тернопіль, 28 бер. 2019 р. / ТНТ імені Івана Пулюя, 2019. С. 70.

10. Ащеулова, О. М., Гарькава, В. Ф., Іваненко, Р. О., & Циганенко, О. В. Аналіз концепцій напрямів цифрової трансформації економіки. *Академічні візії*. 2023. № 16. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7688416>

11. Stroiko, T., Nazarova, L., & Danik, N. Transformation of economic processes on the basis of digitalisation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7, No. 1. P. 102-107.

12. Suh J., Lee J.H., Roh J. On the Non-Discrimination Principles in Digital Trade. *SSRN Electronic Journal*. 2022. 21 p. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4077393>

13. Digital Trade. *European Comission*. URL: [https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/goods-and-services/digital-trade_en#:~:text=The%20Digital%20Trade%20Principles%20cover,invoicing\)%2C%20consumer%20trust%20\(including](https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/goods-and-services/digital-trade_en#:~:text=The%20Digital%20Trade%20Principles%20cover,invoicing)%2C%20consumer%20trust%20(including) (дата звернення 08.06.2024).

14. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національні та регіональні виміри. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4, № 1. С. 85–93.

15. World Competitiveness Ranking. *IMD*. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (дата звернення 08.06.2024).

16. Swiss economy – Facts and figures. *Federal Department of Foreign Affairs FDFA*. URL: <https://www.eda.admin.ch/aboutswitzerland/en/home/wirtschaft/uebersicht/wirtschaft---fakten-und-zahlen.html> (дата звернення 08.06.2024).

17. Acemoglu D., Robinson J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty. 1st ed. New York: Crown, 2017. 529 p.

18. Гудіма Т.С. Господарсько-правове забезпечення реалізації грошово-кредитної політики держави на засадах сталого розвитку. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», 2020. 336 с.

19. Ecological or ecosystem resilience. *European Environment Agency*. URL: <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/chm-biodiversity/ecological-or-ecosystem-resilience> (дата звернення 08.06.2024).

20. Switzerland's Foreign Economic Policy Strategy. URL: <https://www.newsd.admin.ch/newsd/message/attachments/69222.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

21. Mondejar M. E. et al. Digitalization to achieve sustainable development goals: Steps towards a Smart Green Planet. *Science of The Total Environment*. 2021. Vol. 794. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.148539>

22. More emissions than meet the eye: Decarbonizing the ICT sector. *Allianz*. URL: https://www.allianz.com/en/economic_research/publications/specials_fmo/decarbonizing-information-technologies.html (дата звернення 08.06.2024).

23. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. Brussels, 9.3.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (дата звернення 08.06.2024).

24. Towards a green, digital and resilient economy: Our European Growth Model. Brussels, 2.3.2022. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/com_2022_83_1_en_act_part1_v5_0.pdf (дата звернення 08.06.2024).

25. About DIGITAL SME. *The European DIGITAL SME Alliance*. URL: <https://www.digitalsme.eu/about-us/> (дата звернення 08.06.2024).

26. Climate and Environmental Strategy for the ICT Sector. Publications of the Ministry of Transport and Communications 2021:6. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162912/LVM_2021_06.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 08.06.2024).

27. The nexus of green and digital: an opportunity of a challenge? *World Bank Blogs*. URL: <https://blogs.worldbank.org/digital-development/nexus-green-and-digital-opportunity-or-challenge> (дата звернення 08.06.2024).

28. Greening Digital in Korea: Korea Case Study for Greening the ICT Sector. *World Bank Group*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/docu>

ments-reports/documentdetail/152001645712665901/greening-digital-in-korea-korea-case-study-for-greening-the-ict-sector (дата звернення 08.06.2024).

29. Mohamed A. M. O., Paleologos, E. K., & Howari, F. Pollution assessment for sustainable practices in applied sciences and engineering. 1st ed. London: Butterworth-Heinemann, 2020. 1170 p.

30. Кібербезпека бізнесу в умовах нестабільності. *PwC*. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/2022/cybersecurity-uncertainty-state.html> (дата звернення 08.06.2024).

31. Ukraine's invasion and data breaches. Data breach monitoring. *Surfshark*. URL: <https://surfshark.com/research/chart/war-impact-on-data-breaches> (дата звернення 08.06.2024).

32. Law. M. Data breaches cost an average \$9.44m in the US last year. *Technology Magazine*. URL: <https://technologymagazine.com/articles/data-breaches-cost-an-average-9-44m-in-the-us-last-year> (дата звернення 08.06.2024).

33. Facts and Figures 2021: 2.9 billion people still offline. *ITU*. URL: <https://www.itu.int/hub/2021/11/facts-and-figures-2021-2-9-billion-people-still-offline/> (дата звернення 08.06.2024).

34. Проект Закону України «Про цифровий Порядок денний України». URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

35. Проект Плану відновлення України: матеріали робочої групи «Діджиталізація». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/digitization.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

36. UK/Ukraine: Digital Trade Agreement [CS Ukraine No.2/2023]. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ukukraine-digital-trade-agreement-cs-ukraine-no22023> (дата звернення 08.06.2024).

37. UK-Singapore Digital Economy Agreement: final agreement explainer. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-singapore-digital-economy-agreement-explainer/uk-singapore-digital-economy-agreement-final-agreement-explainer#open-and-inclusive-digital-markets> (дата звернення 08.06.2024).

38. The Digital Economy Partnership Agreement is a new initiative with Chile and Singapore. *New Zealand foreign affairs and trade*. URL: <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/free-trade-agreements/free-trade-agreements-in-force/digital-economy-partnership-agreement-depa/overview#:~:text=New%20Zealand%2C%20Chile%20and%20Singapore%20were%20three%20of%20the%20four,able%20to%20meet%20its%20standards.> (дата звернення 08.06.2024).

39. DEPA text and resources. *New Zealand foreign affairs and trade*. URL: <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/free-trade-agreements/free-trade-agreements-in-force/digital-economy-partnership-agreement-depa/depa-text-and-resources/> (дата звернення 08.06.2024).

40. Джабраїлов Р.А., Малолітнева В.К., Гудіма Т.С. Перспективи модернізації господарського законодавства України у контексті концепції сталого розвитку. *Економіка та право*. 2018. №2 (50). С. 3-19. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.02.003>

41. Banlaoi. R. Marcos Jr fashions a flexible foreign policy for the Philippines. *EASTASIAFORUM*. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2023/01/21/marcos-jr-fashions-a-flexible-foreign-policy-for-the-philippines/> (дата звернення 08.06.2024).

42. Flexibility and adaptability the essence of Việt Nam's foreign policy: int'l experts. *Viet Nam News*. URL: <https://vietnamnews.vn/politics-laws/1550666/flexibility-and-adaptability-the-essence-of-viet-nam-s-foreign-policy-int-l-experts.html> (дата звернення 08.06.2024).

43. Albrechts L., Balducci A., Hillier J. *Situated Practices of Strategic Planning*. 1st ed. New York: Routledge, 2017. 430 p.

44. Drezner, D. *Avoiding Trivia: The Role of Strategic Planning in American Foreign Policy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2009. 190 p.

45. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. - 456 с.

46. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. За ред. В.К. Мамутова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 441 с.

47. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2012 р. № 413-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2012-%D1%80#Text> (дата звернення 08.06.2024).

48. Проект Закону про державне стратегічне планування. № 9407 від 03.11.2011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9407&skl=7 (дата звернення 08.06.2024).

49. Висновок на проект Закону України «Про державне стратегічне планування» (реєстр. № 9407 від 03.11.2011). URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=41685&pf35401=206333> (дата звернення 08.06.2024).

50. Проект Закону України «Про державне стратегічне планування» від 05.12.2017. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e7b8af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStrategichnePlanuvannia> (дата звернення 08.06.2024).

51. Дмитро Кулеба: Україна вперше в історії отримала Стратегію зовнішньополітичної діяльності. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-vpershe-v-istoriyi-otrimala-strategiyu-zovnishnopolitichnoyi-diyalnosti> (дата звернення 08.06.2024).

52. Royce W.W. Managing the development of large software systems. Proceedings of IEEE WESCON. Los Angeles, 1970. № 8. P. 328–338.

53. Bell T. E. and Thayer T. A. Software requirements: Are they really a problem? Proceedings of the 2nd international conference on Software engineering. IEEE Computer Society Press. Washington, 1976. P. 61–68.

54. The Waterfall Methodology in Project Management. *teamgantt*. URL: <https://www.teamgantt.com/waterfall-agile-guide/waterfall-methodology> (дата звернення 08.06.2024).

55. 2030 Sustainable Development Strategy. *Federal Office for Spatial Development ARE*. URL: <https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/strategy/sds.html> (дата звернення 08.06.2024).

56. Sustainable Development Strategy: Guidelines and Action Plan 2008–2011. *Federal Office for Spatial Development ARE*. URL: <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/strategie-nachhaltige-entwicklung-leitlinien-und-aktionsplan-200.html> (дата звернення 08.06.2024).

57. Foreign Policy Strategy 2024–2027. *Federal Department of Foreign Affairs FDFA*. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/implementing-foreign-policy/aussenpolitischestrategie.html> (дата звернення 08.06.2024).

58. Pour une stratégie claire en matière de politique extérieure Motion № 10.3212 from 18.03.2010. URL: <https://www.parlament.ch/en/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaeft?AffairId=20103212#!#section-content> (дата звернення 08.06.2024).

59. Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999 (Status as of 7 March 2021). URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en> (дата звернення 08.06.2024).

60. The legislative periods are extended from 3 to 4 years. URL: <https://www.parlament.ch/en/%C3%BCber-das-parlament/parlamentsgeschichte/parlamentsgeschichte-detail?historyId=166> (дата звернення 08.06.2024).

61. Foreign policy: strategies and key aspects. *Federal Department of Foreign Affairs FDFA*. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/implementing-foreign-policy.html> (дата звернення 08.06.2024).

62. Swiss Foreign Policy Strategy 2016-19: Federal Council report on the priorities for the 2016-19 legislative period. URL:

https://www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/publications/SchweizerischeAussenpolitik/Aussenpolitische-Strategie_EN.pdf (дата звернення 08.06.2024).

63. FDFA guidelines and action plans. *Federal Department of Foreign Affairs FDFA*. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/implementing-foreign-policy/leitlinien-und-aktionsplaene-eda.html> (дата звернення 08.06.2024).

64. Federal Act on the Federal Assembly of 13 December 2002 (Status as of 1 June 2024). *Fedlex The publication platform for federal law*. URL: <https://fedlex.admin.ch/eli/cc/2003/510/en> (дата звернення 08.06.2024).

65. Foreign Economic Policy Report 2023 as of 10.1.2024. URL: https://www.seco.admin.ch/dam/seco/en/dokumente/Publikationen_Dienstleistungen/Publikationen_Formulare/Aussenwirtschaft/berichte_aussenwirtschaftspolitik/awb_2023.pdf.download.pdf/awb_2023_en.pdf (дата звернення 08.06.2024).

66. Switzerland's foreign economic policy strategy. URL: https://www.seco.admin.ch/dam/seco/en/dokumente/Aussenwirtschaft/Aussenwirtschaftsstrategie/bericht_aws.pdf.download.pdf/bericht_aws.pdf (дата звернення 08.06.2024).

67. Мунтиян В. И. Стратегическое планирование в инновационной сфере. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. №4. С. 17-19.

68. Government has adopted a new Strategy for Sweden's Trade, Investment and Global Competitiveness. *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/press-releases/2023/12/government-has-adopted-a-new-strategy-for-swedens-trade-investment-and-global-competitiveness/> (дата звернення 08.06.2024).

69. Foreign and Security Policy strategy 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/foreign-policy/foreign-and-security-policy-2023> (дата звернення 08.06.2024).

70. E-stonia Takes Off. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2018/03/trenches> (дата звернення 08.06.2024).

71. France's International Digital Strategy. *France Diplomacy*. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/france-s-international-digital-strategy/> (дата звернення 08.06.2024).
72. Strategy for Denmark's Tech Diplomacy. *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*. URL: <https://techamb.um.dk/strategy> (дата звернення 08.06.2024).
73. Digital Agenda for Foreign Trade and Development Cooperation (BHOS). *Government of the Netherlands*. URL: <https://www.government.nl/documents/policy-notes/2019/07/31/digital-agenda-for-foreign-trade-and-development-cooperation-bhos> (дата звернення 08.06.2024).
74. Estonia's Digital Agenda 2030. *Ministry of Economic Affairs and Communication of the Republic of Estonia*. URL: <https://www.mkm.ee/media/6970/download> (дата звернення 08.06.2024).
75. The Dutch Digitalisation Strategy 2021. *Nederland Digitaal*. URL: <https://www.nederlanddigitaal.nl/documenten/publicaties/2021/06/22/the-dutch-digitalisation-strategy-2021-eng> (дата звернення 08.06.2024).
76. The Danish Government presents 'Digital Growth Strategy'. *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*. URL: <https://investindk.com/insights/the-danish-government-presents-digital-growth-strategy> (дата звернення 08.06.2024).
77. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (дата звернення 08.06.2024).
78. State of the Union: Commission proposes a Path to the Digital Decade to deliver the EU's digital transformation by 2030. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_4630 (дата звернення 08.06.2024).
79. Draft of Finland's digital compass sent out for comments. *HelsinkiTimes*. URL: <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/21294-draft-of-finland-s-digital-compass-sent-out-for-comments.html> (дата звернення 08.06.2024).
80. Ministerial working group's decision on Finland's digital compass aims to make Finland a leader among EU countries. *Ministry of Economic Affairs and*

Employment of Finland. URL: <https://tem.fi/en/-/10623/ministerial-working-group-s-decision-on-finland-s-digital-compass-aims-to-make-finland-a-leader-among-eu-countries> (дата звернення 08.06.2024).

81. Лупак Р.Л., Штець Т.Ф. Стратегічне програмування державної політики цифровізації реального сектору економіки України. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 33-39. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.33>

82. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 08.06.2024).

83. Україна та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії підтвердили намір укласти Угоду про цифрову торгівлю. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-spoluchene-korolivstvo-velykoi-brytanii-ta-pivnichnoi-irlandii-pidtverdyly-namir-uklasty-uhodu-pro-tsifrovu-torhivliu> (дата звернення 08.06.2024).

84. Цифровий ленд-ліз. Ключові пункти плану цифрової трансформації України від Мінцифри. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/tsifroviy-lend-liz-klyuchovi-punkti-planu-tsifrovoi-transformatsii-ukraini-vid-mintsifri-04072022-6974> (дата звернення 08.06.2024).

85. Ministerial Working Group on Developing the Digital Transformation, the Data Economy and Public Administration. *Ministry of Finance Finland*. URL: <https://vm.fi/en/-/10616/government-appoints-new-ministerial-working-group-to-develop-digital-transformation-data-economy-and-public-administration> (дата звернення 08.06.2024).

86. Coordination group for digitalization. *Ministry of Finance Finland*. URL: <https://vm.fi/en/coordination-group-for-digitalisation> (дата звернення 08.06.2024).

87. Government approved the preparation of the Digital Society 2030 Development Plan. *Republic of Estonia Government*. URL: <https://valitsus.ee/en/news/government->

[approved-preparation-digital-society-2030-development-plan](#) (дата звернення 08.06.2024).

88. Eesti digiühiskond 2030 arengukava. *Eelnõude infosüsteem*. URL: <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/e00fb8a2-9c4b-42b6-b424-7e320949db98#nXlzztmg> (дата звернення 08.06.2024).

89. Protokolli märgitava otsuse «Eesti digiühiskond 2030 arengukava» kinnitamine» eelnõu seletuskiri. URL: <https://www.mkm.ee/media/6790/download> (дата звернення 08.06.2024).

90. United Nations Commission on International Trade Law Model Law on Electronic Commerce. 1996 (with additional article 5 bis as adopted in 1998). *United Nations Commission On International Trade Law*. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce (дата звернення 08.06.2024).

91. United Nations Commission on International Trade Law Model Law on Electronic Signatures (2001). *United Nations Commission On International Trade Law*. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_signatures (дата звернення 08.06.2024).

92. Goldby M. Legislating to facilitate the use of electronic transferable records: A case study. *UNCITRAL Colloquium on Electronic Commerce*. New York, 2011. 22 p.

93. Gabriel H. D. The UNCITRAL model law on electronic transferable records. *Uniform Law Review*. 2019. Vol. 24, Issue 2. P. 261-280.

94. Yang J. H. Applicability of Blockchain based Bill of Lading under the Rotterdam Rules and UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records. *Journal of Korea Trade*. 2019. Vol. 23, No. 6. P. 113-130.

95. Finocchiaro G., Castellani L. The UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records: Introduction and Overview. *European Review of Private Law*. Vol. 31, Issue 5. P. 955 – 978. <https://doi.org/10.54648/erp12023039>

96. Mahasneh N. Electronic Transferable Records: A Gap in Qatari Law That Urgently Needs Filling. *Uniform Law Review*. 2021. Vol. 26, No. 3. P. 532-553.

97. Lampič J., & Ng I. An Analysis on the Application of the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records on Contract Automation and Metadata. *Legal Challenges in the New Digital Age*. 2021. P. 45-65. https://doi.org/10.1163/9789004447417_005

98. Ber A. S. Elektronik olarak devredilebilir kayıtlara ilişkin uncitral model kanunu. *ASBUHFD*. 2019. Vol.1, Issue 2. P. 445-452.

99. Cachard O. UNCITRAL model law on electronic transferable records: The missing link towards e-shipping? In *Disruptive Technologies, Climate Change and Shipping*. 1st ed. Abingdon: Informa Law from Routledge, 2022. P. 32-39.

100. Пашковська Л. І. Коносаменти, що перевозяться на борту судна. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій*. Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі». м. Чернігів, 15 лип. 2021 р. С. 463.

101. Кужко О. С. Еволюція договірної техніки як підстава розвитку електронного документообігу у сфері морського перевезення вантажів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №2. С. 69-72.

102. Кунда Н. Міжнародні морські перевезення: аспекти правового регулювання. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. № 24 (121). С. 325-336. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.031>

103. UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (2017). *United Nations Commission On International Trade Law*. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_transferable_records (дата звернення 08.06.2024).

104. Streamlining international trade by digitalising end-to-end documentation. *DCSA*. URL: https://go.dcsa.org/ebook-eb1/?utm_source=dcsa&utm_medium=display&utm_campaign=ebook-eb1 (дата звернення 08.06.2024).

105. G7 Trade Ministers' Digital Trade Principles. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/news/g7-trade-ministers-digital-trade-principles> (дата звернення 08.06.2024).

106. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (New York, 2005). *United Nations Commission On International Trade Law*. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications (дата звернення 08.06.2024).

107. Electronic trade documents. *Law Commission Reforming the law*. URL: <https://www.lawcom.gov.uk/project/electronic-trade-documents/> (дата звернення 08.06.2024).

108. Electronic Trade Documents Act 2023. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/38/contents>

109. National Data Strategy. Policy paper. Updated 9 December 2020. Gov UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-national-data-strategy/national-data-strategy#about-the-national-data-strategy> (дата звернення 08.06.2024).

110. Digital Economy Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Republic of Singapore. Singapore № 1. 2022. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1060050/CS_Singapore_1.2002_UK_Singapore_Digital_Economy_Agreement.pdf (дата звернення 08.06.2024).

111. Status: UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (2017). United Nations. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_transferable_records/status

112. France joins MLETR club, recognising ‘Titre Transférable Électronique’. Trade Finance Global. 2024. URL: <https://www.tradefinanceglobal.com/posts/france-joins-mletr-club-recognisingtitre-transferable-electronique/>

113. TradeTrust - Transform the Way You Trade. *Singapore Government Developer Portal*. URL: <https://www.developer.tech.gov.sg/products/categories/blockchain/tradetrust/overview> (дата звернення 08.06.2024).

114. The eBL Movement. *Fit Alliance*. URL: <https://www.fit-alliance.org/> (дата звернення 08.06.2024).

115. UK G7 Presidency: Roadmap to reform for electronic transferable records. Policy paper. Published 17 December 2021. *GovUK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-g7-presidency-roadmap-to-reform-for-electronic-transferable-records/uk-g7-presidency-roadmap-to-reform-for-electronic-transferable-records#fnref:1> (дата звернення 08.06.2024).

116. Jung-Ho Yang. Applicability of Blockchain based Bill of Lading under the Rotterdam Rules and UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records. *Journal of Korea Trade*. 2019. Vol. 23. № 6. P. 113-130. URL: <https://ssrn.com/abstract=3514414> (дата звернення 08.06.2024).

117. Україна та Велика Британія підписали Угоду про цифрову торгівлю, - Комітет з питань цифрової трансформації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234592.html (дата звернення 08.06.2024).

118. Проект Закону про ратифікацію Угоди про цифрову торгівлю між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії від 02.01.2024 № 0245. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43478> (дата звернення 08.06.2024).

119. UK-Ukraine DTA: agreement explainer. Promotional material. *Gov UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-ukraine-digital-trade-agreement-agreement-explainer/uk-ukraine-dta-agreement-explainer> (дата звернення 08.06.2024).

120. Sheng L. The World Trade Organization and the Digital Economy Partnership Agreement: Analog Trade Rules in a Digital Era. *Big Tech Firms and International Relations*. Singapore: Springer Nature Singapore, 2022. P. 93-114. https://doi.org/10.1007/978-981-19-3682-1_4

121. Chaisse J. 'The Black Pit:' Power and Pitfalls of Digital FDI and Cross-Border Data Flows. *World Trade Review*. 2023. № 22 (1). P. 73-89. <https://doi.org/10.1017/S1474745622000337>

122. Recommendation for a Council decision authorising the opening of negotiations for digital trade disciplines with the Republic of Korea and with Singapore.

Brussels, 14.4.2023. *European commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0230> (дата звернення 08.06.2024).

123. Digital trade. *European Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/goods-and-services/digital-trade_en (дата звернення 08.06.2024).

124. Honey S. The Long Road to a Seamless Global Digital Economy. *Hinrich Foundation*. URL: <https://www.hinrichfoundation.com/research/article/digital/the-long-road-to-a-seamless-global-digital-economy/> (дата звернення 08.06.2024).

125. Elsig M., Klotz S. Data flow-related provisions in preferential trade agreements. *Big Data and Global Trade Law*. 2021. P. 42–62. <https://doi.org/10.1017/9781108919234.004>

126. Ciuriak D. Digital Trade: Is Data Treaty-Ready?. *CIGI Paper No. 162*. *Waterloo: Centre for International Governance Innovation*. 2018. 17 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3110785>

127. Aaronson S. A. Building trust in digital trade will require a rethink of trade policy-making. *Oxford Review of Economic Policy*. 2023. Vol. 39 (1). P. 98-109. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grac046>

128. Honey S. Asia-Pacific digital trade policy innovation. I Borchert and L A Winters. Addressing Impediments to Digital Trade. Paris & London: CEPR Press. 2021. P. 217-239. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/addressing-impediments-digital-trade> (дата звернення 08.06.2024).

129. Ciuriak D. Digital Economy Agreements: Where Do We Stand and Where Are We Going? *SSRN Electronic Journal*. 2022. 25 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4217903>

130. Zhong N. China eyes DEPA role to spur digital field. *Chinadaily*. URL: <http://global.chinadaily.com.cn/a/202311/16/WS6555703ba31090682a5ee6a8.html> (дата звернення 08.06.2024).

131. EU-Singapore Free Trade Agreement, Investment Protection Agreement and Digital Trade Agreement. *European Commission*. URL:

https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/singapore/eu-singapore-agreements_en (дата звернення 08.06.2024).

132. Indo – Pacific economic framework for prosperity. *Office of the United States Trade Representative*. URL: <https://ustr.gov/ipef#:~:text=Indo%2DPacific%20Economic%20Framework%20for%20Prosperity&text=At%20its%20core%2C%20the%20Economic,trade%20for%20years%20to%20come> (дата звернення 08.06.2024).

133. Warren, M., Fan, Z. Digital Economy Agreements Are a New Frontier for Trade – here's why. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/08/digital-economy-agreements-trade/> (дата звернення 08.06.2024).

134. Multilateral and regional cooperation on digital trade rules and agreements in Asia-Pacific. *ARTNeT Working Paper*. 2023. No. 227. 19 p. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12870/6471> (дата звернення 08.06.2024).

135. Soprana M. The digital economy partnership agreement (DEPA): Assessing the significance of the new trade agreement on the block. *Trade Law & Development*. 2021. Vol. 13 (1) P. 143-169.

136. Fay R., Ciuriak D. The Digital Economic Partnership Agreement: Should Canada join? Policy Brief 171. *Centre for International Governance Innovation, Waterloo*. 2022. 11 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3875736>

137. González J. L., Ferencz J. Digital trade and market openness. *OECD Trade Policy Working*. 2018. № 217. 61 p. <https://doi.org/10.1787/1bd89c9a-en>

138. Володимир Зеленський і Джастін Трюдо підписали оновлену Угоду про вільну торгівлю між Україною та Канадою. президент України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-i-dzhastin-tryudo-pidpisali-onovlenu-ugo-85837> (дата звернення 08.06.2024).

139. Digital Economy Partnership Agreement. *Ministry of trade and industry Singapore*. URL: <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/The-Digital-Economy-Partnership-Agreement> (дата звернення 08.06.2024).

140. Singapore-Australia Digital Economy Agreement. *Ministry of trade and industry Singapore*. URL: <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/The-Singapore-Australia-Digital-Economy-Agreement> (дата звернення 08.06.2024).

141. Singapore vs New Zealand. *OECD*. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/sgp/partner/nzl> (дата звернення 08.06.2024).

142. New Zealand's export performance over the past decade. *Berl*. URL: <https://berl.co.nz/economic-insights/new-zealands-export-performance-over-past-decade> (дата звернення 08.06.2024).

143. Greenberg E. 10 Differences Between UK GDPR and EU GDPR. *Papayaglobal*. URL: <https://www.papayaglobal.com/blog/10-differences-between-uk-gdpr-and-eu-gdpr/> (дата звернення 08.06.2024).

144. Гудіма Т., Камишанський В. Штучний інтелект як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики: особливості правового регулювання. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 3(50). С. 398-409. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4039>

145. Проект Закону про захист персональних даних № 8153 від 25.10.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1804764> (дата звернення 08.06.2024).

146. Judgment of the court (Grand Chamber). Data Protection Commissioner v Facebook Ireland Limited and Maximillian Schrems of 16 July 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0311> (дата звернення 08.06.2024).

147. Kono K., Colatin S. D. T. National Approaches to the Supply Chain Cybersecurity: Taking a More Restrictive Stance Against High-Risk Vendors. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*. 37 p. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2023/05/Supply_Chain_Cybersecurity.pdf (дата звернення 08.06.2024).

148. Gatley J. Innovation v Regulation - how might the EU's AI Act affect the UK's own AI legislation? *Society for Computers & Law*. URL: <https://www.scl.org/articles/12805-innovation-v-regulation-how-might-the-eu-s-ai-act-affect-the-uk-s-own-ai-legislation> (дата звернення 08.06.2024).

149. Камишанський В.І., Гудіма Т.С., Малолітнева В.К. Стратегічне планування зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації: досвід Фінляндії та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 252 -255. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/60>

150. Kamyshanskyi V., Hudima T., Malolitneva V. Institutionalization of strategic planning of foreign economic policy: the Swiss experience and prospects for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 6(47). P. 316–327. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3851>

151. Камишанський В.І., Гудіма Т.С. Особливості правового регулювання обігу електронних торговельних документів. *Аналітичне порівняльне право*. 2022. № 5. С. 137 – 143. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.25>

152. Hudima, T., Trehub, O., & Kamyshanskyi, V. International digital trade& digital economy agreements: challenges and prospects for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 5(52). P. 449–460. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4139>

153. Камишанський В.І. Принципи цифровізації зовнішньоекономічної політики. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 14. С. 34 - 42. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-06>

154. Kamyshanskyi V., Hudima T. Key areas of reforming the legislation of Ukraine on the circulation of electronic trade documents. 2nd International Conference on Relationship between public administration and business entities management, Estonia. Tallinn. November 12. 2022. URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/RPABM/RPABM-2022/paper/view/464> (дата звернення 08.06.2024).

155. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) № 300/2008, (EU) № 167/2013, (EU) № 168/2013, (EU) 2018/858,

(EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (дата звернення 08.06.2024).

156. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 46-55. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.8>

157. Костенко О.В. Напрями розвитку інтернет речей (ІоТ) та штучного інтелекту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 130-136. <https://doi.org/10.15421/392161>

158. Krupchan O., Burylo Y. Artificial intelligence challenges for private law and its methodology. *Private law and entrepreneurship*. 2022. № 21. P. 5-15. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2022.21.1>

159. Цяпа С.М. Огляд зарубіжних законодавчих ініціатив стратегічного використання технологій штучного інтелекту в сучасних умовах. *Інформація та право*. 2021. № 2 (37). С. 51-59. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238336](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238336)

160. Ruschemeier H. AI as a challenge for legal regulation – the scope of application of the artificial intelligence act proposal. *ERA Forum*. 2023. Vol. 23. P. 361 - 376. <https://doi.org/10.1007/s12027-022-00725-6>

161. Veale M., Borgesius F. Z. Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act Analysing the good, the bad, and the unclear elements of the proposed approach. *Computer Law Review International*. 2021. № 22(4). P. 97-112. <https://doi.org/10.9785/cr-2021-220402>

162. Madiega T. A. Artificial intelligence act. European Parliament: European Parliamentary Research Service. URL: https://www.univiu.org/images/aauniviu2017/GP/co-curr/Artificial_intelligence_act.pdf (дата звернення 08.06.2024).

163. Kop M. EU artificial intelligence act: the European approach to AI. Stanford-Vienna Transatlantic Technology Law Forum, Transatlantic Antitrust and IPR Developments, Stanford University. 2021. Issue 2. URL: <https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2021/09/2021-09-28-EU-Artificial-Intelligence-Act-The-European-Approach-to-AI.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

164. Ebers M. Standardizing AI-The Case of the European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act. *The Cambridge handbook of artificial intelligence: global perspectives on law and ethics*. 2021. 23 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3900378 (дата звернення 08.06.2024).

165. Yampolskiy R. On the Controllability of Artificial Intelligence: An Analysis of Limitations. *Journal of Cyber Security and Mobility*. 2022. Vol. 11 (3). P. 321–404. <https://doi.org/10.13052/jcsm2245-1439.1132>

166. Клян А. Правовове регулювання штучного інтелекту в Україні та світі. *Golaw*. 2022. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/pravove-regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-ta-sviti/> (дата звернення 08.06.2024).

167. Ferencz J., López-González J., Oliván García I. Artificial Intelligence and International Trade: Some Preliminary Implications. *OECD Trade policy Paper*. 2022. № 260.35 p. <https://doi.org/10.1787/13212d3e-en>

168. Banker S. Global Trade Is Powered by Artificial Intelligence. *Forbes*. 2017. URL: <https://www.forbes.com/sites/stevebanker/2017/10/07/global-trade-is-powered-by-artificial-intelligence/> (дата звернення 08.06.2024).

169. Snow J. AI Is a New Weapon in the Battle Against Counterfeits. *The Wall Street Journal*. 2020. URL: <https://www.wsj.com/articles/ai-is-a-new-weapon-in-the-battle-against-counterfeits-11596805200> (дата звернення 08.06.2024).

170. WCO/WTO. *Study report on disruptive technologies*. 2022. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wco-wto_e.pdf (дата звернення 08.06.2024).

171. Abu Dhabi Customs launches AI-powered Tariff Management & Smart Classification System. *WebbFontaine*. 2022. URL: <https://webbfontaine.com/2022/11/25/abu-dhabi-customs-launches-ai-powered-tariff-management-smart-classification-system/> (дата звернення 08.06.2024).

172. Degot C., Duranton S., Frédeau M., Hutchinson R. The Boston Consulting Group estimates that monitoring and optimising emissions with AI solutions can help reduce greenhouse gas emissions by between 2.6 and 5.3 gigatons of CO2 equivalent.

BCG. 2021. URL: <https://www.bcg.com/publications/2021/ai-to-reduce-carbon-emissions> (дата звернення 08.06.2024).

173. Tsolakis N. et al. Towards AI driven environmental sustainability: an application of automated logistics in container port terminals. *International Journal of Production Research*. 2021. Vol. 60 (14). P. 4508-4528. <https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1914355>

174. Strubell E., A. Ganesh and A. McCallum. Energy and Policy Considerations for Deep Learning in NLP. University of Massachusetts Amherst. 2019. URL: <https://arxiv.org/pdf/1906.02243.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

175. Accelerating progress towards the United Nations Sustainable Goals (SDGs). *ITU*. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-T/AI/Pages/ai-repository.aspx> (дата звернення 08.06.2024).

176. Woloszko N. Tracking activity in real time with Google Trends. *OECD Economics Department Working Papers*. Paris: OECD Publishing. 2020. № 1634. <https://doi.org/10.1787/6b9c7518-en>

177. Walmesley-Browne L. TechUK at CES 2023 - Day Two: Regulating Artificial Intelligence. *TechUK*. 2023. URL: <https://www.techuk.org/resource/techuk-at-ces-2023-day-two-regulating-artificial-intelligence.html> (дата звернення 08.06.2024).

178. Artificial intelligence (AI) act: Council gives final green light to the first worldwide rules on AI. Press release (21 May, 2024). *Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/21/artificial-intelligence-ai-act-council-gives-final-green-light-to-the-first-worldwide-rules-on-ai/> (дата звернення 08.06.2024).

179. Bomhard, D., Merkle, M. Europäische KI-Verordnung. Der aktuelle Kommissionsentwurf und praktische Auswirkungen. *RDi*. 2021. Vol. 6. P. 276 - 283.

180. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. COM/2021/206 final. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206> (дата звернення 08.06.2024).

181. Talmin T. Higgins, Robin Jackson, Pepijn Korten. The EU AI Act: concerns and criticism. Clifford chance. 2023. URL: <https://www.cliffordchance.com/insights/resources/blogs/talking-tech/en/articles/2023/04/the-eu-ai-act--concerns-and-criticism.html>

182. Luca Bertuzz L. AI Act: Czech Presidency pushes narrower AI definition, shorter high-risk list. *Euractive*. 2022. URL: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/ai-act-czech-presidency-pushes-narrower-ai-definition-shorter-high-risk-list/> (дата звернення 08.06.2024).

183. Harker P. The Economics of Artificial Intelligence and Machine Learning. Speech at the Official Monetary and Financial Institutions Forum. September 29. 2020. URL: <https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/institutional/speeches/harker/2020/09-29-20-official-monetary-and-financial-institutions-forum.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

184. Goodman B., Flaxman S. European Union Regulations on Algorithmic Decision Making and a 'Right to Explanation'. 2016. URL: <https://arxiv.org/pdf/1606.08813.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

185. Pause Giant AI Experiments: An Open Letter. *Futureoflife*. URL: <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/> (дата звернення 08.06.2024).

186. Pollet M. UK lays out regulatory model for Artificial Intelligence. *EURActive*. 2022. URL: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/uk-lays-out-regulatory-model-for-artificial-intelligence/> (дата звернення 08.06.2024).

187. Ebers. M. Truly Risk-Based Regulation of Artificial Intelligence - How to Implement the EU's AI Act - Standalone Summary. *SSRN Electronic Journal*. 2024. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4870402> (дата звернення 08.06.2024).

188. Packed with loopholes: why the ai act fails to protect civic space and the rule of law. *European Center for Not for Profit Law*. 2024. URL: <https://ecnl.org/news/packed-loopholes-why-ai-act-fails-protect-civic-space-and-rule-law> (дата звернення 08.06.2024).

189. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts - Presidency compromise text. № 8115/20. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14278-2021-INIT/en/pdf> (дата звернення 08.06.2024).

190. Pegasus Spyware Probe. Manohar Lal Sharma v Union of India. *Supreme Court Observer*. URL: <https://www.scobserver.in/cases/manohar-lal-sharma-prime-minister-pegasus-spyware-probe-case-background/> (дата звернення 08.06.2024).

191. U.S. Supreme Court lets Meta's WhatsApp pursue 'Pegasus' spyware suit. Reuters. 2023. URL: <https://www.reuters.com/legal/us-supreme-court-lets-metas-whatsapp-pursue-pegasus-spyware-suit-2023-01-09/> (дата звернення 08.06.2024).

192. Kaldani T., Prokopets Z. PEGASUS SPYWARE and its impacts on human rights. *Information Society Department DGI*. 2022. URL: <https://rm.coe.int/pegasus-spyware-report-en/1680a6f5d8> (дата звернення 08.06.2024).

193. States Begin To Regulate AI in Absence of Federal Legislation. *Perkinscoie*. URL: <https://www.perkinscoie.com/en/news-insights/states-begin-to-regulate-ai-in-absence-of-federal-legislation.html#:~:text=Further%2C%20anyone%20who%20provides%20services,a%20verbal%20of%20written%20exchange.&text=The%20ELVIS%20Act%20takes%20effect%20on%20July%201%2C%202024> (дата звернення 08.06.2024).

194. The National Security and Investment Act 2021 (Notifiable Acquisition) (Specification of Qualifying Entities) Regulations 2021. № 1264. *legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2021/1264/schedule/3/made> (дата звернення 08.06.2024).

195. National AI Strategy - AI Action Plan. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-ai-strategy-ai-action-plan/national-ai-strategy-ai-action-plan> (дата звернення 08.06.2024).

196. The United Kingdom and artificial intelligence. *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762285/EPRS_ATA\(2024\)762285_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762285/EPRS_ATA(2024)762285_EN.pdf) (дата звернення 08.06.2024).

197. Establishing a pro-innovation approach to regulating AI. Policy paper. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/establishing-a-pro-innovation-approach-to-regulating-ai/establishing-a-pro-innovation-approach-to-regulating-ai-policy-statement> (дата звернення 08.06.2024).

198. Gatley J. Innovation v Regulation - how might the EU's AI Act affect the UK's own AI legislation? *SCL*. 2023. URL: <https://www.scl.org/articles/12805-innovation-v-regulation-how-might-the-eu-s-ai-act-affect-the-uk-s-own-ai-legislation> (дата звернення 08.06.2024).

199. O'Donoghue C., Sarah O'Brien C., Zhang Y. UK government announces its proposals for regulating AI. *ReedSmith*. 2022. URL: <https://www.technologylawdispatch.com/2022/09/privacy-data-protection/uk-government-announces-its-proposals-for-regulating-ai/> (дата звернення 08.06.2024).

200. Common Regulatory Capacity for AI. *The Alan Turing Institute*. URL: <https://www.turing.ac.uk/research/publications/common-regulatory-capacity-ai> (дата звернення 08.06.2024).

201. Margolis P., Monasterio G. The future of UK AI regulation: more than just a light touch? *Kennedys*. 2024. URL: <https://kennedyslaw.com/en/thought-leadership/article/2024/the-future-of-uk-ai-regulation-more-than-just-a-light-touch/> (дата звернення 08.06.2024).

202. Митний індекс оцінка поточної ситуації в митній сфері липень-грудень 2020. *European Business Association*. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/04/EBA_Customs_Index_2h2020_UA.pdf (дата звернення 08.06.2024).

203. Європейська Бізнес Асоціація оприлюднила результати Митного індексу 2018. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/yevropejska-biznes-asotsiatsiya-oprylyudnyla-rezultaty-mytnogo-indeksu/> (дата звернення 08.06.2024).

204. Вакерина К. С., Кийда Л.І. Актуальні проблеми впровадження європейської моделі митниці на території сучасної України. Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: матеріали

міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. (т. 1). Дніпро: Університет митної справи та фінансів. 2021. С. 235 - 238.

205. Лемеха Р. Автоматизація та інформатизація митних процедур, як пріоритетні напрями вдосконалення адміністрування митних режимів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2020. С. 126 – 133. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/22.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

206. Грінько І.М. Сердюк А.М. Вплив технології блокчейн на розвиток міжнародної торгівлі. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2019. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/184836> (дата звернення 08.06.2024).

207. Slatvinska V., Demchenko V., Tretiak K., Hnatyuk R., Yarema O. The impact of blockchain technology on international trade and financial business. *Trade and Financial Business. Universal Journal of Accounting and Finance*. 2022. Vol. 10 (1). P. 102 -112. <https://doi.org/10.13189/ujaf.2022.100111>

208. Петруненко Я. В., Сиротко М.В., Тройніков В.В. Правове регулювання електронної комерції в умовах розвитку цифрової економіки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. Т. 1. Вип. 79. С. 278-285. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.47>

209. Prause G. Sustainable business models and structures for Industry 4.0. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2015. Vol. 5(2). P. 159-169. [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2\(3\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2(3))

210. Monti M., Rasmussen S. RAIN: A Bio-Inspired Communication and Data Storage Infrastructure. *Artificial Life*. 2017. Vol. 23(4). P. 552–557. https://doi.org/10.1162/ARTL_a_00247

211. Esmaeilian B., Sarkis J., Lewis K., Behdad S. Blockchain for the future of sustainable supply chain management in Industry 4.0. *Resources, Conservation and Recycling*. 2020. Vol. 163. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105064>

212. Paliwal V., Chandra S., Sharma S. Blockchain technology for sustainable supply chain management: A systematic literature review and a classification framework. *Sustainability*. 2020. Vol. 12 (18). <https://doi.org/10.3390/su12187638>

213. Ganne E. Blockchain for Trade: When Code Needs Law. Part of: The Global Governance Implications of Blockchain. *Cambridge University Press*. 2021. Vol. 115. P. 419 - 424 <https://doi.org/10.1017/aju.2021.64>

214. Giegling J. In blockchain we trust? Certificates of origin as a case for distributed-ledger technologies. *Journal of Law, Market & Innovation*. 2022. Vol. 1. P. 66-96. <https://doi.org/10.13135/2785-7867/6684>

215. How to make trade single windows more efficient with blockchain. *Weforum*. 2019. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/07/trade-single-windows-blockchain-efficient/> (дата звернення 08.06.2024).

216. Kang T. Korea pilots blockchain technology as it prepares for the future. *WCO News*. 2019. URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-88/korea-pilots-blockchain-technology-as-it-prepares-for-the-future/> (дата звернення 08.06.2024).

217. Windows of Opportunity: Facilitating Trade with Blockchain Technology. White Paper. *Weforum*. 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Windows_of_Opportunity.pdf (дата звернення 08.06.2024).

218. García Pablo M., Rozemberg Ricardo et al. Blockchain y comercio internacional: Nuevas tecnologías para una mayor y mejor inserción internacional de América Latina. *Revista Integración & Comercio*. 2020. № 46. <http://dx.doi.org/10.18235/0002799> (дата звернення 08.06.2024).

219. Askew K. After successful tests in Vietnam, Auchan Retail is launching blockchain technology internationally. *Foodnavigator*. 2018. URL: <https://www.foodnavigator.com/Article/2018/11/28/Traceability-from-seed-to-plate-Auchan-rolling-out-blockchain-internationally> (дата звернення 08.06.2024).

220. Basquill J. Facing up to fraud. *Global trade review*. 2020. URL: <https://www.gtreview.com/supplements/gtr-asia-2020/facing-up-to-fraud/> (дата звернення 08.06.2024).

221. Blockchain in Trade Facilitation. White Paper. UN/CEFACT. 2019. Version 2. URL: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/GuidanceMaterials/WhitePaperBlockchain.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

222. Cromley K. Singapore Launches Trial of TradeTrust Blockchain Shipping Initiative. *Cointrust*. 2019. URL: <https://www.cointrust.com/market-news/singapore-launches-trial-of-tradetrust-blockchain-shipping-initiative> (дата звернення 08.06.2024).

223. Barbaschow A. Australia and Singapore to trial blockchain for cross-border trade. *ZDNET*. 2020. URL: <https://www.zdnet.com/article/australia-and-singapore-to-trial-blockchain-for-cross-border-trade/> (дата звернення 08.06.2024).

224. Mapperson J. Australian government embraces blockchain with new trial and public servants' network. *Cointelegraph*. 2020. URL: <https://cointelegraph.com/news/australian-government-embraces-blockchain-with-new-trial-and-public-servants-network> (дата звернення 08.06.2024).

225. Farren T. Australia and Singapore conclude digital verification blockchain pilot. *Cointelegraph*. 2021. URL: <https://cointelegraph.com/news/australia-and-singapore-conclude-digital-verification-blockchain-pilot> (дата звернення 08.06.2024).

226. The State Customs Service Joined the TradeLens Blockchain Platform in a Test Mode. ACC. April 1 2020. URL: <https://chamber.ua/news/the-state-customs-service-joined-the-tradelens-blockchain-platform-in-a-test-mode/> (дата звернення 08.06.2024).

227. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Робочі групи. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/konsultatyvno-doradchi-orhany/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення 08.06.2024).

228. De N. Arizona's Governor Signs Latest Blockchain Bill into Law. *CoinDesk*. 2018. URL: <https://www.coindesk.com/arizonas-governor-signs-latest-blockchain-bill-into-law> (дата звернення 08.06.2024).

229. Delaware Becomes the First State to Allow Corporations to Maintain Corporate Records Using Blockchain Technology. *Jones Day*. 2017. URL: <https://www.jonesday.com/en/insights/2017/08/delaware-becomes-the-first-state-to-allow-corporations-to-maintain-corporate-records-using-blockchain-technology> (дата звернення 08.06.2024).

230. Nikhilesh De. 4 Blockchain Bills Introduced in New York Legislature. *CoinDesk*. 2017. URL: <https://www.coindesk.com/markets/2017/12/04/4-blockchain-bills-introduced-in-new-york-legislature/> (дата звернення 08.06.2024).

231. An Act to amend the state technology law, in relation to blockchain technology and smart contracts on January 15, 2021. *New York State Assembly*. URL: https://www.assembly.state.ny.us/leg/?default_fld=&leg_video=&bn=S01801&term=2021&Summary=Y&Actions=Y&Text=Y (дата звернення 08.06.2024).

232. Legislation. *Malta digital innovation authority*. URL: <https://mdia.gov.mt/legislation/> (дата звернення 08.06.2024).

233. Ingelaere T. L'Ordonnance Blockchain et la tenue de registre de mouvements de titres dématérialisée. *Blockpulse*. 2022. URL: <https://blockpulse.eu/ressources/l-ordonnance-blockchain-et-le-registre-de-mouvements-de-titres/> (дата звернення 08.06.2024).

234. Data Protection and Privacy Legislation Worldwide. *UNCTAD*. URL: <https://unctad.org/page/data-protection-and-privacy-legislation-worldwide> (дата звернення 08.06.2024).

235. Ukraine is technically ready for mutual recognition of digital signatures with the EU. *Ukraine Business News*. 2022. URL: <https://ubn.news/ukraine-is-technically-ready-for-mutual-recognition-of-digital-signatures-with-the-eu/> (дата звернення 08.06.2024).

236. eSignature. *European Comission*. URL: <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/DIGITAL/eSignature> (дата звернення 08.06.2024).

237. Ukraine has recognized EU-provided qualified electronic trust services. *UkraineInvest*. 2022. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/en/news/26-07-22-2/> (дата звернення 08.06.2024).

238. UN Commission on International Trade Law Adopts the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records. *United Nations*. 2017. URL: <https://unis.unvienna.org/unis/en/pressrels/2017/unisl251.html> (дата звернення 08.06.2024).

239. Electronic transactions Act amended on 19 March 2021 to include electronic transferable records. *Allen&Gledhill*. 2021. URL: <https://www.allenandgledhill.com/sg/publication/articles/17909/electronic-transactions-act-amended-on-19-march-2021-to-include-electronic-transferable-records> (дата звернення 08.06.2024).

240. Electronic Transactions Act 2010. Current version as at 12 Oct 2022. *Singapore statutes online*. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/ETA2010?ProvIds=P12A-#pr16H> (дата звернення 08.06.2024).

241. Australia-Singapore Digital Economy Agreement. *Australian Government*. URL: <https://www.dfat.gov.au/trade/services-and-digital-trade/australia-and-singapore-digital-economy-agreement> (дата звернення 08.06.2024).

242. Digital Economy Partnership Agreement between Singapore, Chile and New Zealand. URL: <https://perma.cc/22NL-8JBU> (дата звернення 08.06.2024).

243. UK and Ukraine launch talks on digital trade deal to support Ukrainian businesses. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-ukraine-launch-talks-on-digital-trade-deal-to-support-ukrainian-businesses> (дата звернення 08.06.2024).

244. Boar C., Wehrli A. Ready, steady, go? - Results of the third BID survey on central bank digital currency. *BIS Papers*. 2021. № 114. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bisap114.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

245. The U.S. Dollar as the World's Dominant Reserve Currency. *Congressional Research Service*. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11707> (дата звернення 08.06.2024).

246. Central Bank Digital Currency Tracker. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/> (дата звернення 08.06.2024).

247. Timeline. *CBDC Tracker*. URL: <https://cbdctracker.org/timeline> (дата звернення 08.06.2024).

248. Cohen B.J. The Yuan Tomorrow? Evaluating China's Currency Internationalisation Strategy. *New Political Economy*. 2012. Vol. 17. Issue 3. P. 361–371. <https://doi.org/10.1080/13563467.2011.615915>

249. Wang H. How to Understand China's Approach to Central Bank Digital Currency? *Computer Law & Security Review*. 2023. Vol. 50. P. 105788. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105788>

250. Возняковська К.А., Чернишова О. Б., Башлай С. В. Світовий досвід розвитку цифрових валют центральних банків і його впровадження в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-87>

251. Hudima T. S., Ustymenko V. A. Central Bank Digital Currency: Economic and Legal Characteristics. *Legal Horizons*. 2019. P. 94 - 100. <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i19.p94>

252. Мілаш В.С. Деякі аспекти правової природи віртуальних активів/криптовалюти в умовах глобальної цифровізації. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30). С.7 – 16. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-2\(30\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-2(30)-1)

253. Шаров О. М. Глобалізація грошей. Економіософський / монетарософський трактат з питання еволюції грошей: монографія. Київ: Національна Академія Наук України ДУ «Інститут Економіки та прогнозування НАН України», 2022. 667 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Globalizacija-groshey.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

254. Грицай С. О. Цифрова валюта центральних банків: нестандартний методологічний підхід у правовому полі України Філософські та методологічні проблеми права. 2022. № 1. С. 25-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2022_1_6 (дата звернення 08.06.2024).

255. Allen F., Gu X., Jagtiani J. Fintech, Cryptocurrencies, and CBDC: Financial structural transformation in China. *Journal of International Money and Finance*. 2022. Vol. 124. P. 102625. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2022.102625>

256. Brunnermeier M. K., James H., Landau J. The digitalization of money. Working Paper. National Bureau of Economic Research. 2019. № 26300. <https://doi.org/10.3386/w26300>

257. Keister T., Sanches D. Should Central Banks issue digital currency? Working Paper. Federal Reserve Bank of Philadelphia. 2021. <https://doi.org/10.21799/frbp.wp.2021.37>

258. Niepelt D. Reserves for all? Central Bank digital currency, deposits, and their (non)-equivalence. *CESifo Working Paper Series*. 2018. № 7176. 27 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3254206>

259. Fernández-Villaverde J., Sanches D., Schilling L., Uhlig H. Central Bank Digital Currency: Central Banking for All? Working Paper. *National bureau of economic research*. 2020. № 26753. 32 p. <https://doi.org/10.3386/w26753>

260. Veneris A., Park A., Long F., Puri P. Central Bank Digital Loonie: Canadian cash for a new global economy. *Osgoode Legal Studies Research Paper*. 2021. 76 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3770024>

261. Eren E., Jackson T., Lombardo G. Efficient disintermediation with CBDC. 2022. 39 p. URL: <https://acortar.link/QYaDTr> (дата звернення 08.06.2024).

262. Pocher N., Veneris A. Privacy and transparency in cbdc: A regulation-by-design AML/CFT scheme. *SSRN Electronic Journal*. 2021. 8 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3759144>

263. Національний банк представив учасникам платіжного ринку та ринку віртуальних активів проєкт концепції е-гривні. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-predstaviv-uchasnikam-platiynogo-rinku-ta-rinku-virtualnih-aktiviv--proyekt-kontseptsiyi-e-grivni> (дата звернення 08.06.2024).

264. Мамутов В.К. Правове забезпечення економічного суверенітету за умов міжнародної інтеграції. Конституційно-правові засади 25 державного суверенітету України: доповідь на методологічному семінарі НАН України. Донецьк: Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2011. 92 с.

265. G7 Finance Ministers and Central Bank Governors' Statement on Central Bank Digital Currencies (CBDCs) and Digital Payments (October 2021). Policy paper. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/g7-public-policy->

[principlesfor-retailcentral-bank-digital-currencies-and-g7-finance-ministers-and-central-bankgovernors-statementon-central-bank](#) (дата звернення 08.06.2024).

266. Options for access to and interoperability of CBDCs for cross-border payments. Report to the G20 (July 2022). Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/publ/othp52.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

267. Auer R., Haene P., Holden H. Multi-CBDC Arrangements and the Future of Cross Border Payments. *BIS Papers*. March 2021. № 115. 17 p.

268. The MBridge multi-CBDC for cross border payments is on a path to production. *Ledger Insights*. 2022. URL: <https://www.ledgerinsights.com/mbridge-multi-cbdc-cross-border-payments/> <https://www.bis.org/publ/othp52.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

269. Thai-HK cross border CBDC cuts payment costs. *Ledger Insights*. 2021. URL: <https://www.ledgerinsights.com/thai-hk-cross-border-cbdc-cuts-payment-costs/> (дата звернення 08.06.2024).

270. Adrian T., Griffoli T. M. The Rise of Payment and Contracting Platforms. *Fintech Notes*. 2023. Vol. 2023. Issue 005. 24 p. <https://doi.org/10.5089/9798400245749.063>

271. IMF proposes DLT, DeFi-inspired alternative to cross border CBDC. *Ledger Insights*. 2022. URL: <https://www.ledgerinsights.com/imf-proposes-dlt-defi-inspired-alternative-to-cross-border-cbdc/> (дата звернення 08.06.2024).

272. Carstens A. Innovation and the Future of the Monetary System. Speech. 2023. URL: <https://www.bis.org/speeches/sp230222.htm> (дата звернення 08.06.2024).

273. Tobias A. IMF's Tobias Adrian on a multilateral solution to the world's cross-border payment woes. *Atlantic Council*. 2023. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/transcript/imfs-tobias-adrian-on-a-multilateral-solution-to-the-worlds-cross-border-payment-woes/> (дата звернення 08.06.2024).

274. Blueprint for the future monetary system: improving the old, enabling the new. BIS Annual Economic Report. 20 June 2023. 34 p. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2023e3.htm> (дата звернення 08.06.2024).

275. Connecting digital islands: Paving the way for global use of CBDCs and tokenised assets. Swift. 5 October 2022. URL: <https://www.swift.com/news-events/news/connecting-digital-islands-paving-way-global-use-cbdcs-and-tokenised-assets> (дата звернення 08.06.2024).

276. Kumar A, Chhangani A. CBDCs will need to work across borders. Here are the models exploring how to do it. *Econographics*. 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/cbdcs-will-need-to-work-across-borders-here-are-the-models-exploring-how-to-do-it/> (дата звернення 08.06.2024).

277. Камишанський В.І. Правові аспекти цифровізації міжнародної торгівлі шляхом впровадження технології блокчейн. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 31-42. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.031>

278. Hudima, T., Kamyshanskyi, V., Dmytrenko, T., & Shmyhov, M. Optimal CBDC design for Ukraine through the lens of privacy and security. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12(69). P. 40-50. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.6>

279. Камишанський В.І. Блокчейн як інструмент зовнішньоекономічної політики: можливості та виклики. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 22 - 23 вересня. Одеса. 2023. С. 570-571

280. Kamyshanskyi V. I. Prospects of using artificial intelligence in the implementation of foreign economic policy. *Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 жовтня 2023 р.* Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2023. С. 103-104.

281. Камишанський В., Гудіма Т. Цифрова валюта центрального банку, як інструмент оптимізації транскордонних розрахунків. Четверті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р. Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Одеса: ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України». 2023. С. 22-25.

282. Kamyshanskyi V., Hudima T. Blockchain as a Tool for Optimizing KYC and AML. 3rd International Conference on Relationship between public administration and business entities management. November 24, 2023. Tallinn, Estonia. P. 197 - 199. <https://doi.org/10.36690/RPABM-2023>

283. Hudima T., Kamyshanskyi V., Shmyhov M. Digitalization of payment systems - security and resilience: convergence of Swiss-EU-Ukrainian approaches. 3rd International Conference on economics, accounting and finance. December 15, 2023. Tallinn, Estonia. P. 14 - 16. <https://doi.org/10.36690/ICEAF-2023>

284. Aaronsin S.A. Data Minefield? How AI Is Prodding Governments to Rethink Trade in Data. *Institute for International Economic Policy*. 2018. P. 114 -119. URL: <http://www2.gwu.edu/~iiep/assets/docs/papers/2018WP/AaronsonIIEP2018-11.pdf> (дата звернення 08.06.2024).

285. Digital Economy Report 2019. Value Creation and Capture: Implications for Developing Countries. *UNCTAD*. 172 p. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_en.pdf (дата звернення 08.06.2024).

286. General Data Protection Regulation. *Intersoft Consulting*. URL: <https://gdpr-info.eu/> (дата звернення 08.06.2024).

287. Mitchell A. D, Mishra N. WTO Law and Cross-Border Data Flows. Big Data and Global Trade Law. *Cambridge University Press*. 2021. P. 83-112. <https://doi.org/10.1017/9781108919234.006>

288. Burri M. The Impact of Digitalization on Global Trade Law. *German Law Journal*. Vol. 24 (3). P. 551-573. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.29>

289. Drezner D. W. All politics is global: Explaining international regulatory regimes. Princeton: Princeton University Press, 2009. 259 p.

290. Shaffer G. Globalization and social protection: the impact of EU and international rules in the ratcheting up of US privacy standards. *Yale Journal of International Law*. 2000. Vol. 25. P. 1 - 88.

291. Kulhari S. Bryan Mercurio, Ronald Yu. Regulating Cross-Border Data Flows – Issues, Challenges and Impact. *IIC*. 2023. P. 487-490. <https://doi.org/10.1007/s40319-023-01298-8>

292. Farrell H., Newman A. L. Of privacy and power: The transatlantic struggle over freedom and security. Princeton: Princeton University Press, 2019. 248 p.
293. Naef T. Data Protection Without Data Protectionism: The Right to Protection of Personal Data and Data Transfers in EU Law and International Trade Law. Springer Nature, 2023. Vol. 28. 431 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-19893-9>
294. Brännström L. Global Inequality and the EU International Law Position on Cross-Border Data Flows. *Nordic Journal of International Law*. 2023. Vol. 92(1). P. 119-137. <https://doi.org/10.1163/15718107-bja10059>
295. Miadzvetskaya Yu. Data Governance Act: On International Transfers of Non-Personal Data and GDPR Mimesis. *European Data Protection Law Review*. 2023. Vol. 9 (1). P. 13-26. URL: <https://ssrn.com/abstract=4444051> (дата звернення 08.06.2024).
296. Kuner C. Protecting EU Data Outside EU Borders under the GDPR. *Common Market Law Review*. 2023. Vol. 60 (1). P. 77-106. <https://doi.org/10.54648/cola2023004>
297. Yakovleva S. Privacy Protection(ism): The Latest Wave of Trade Constraints on Regulatory Autonomy. *University of Miami Law Review*. 2020. Vol. 74 (2). P. 473-481. URL: <https://repository.law.miami.edu/umlr/vol74/iss2/5> (дата звернення 08.06.2024).
298. Chander A. Is Data Localization a Solution for Schrems II? *Journal of International Economic Law*. 2020. Vol. 23(3). P. 771-784. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgaa024>
299. Cory N. How ‘Schrems II’ Has Accelerated Europe’s Slide Toward a De Facto Data Localization Regime. *ITIF*. 2021. URL: <https://itif.org/publications/2021/07/08/how-schrems-ii-has-accelerated-europes-slide-toward-de-facto-data/> (дата звернення 08.06.2024).
300. Yakovleva S. Three Data Realms: Convergence or Competition. Amsterdam Law School Research Paper № 2022-58. 2022. 27 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4028668>
301. Chang Q., Cong L. W., Wang L., Zhang L. Production, Trade, and Cross-Border Data Flow. *National Bureau of Economic Research*. 2023. 47 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4241665>

302. Pandey S., Chaudhary G. Kaushal M. Digital Public Infrastructure for Efficient Cross-Border Data Flow. T20 Policy Brief. 2023. 20 p. URL: https://www.chase-india.com/media/vkjjrk0s/t20_policybrief_tf2_cross-border-data.pdf (дата звернення 08.06.2024).

303. Du X., Liu A. Security and Openness China's Cross-Border Data Flow Scheme. *Pacific International Journal*. 2023. Vol. 6(1). P. 138-141. <https://doi.org/10.55014/pij.v6i1.326>

304. Zhang C. RCEP Basic Security Exceptions for Cross-Border Data Flows and China's Response. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2023. Vol. 14. P. 36-45. <https://doi.org/10.54097/ehss.v14i.8793>

305. Hu T. Research on Legal Issues of Cross Border Flow of Financial Data from the Perspective of Economic Globalization. *9th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR)*. Atlantis Press. 2023. P. 1840-1844. https://doi.org/10.2991/978-2-38476-092-3_236

306. Врублевська-Місюна К., Тичина В. Міжнародно-правові стандарти захисту інформації про особу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 2(74). С. 149-154. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.58>

307. Федосенко Н. А., Спіцина Г. О. Актуальні питання міжнародно-правового регулювання захисту персональних даних працівників. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 204-208. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.34>

308. Легка О. В. Актуальні питання захисту персональних даних: вітчизняний та міжнародний досвід. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 74-79. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-2.15>

309. The Evolving Privacy Landscape: 30 Years After OECD Privacy Guidelines». *OECD Digital Economy Papers*. Paris: OECD Publishing, 2011. № 176. 49 p. <https://doi.org/10.1787/5kgf09z90c31-en>

310. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. Paris: OECD Publishing, 2002. 64 p. <https://doi.org/10.1787/9789264196391-en>

311. Propp K. Gentlemen's Rules for Reading Each Other's Mail: The New OECD Principles on Government Access to Personal Data Held by Private Sector Entities. *Lawfare*. 2023. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/gentlemens-rules-reading-each-others-mail-new-oecd-principles-government-access-personal-data-held> (дата звернення 08.06.2024).

312. Declaration on Government Access to Personal Data Held by Private Sector Entities. *OECD Legal Instruments*. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0487> (дата звернення 08.06.2024).

313. Fostering cross-border data flows with trust. OECD Digital Economy Papers. Paris: OECD Publishing. 2022. № 343. 37 p. <https://doi.org/10.1787/139b32ad-en>

314. Moving forward on data free flow with trust: New evidence and analysis of business experiences. *OECD Digital Economy Papers*. Paris: OECD Publishing, 2023. № 353. 38 p. <https://doi.org/10.1787/1afab147-en>

315. APEC Privacy Framework. Reports. *CTI Sub-Fora & Industry Dialogues Groups, Digital Economy Steering Group*. 2005. 36 p. URL: <https://www.apec.org/publications/2005/12/apec-privacy-framework>

316. Adequacy decisions. How the EU determines if a non-EU country has an adequate level of data protection. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/international-dimension-data-protection/adequacy-decisions_en#:~:text=The%20European%20Commission%20has%20so,commercial%20organisations%20participating%20in%20the (дата звернення 08.06.2024).

317. Art. 45 GDPR. Transfers on the basis of an adequacy decision. *Intersoft Consulting*. URL: <https://gdpr-info.eu/art-45-gdpr/> (дата звернення 08.06.2024).

318. Article 8.81 of EU-Japan Economic Partnership Agreement (JEFTA). *European Commission*. URL: <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships->

[country-and-region/countries-and-regions/japan/eu-japan-agreement_en](#) (дата звернення 08.06.2024).

319. European Commission adopts adequacy decision on Japan, creating the world's largest area of safe data flows. *European Comission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_421 (дата звернення 08.06.2024).

320. Burri M. Cross-border data flows and privacy in global trade law: has trade trumped data protection? *Oxford Review of Economic Policy*. 2023. Vol. 39(1). P. 85–97. URL: <https://ssrn.com/abstract=4349797> (дата звернення 08.06.2024).

321. Yakovleva S., Hoboken Joris V. J. The Algorithmic Learning Deficit: Artificial Intelligence, Data Protection, and Trade. *Big Data and Global Trade Law*, ed. by Mira Burri, Cambridge University Press, Forthcoming, Amsterdam Law School. Research Paper. 2020. № 2022-55. 19 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3668434>

322. Palka P. Data Management Law for the 2020s: The Lost Origins and the New Needs. *Buffalo Law Review*. 2020. P. 559–640. URL: <https://digitalcommons.law.buffalo.edu/buffalolawreview/vol68/iss2/4> (дата звернення 08.06.2024).

323. Castro D., Chivot E. Europe to have the best AI? Reform the GDPR. *IAPP*. URL: <https://iapp.org/news/a/want-europe-to-have-the-best-ai-reform-the-gdpr/> (дата звернення 08.06.2024).

324. Chivot E. Is the EU's AI Policy Headed in the Right Direction? Evaluating EU AI White paper. Data Innovation webinar. 2020. URL: <https://datainnovation.org/2020/07/is-the-eus-ai-policy-headed-in-the-right-direction/> (дата звернення 08.06.2024).

325. Камишанський В.І. Транскордонна передача даних у контексті цифрової трансформації зовнішньоекономічної політики. *Вісник НАПрН України*. 2023. № 4. С. 304 - 324. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-4-304>

ДОДАТКИ

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5

№ 263/22

«01» листопада 2022 р.

Директору
Державної установи «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної
академії наук України»,
члену-кореспонденту НАН України,
члену-кореспонденту НАПрН України
УСТИМЕНКУ В.А.

01032, м. Київ,
бульв. Тараса Шевченка, 60

Шановний Володимире Анатолійовичу!

Цим листом підтверджуємо, що підготовлені фахівцем Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» Камішанським В.І. науково-аналітичні матеріали містять низку пропозицій, важливих для ефективного використання технології блокчейн, штучного інтелекту у зовнішньоекономічній діяльності, а також захисту даних та інформаційної безпеки при її здійсненні.

Науково-прикладні результати використовуватимуться у роботі профільного комітету під час законопроектної роботи у відповідному напрямі.

З повагою,

Голова підкомітету
з питань прав людини,
народний депутат України

Тарас ТАРАСЕНКО

АГЕНЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ

№ 112 від 17.03.2024 р.

Директору
Державної установи «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної
академії наук України»,
Володимиру УСТИМЕНКУ

ДОВІДКА

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження
здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
Владислава КАМИШАНСЬКОГО
«Правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави
в умовах цифровізації»

Агенція впровадження реформ підтверджує, що науково-аналітичні матеріали підготовлені аспірантом Вашої установи В.К. Камишанським у межах теми дисертаційної роботи «Правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики держави в умовах цифровізації» містять низку цінних пропозицій щодо правового регулювання зовнішньоекономічної політики в умовах цифровізації на засадах сталого розвитку. Відповідні пропозиції та рекомендації буде використано в роботі, зокрема при реалізації міжнародних проєктів з питань імплементації міжнародних норм у національне законодавство та сприяння виробленню єдиних стандартів до правового регулювання у цій сфері.

Т.в.о. виконавчого директора

Артем Кордон

№ 5/23 від 07.07.2023

Директору
Державної установи «Інститут економіко-
правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної
академії наук України»,
члену-кореспонденту НАН України,
члену-кореспонденту НАПрН України
Устименку В.А.

01032, м. Київ,
бульв. Тараса Шевченка, 60

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.
Макутова Національної академії наук України»
Камішанського Владислава Ігоровича
«Правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики
держави в умовах цифровізації»**

Цим листом підтверджуємо, що науково-аналітичні матеріали підготовлені фахівцем Вашої установи – Камішанським В. І. у межах дисертаційного дослідження «Правове забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики України в умовах цифровізації» містять низку слушних пропозицій щодо інституціоналізації стратегічного планування зовнішньоекономічної політики.

Відповідні пропозиції та рекомендації буде використано в роботі та направлено до Міністерства юстиції України і Міністерства закордонних справ.

З повагою,
член Громадської ради
при Міністерстві юстиції України,
член Комітету з питань дотримання
прав та свобод людини, міжнародного
співробітництва та адаптації законодавства
України до права ЄС

Антон СОШНИКОВ